23312

ČITANKA

IZ KNJIŽEVNIH STARINA

STAROSLOVENSKIH, HRVATSKIH I SRPSKIH

ZA

VII. I VIII. RAZRED SREDNJIH ŠKOLA.

SLOŽILI

Đ. ŠURMIN i S. BOSANAC.

DRUGO POPRAVLJENO I POTPUNJENO IZDANJE.

KRUTO VEZANA STOJI 2 KRUNE 20 FILIRA.

ZAGREB.

TROŠKOM I NAKLADOM KR. HRV.-SLAV.-DALM. ZEMALJSKE VLADE.

1901.

Ova se knjiga ne smije skuplje prodavati, nego za cijenu naznačenu na prednjoj strani.

Kr. zemaljska tiskara.

Predgovor prvomu izdanju.

Po jednodušnoj izjavi srednjoškolskih profesora, a onda i po nalogu visoke kr. zemaljske vlade, trebalo je prema današnjemu napretku slovenske nauke od dvije Jagićeve knjige „Primjerâ jezika starohrvatskoga“, što su se dosad upotrebljavale, sastaviti jednu knjigu za VII. i VIII. razred gimnazijâ. U tom je smjeru izrađivana ova knjiga. Kod sastavljanja štiva stalo nam je bilo do toga, da knjiga poda u primjerima kratak prijegled i izvadak svega, što se radilo oko književnosti pisane jezikom starim slovenskim, starim hrvatskim i starim srpskim. Po tom treba suditi, što su tolike izmjene ušle u ovu knjigu prema Jagićevim knjigama, koje su bile prve te ruke u nas onamo još prije trideset godina.

Prema dosta određenu broju satova za obuku u starom slovenskom i starom hrvatskom jeziku u našim gimnazijama odmjerismo i članke. Kod štiva se pazilo, kako će se čitanjem razabrati vrijednost i jezična strana spomenikâ, radi čega su dodani novi članci najglavnijih spomenika, koji su prije bili nepoznati.

Kod sastavljanja ove čitanke imali smo na umu i ono, za što se u našoj naučnoj osnovi traži učenje jezika staroga slovenskoga s osobitim obzirom na hrvatski jezik, pa smo zato razmjerno više uzeli članaka iz hrvatskoga.

Ovom se čitankom — po našem mišljenju — ima potpuniti povjest književnosti u primjerima iz umjetne knjige od XVI. vijeka, a k tomu po vijekovima prikazati, kako se pisalo sve do onoga vremena, kad je u Hrvatâ pretegnulo sasvijem latinsko pismo.

Postepeno ovako razvijanje jezika i književnosti zahtijevalo je onaj red, kojim su stavljena štiva. Iz dubljega i prijeglednoga

poznavanja jezika, čemu ima uz gramatiku pomoći i čitanka, nadamo se, da će se i više prionuti uz proučavanje one starine, koja nam može biti ne samo na čast, nego i što veću korist.

Da smo se u uvodu poslužili najnovijim istraživanjima, ne treba napose isticati, a hvala gosp. sveučilišnomu profesoru dru. Tomi Maretiću, što nas je u tom smjeru pregledajući rukopis ove knjige podsjetio na neke nedostatke.

U Zagrebu, mjeseca veljače 1896.

Predgovor drugomu izdanju.

U ovom se izdanju nalazi dosta promjenâ prema prvomu izdanju. Potrebama, što su se pokazale kod prvoga izdanja, nastojali smo ovdje zadovoljiti i s obzirom na nauku i s obzirom na školske zahtjeve. Odatle i promjene u uvodu i u tekstu.

U prvom dijelu, u prijegledu stare naše hrvatske i srpske iterature prikazivano je sve tako, da bi se što jasnija slika dobila o onome, oko čega su se stari književnici trudili. Nije mnogo izmijenjenih štiva u drugom dijelu, ali ima dodanih novih članaka, da bude što više svjedočanstva onome, o čemu se govorilo u prvom dijelu, pa da bude i izbor veći. Sasvim je novo, što su članci iz stare hrvatske i stare srpske književnosti razdijeljeni po svojem sadržaju i što su dodani članci iz apokrifne i legendarne književnosti. Koliko baš ima promjenâ u pojedinim člancima, sve su te promjene učinjene stoga, da bude knjiga jasnija i da se njom lakše postigne ona zadaća, što smo je istaknuli već i u predgovoru prvome izdanju; imali smo na umu, da sve prikažemo, kako bi učenici od učenja stare književnosti i staroga hrvatskoga jezika imali što više koristi. Da se to i što lakše postigne, osobito s obzirom na jezičnu stranu da bude razumijevanje tekstova olakšano, potpunili smo rječnik, na koji je bilo najviše prigovora kod prvoga izdanja radi nepotpunosti. U školi smo se uvjerili, da je u rječniku potrebno i ono istaknuti, što bi se s obzirom na današnji jezik moglo očekivati od učenikâ, da će sami ispoređivanjem naći i upoznati. Samo ono, u čemu je velika sličnost, nijesmo htjeli da uđe u rječnik.

Zadržali smo ime jezik „stari slovenski“, a nijesmo uzeli „crkveno-slovenski“ ili „crkveno-slavenski“ poradi toga, što još i sama nauka nija posve sigurna, kojim bi imenom pravo prozvala jezik spomenikâ, što potječu iz X. i XI. vijeka — kako je to i u uvodu istaknuto. Ima i drugih uzroka, poradi kojih nije za nas osobito povoljan naziv „crkveno-slavenski“, pa su nas i oni ponukali, da ostanemo kod staroga imena.

Napokon molimo, da se prije upotrebljavanja knjige isprave ove veće opažene tiskarske pogrješke (redovi se broje odozgo): str. 58. 19. ѫѭѧѣѫѱ; 26. ѣѧѭѫ; ѧѭєѧєшє; 59. 33. ѳѭѧѣ; 60. 10. ѧѣѣ; 65. 13. небєскоє; 67. 3. отъпоүштаѭтъ; 74. 38. бъıвъшємъ; 82. 24. ШЭѪЭЬ; 91. 4. мѣсеца; 95. 33. кривац; 97. 19. господинь; 105. 1. створим; 3. своихъ; 15. на земли; 22. гласъ троүбни; 106. 30. глаголіетъ; 111. 6. пророкомъ; 112. 28. прослави; 136. 36. проклетъ.

U Zagrebu dne 1. studenoga 1901.

Sadržaj.

Strana

Predgovor prvomu izdanju III
Predgovor drugomu izdanju IV
Sadržaj VI
Glagolska i stara ćirilska azbuka 1

I. Uvod.

Prijegled književnih starina starih slovenskih, hrvatskih i srpskih.

A. Književnost pisana jezikom starim slovenskim.
Napisao dr. **S. Bosanac.**

I. Sveta braća Ćiril i Metodije 5
II. Slovensko pismo (glagolica i ćirilica) i jezik, na kojem su pisala sveta braća 10
III. Književni rad svete braće 13

B. Prijegled stare hrvatske glagolske književnosti.
Napisao dr. **Đ. Šurmin.**

a) Borba za glagolicu i slovensku službu kod Hrvatâ 15
b) Rad oko književnosti glagolske 24

C. Prijegled ćirilicom pisane književnosti.
Napisao dr. **Đ. Šurmin.** 35

II. Primjeri.

A. Glagolski spomenici.

a) Stari slovenski spomenici.

1. Asemanovo ili vatikansko izborno evanđelje (glagolicom) 53
2. Glagolita Clozianus (glagolicom) 61
3. Iz četveroevanđelja zografskoga 65

Strana

4. Iz četveroevanđelja marijinskoga 67
5. Iz sinajskoga Euhologija 69
6. Iz Psaltira sinajskoga 70
7. Crnorisca Hrabra rasprava o slovenskim pismenima 73

b) Glagolski spomenici hrvatski.

α) Iz crkvenih knjiga.

1. Iz Vrbničkoga časoslova, koji idu u XIII. vijek (glagolicom) . . . 76
2. Iz Kukuljevićeva misala po rukopisu XIII. ili XIV. vijeka (glagolicom) 77
3. Iz odlomka misala Kukuljevićeva (glagolicom) 78
4. Iz glagolskoga misala XIV. ili XV. vijeka 79
5. Iz Kukuljevićeva brevijara iz konca XIV. ili početka XV. stoljeća (glagolicom) 81
6. Iz glagolskoga misala, štampanoga 1483. 83
7. Iz Levakovićeva glagolskog misala 1631. god. 85

β) Iz apokrifne književnosti.

1. Smrt Avramova. Iz glagolskoga rukopisa od 1468. god. 86
2. Kako je Isus popom postao. Iz glagol. rukopisa od 1468. god. . . 88

γ) Iz svjetovnih spomenika.

1. Listina glagolska iz hrvatskoga primorja (1309. god.). Novogradi dobivaju pravdu protiv Bribirana zbog nekih međa 90
2. Ivan Mikulanić daruje crkvi sv. Spasa zemlju u Baški na otoku Krku. (1375. god.) 91
3. Knez Martin Frankapan potvrđuje testamenat župana Mihovila, kojim svoje imanje ostavlja crkvi sv. Marije u Novom 10. prosinca 1446. 92
4. Zakon vinodolski 92
5. Iz statuta vrbanskoga 96

B. Ćirilski spomenici.

a) Stari slovenski spomenici.

1. Zbornik suprasaljski 98
2. Iz Savine knjige 101

b) Ćirilski spomenici, ponajviše roda srpskoga.

α) Iz crkvenih knjiga.

1. Iz ćirilskoga homilijara Mihanovićeva 103
2. Šišatovački apostol 106

Strana

3, Iz Nikoljskoga evanđelja 110
4. Iz službenika Božidara Vukovića, tiskanoga u Mlecima 1519. god. 112
5. Ogled jezika slovensko-ruske recenzije, koja se upotrebljava kod slovenskih unijata i u grčko-istočnoj crkvi ruskoj, bugarskoj i srpskoj 113

β) Iz legende i životâ.

1. Povjest Nikifora Kalista o večerama Hristovim 118
2. Život velikoga župana srpskoga Stjepana Nemanje ili u kaluđerstvu prozvanoga sv. Simeuna 119
3. Iz života sv. Save. Od Domentijana 122

γ) Iz apokrifâ.

Slovo o prepiranju đavla s gospodom našim Isusom Hristom 124

δ) Iz ljetopisâ.

1. Iz srpskoga ljetopisa po rukopisu koprivničkom XV. vijeka . . . 127
2. Iz povjesti ot žitija kneza Lazara i njegova vojvode Miloša Obilića 130

ε) Iz romana i pripovijedaka.

1. Iz pripovijetke o Aleksandru Velikom 133
2. Iz pripovijetke o trojanskom ratu 138

ζ) Iz zakonikâ.

1. Iz zakona cara Dušana 141
2. Iz statuta poljičkoga 146

η) Iz ispravâ.

1. Isprava Kulina bana od god. 1189. U Dubrovniku 148
2. Isprava od 1198—1199. god. 149
3. Isprava od 1238. god. 151
4. Isprava od 1250. god. U Povljima 152
5. Isprava od 1326. god. Danj 155
6. Isprava od 1332. god. U Dubrovniku 156
7. Isprava od 1423. god. U Kukanu 158

C. Ogledi proze pisane latinicom.

1. Iz stare hrvatske kronike 159
2. Iz Lekcionarija Bernardina Spljećanina 162
3. Krašićki sud rješava pravdu između Ivana Kozlovića i Mataka Talkovića 30. studenoga 1581. 164

III. Rječnik. 167

Glagolska i stara ćirilska azbuka.

Bugarska glagolica	Hrvatska glagolica	Brojna vrijednost	Stara crkvena ćirilica	Brojna vrijednost	U latinskom pismu	Imena slovâ
ⰰ	ⰰ	1	а	1	a	азъ
ⰱ	ⰱ	2	б	—	b	боукы
ⰲ	ⰲ	3	в	2	v	вѣдѣ
ⰳ	ⰳ	4	г	3	g	глаголи
ⰴ	ⰴ	5	д	4	d	добро
ⰵ	ⰵ	6	є	5	e	есть
ⰶ	ⰶ	7	ж	—	ž	живѣте
ⰷ	ⰷ	8	ѕ	6	dz (ζ)	ѕѣло
ⰸ	ⰸ	9	з	7	z	земля
ⰹ ⰺ	ⰹ ⰺ	10	и	8	i	иже
			і	10		і
ⰻ	ⰻ	20	—	—		
ⰼ	ⰼ	30	—	—	u stsl. kao đ; u hrv. j.	ђеркь
ⰽ	ⰽ	40	к	20	k	како
ⰾ	ⰾ	50	л	30	l	людиѥ
ⰿ	ⰿ	60	м	40	m	мыслите
ⱀ	ⱀ	70	н	50	n	нашь
ⱁ	ⱁ	80	о	70	o	онъ
ⱂ	ⱂ	90	п	80	p	покой
ⱃ	ⱃ	100	р	100	r	рьци
ⱄ	ⱄ	200	с	200	s	слово

Bugarska glagolica	Hrvatska glagolica	Brojna vrijednost	Stara crkvena ćirilica	Brojna vrijednost	U latinskom jeziku	Imena slovâ
ѿ	Ш	300	т	300	t	тврдо
ѹ	Ѹ	400	оу	400	u	оукъ
ф	Ф	500	ѳ	500	f	ѳрьтъ
х	Х	600	х	600	h	хѣръ
о	О	700	ѡ	800	o	ѡтъ
ш	Ш	800	щ	—	št, hrv. šć, ć	шта
ц	Ц	900	ц	900	c	ци
ч	Ч	1000	ч	90	č	чрьвь
ш	Ш	—	ш	—	š	ша
ъ	Ъ	—	ъ	—	ŭ	еръ
ы, ъы	—	—	ы, ъи	—	y	еръы
ь	І	—	ь	—	ĭ	ерь
ѣ	Ѣ	—	ѣ	—	ê	ѣть
ю	Ю	—	ю	—	ju	*ju*
—	—	—	ꙗ	—	ja	*ja*
—	—	—	є, ѥ	—	je	*je*
ѧ	—	—	ѧ	—	ę	*ęs*
ѫ	—	—	ѫ	—	ą	*ąs*
ѭ	—	—	ѩ	—	ję	*jęs*
ѯ	—	—	ѭ	—	ją	*jąs*
—	—	—	ѯ	60	ks	*ksi*
—	—	—	ѱ	700	ps	*psi*
ѳ	—	—	ѳ	9	th, f	ѳита
ѵ	—	—	ѵ	400	y	ѵжица

I.

U V O D.

Prijegled književnih starina starih slovenskih, hrvatskih i srpskih.

A. Književnost pisana jezikom starim slovenskim.

I.

Sveta braća Ćiril i Metodije.

Prosvjeti i književnosti sviju naroda u srednjem vijeku izvor je i korijen na krilu kršćanske crkve, pa tako je i kod Slovenâ, koji su grana velikoga indoevropskoga stabla. Pismo i kršćanstvo najznatnije su pojave pri osvitku prosvjete kod svakoga naroda, a u Slovenâ se jedno i drugo veže sa svetom braćom Ćirilom i Metodijem. Njihov je blagosloveni rad izvor sjajnomu kasnijemu, na žalost razdijeljenomu, prosvjetnomu i književnomu radu sviju Slovena.

Sveta braća Ćiril i Metodije rodiše se u maćedonskom gradu Solunu, gdje im otac Grk, po imenu Lav, bijaše čovjek blagorodan i bogat. Između sedmoro djece bješe najmlađe Konstantin (u kaluđerstvu prozvan Ćiril).

U sedmoj godini usni Konstantin san i pripovjedi ga ocu i materi: „Sabravši poglavica sve djevojke našega grada, reče mi: Uzmi, koju hoćeš. A ja gledajući ih sve redom, zapazih jednu najljepšu mimo sve ostale, i odabrah je za se, a zvaše se Sofija (Mudrost)."

Ne mareći ni za što na svijetu do samo za nauku, za čudo brzo napredovaše. Dočuvši za to carev kancelar, posla po Konstantina, da bi se učio s mladim carem Mihailom. U Carigradu je učio u najboljih učitelja onoga vremena, kao na primjer što je bio Fotije. U dvadeset i četvrtoj godini posla ga car kao mudra čovjeka k Saraćenima, da pobije mudrace nevjerničke, koji ne htjedoše vjerovati, da je jedan samo Bog u tri lica.

Vrativši se u Carigrad, odreče se domalo svijeta i ode u manastir na planinu Olimp, gdje nađe starijega svojega brata Metodija, koji bijaše otprije upravitelj nekake slovenske knežine u Tesaliji. Ali braća bijahu samo kratko vrijeme zajedno u manastiru.

Kad su k caru grčkomu došli poslanici od Kozara[1]) moleći ga, da im pošalje čovjeka književnika, koji će se nadbijati sa Židovima i Saraćenima, pošalje car opet Konstantina, koji je već jednom sjajno izvršio svoje poslanje među Saraćenima. Izvršivši svoj posao među Kozarima vrati se u Carigrad ponesavši sa sobom tijelo sv. Klimenta, pape rimskoga, koje je našao na Hersonu, gdje je svetac, izagnan od cara Trojana, mučeničkom smrću umr'o.

Najznatnije je za nas poslanje u Moravu. U Moravi vladao je od g. 846.—870. knez Rostislav. Rostislav pošalje poslanike k caru grčkomu Mihailu III. i zamoli ga, neka mu dade učitelje, koji će učiti narod kršćanskim istinama u materinskom jeziku, jer su dolazili mnogi kršćanski učitelji iz Italije, Grčke i Germanije, od kojih je Slovenima, prostoj čeljadi, bilo malo koristi (оучителѣ не имамы такого иже ны бы въ свой ѥзыкъ истоую вѣроу христианьскоую сказалъ, — и соуть къ нѣмъ къшьли оучителе мнози кръстиани изъ Блахъ, и изъ Грькъ и из Нѣмьць, оучаще нѣмъ различь, а мъı Словѣни проста чадь не имамъ иже бъı нъı наставилъ на истиноу и разоумъ сказалъ· то добре владыко посъли такъ моужь иже нъı исправить сьсѣкоу правьдоу).

Car vizantinski bijaše veoma srećan u izboru svome, kad je pozvao učenoga filozofa Konstantina, neka pođe s bratom Metodijem i jamačno još s nekim drugim učenim ljudima u Moravu. To je bio srećan izbor, jer je Konstantin već otprije stekao lijep glas u cijelom vizantinskom carstvu svojim poslanjima na Istok, znanjem mnogih jezika i velikim marom. Ako ćemo vjerovati legendi, car je svoj izbor napose motivirao ovim znamenitim riječima: „Vi ste Solunjani, a Solunjani svi govore čisto

[1]) Kozari, uralsko-čudski narod, nastavali su između Kaspijskoga mora, Volge i Dnjepra, pa tako dođoše u doticaj sa židovima i Saraćenima, koji ih nastojahu predobiti za svoju vjeru.

slovenski.“ (въı ко ѥста селоунѧнина, да селоунѧне въси чисто словѣньскъı бесѣдоуютъ).

Sloveni otprije nijesu imali pisma ni pisanih knjiga u svojem jeziku, kako veli crnorizac (kaluđer) Hrabar: Прѣжде оубо Словѣне не имѣхѫ кънигъ, нъ чрътами и рѣзами чьтѣхѫ и гатаахѫ погани сѫще. Кръстивъше же сѧ, римъскъıми и грьчьскъıми писменъı нъждаахѫ сѧ писати словѣньскъ рѣчь безъ оустроѥниѧ.

Zato je bio prvi posao Konstantinu, da složi pismo, koje će imati dovoljno znakova za različne glasove jezika slovenskoga. Zatim se dade na prevođenje svetih knjiga, koje su udarile osnovu slovenskoj književnosti. Posao svete braće začudo je brzo napredovao, jer se na narodnom jeziku slovenskom čitala sva služba božja. To nije bilo po volji Latinima, njemačkim svećenicima, na koje su Moravljani svagda sa sumnjom poglédali bojeći se, da će im se s vjerom Hristovom nametnuti i omraženi jaram franački. Latini ih tužiše i samomu papi Nikoli I., koji zaželje čuti iz njihovih usta, što je i kako je, pa ih pozva u Rim. Braća krenu na put s moćima sv. Klimenta i s nekoliko odabranih svojih učenika, koji će se u Rimu zarediti za svećenike.

Na putu ih lijepo dočeka i primi Kocelj, knez slovenski, koji je imao svoju državu oko Blatnoga jezera. Kako je knez zavolio slovenske knjige, uzme ih odmah sam učiti, a sv. braći preda pedeset učenika, da i njih nauče knjizi slovenskoj.

Oprostivši se s Koceljem, digoše se putovati naprijed put Italije, a na putu prođoše i posavskom Hrvatskom.

U Mlecima udariše na Konstantina biskupi i popovi i kaluđeri govoreći: „Kaži nam, čovječe, kake si to knjige napisao Slovenima, kakih nije nikad nitko prije pisao, ni apostoli, ni rimski papa, ni Grgorije bogoslov, ni Jeronim, ni Augustin? Mi znamo za tri samo jezika, na kojima treba u knjigama slaviti Boga: židovski, grčki i latinski.“ A filozof im odgovori: „Ne daje li Bog dažda svima jednako? Ne udišemo li vazduh svi jednako? A vas kako nije stid odrediti tri samo jezika a sva ostala plemena i narodi neka budu slijepi i gluhi? A kažite mi, je li Bog tako slab, te ne bi mogao dati, ili je tako zavidljiv, te ne bi htio dati? Mi poznajemo mnogo naroda, koji imaju svoje knjige i na svome jeziku slave Boga. Eno vam Jermeni, Persijanci, Abazgi, Iberci, Sugdi, Goti, Avari, Tirsi, Kozari, Arapi, Egipćani,

Sirci i mnogi drugi! Ako vam ni to nije dosta, a vi čujte knjige što pišu! David vapije govoreći: Pjevajte Gospodu pjesmu novu, pjevaj Gospodu sva zemljo! I opet: Raduj se Gospodu, sva zemljo, pjevajte, poklikujte i popijevajte! A na drugome mjestu: Sva zemlja nek se pokloni tebi i poje tebi, neka poje imenu tvojemu! I napokon: Hvalite Gospoda svi narodi, slavite ga sva plemena? Sve što diše, neka hvali Gospoda! A Matej u evanđelju piše: Dade mi se svaka vlast na nebu i na zemlji; idite dakle i naučite sve narode, krsteći ih — — — i učeći da sve drže što sam vam zapovijedao . . . Tako i Marko: Idite po svemu svijetu i propovijedajte evanđelje svakomu stvorenju . . . A znaci onima, koji vjeruju, bit će ovi: imenom mojim izgonit će đavole, govorit će novim jezicima . . . A evo što Gospod govori i vama, učiteljima zakona. Teško vama književnici i fariseji, licemjeri, što zatvorate carstvo nebesko od ljudi; jer vi ne ulazite niti date da ulaze koji bi htjeli. I opet: Teško vama, zakonici, što uzeste ključ od znanja; sami ne uđoste, a koji hotijahu da uđu, zabraniste im. A čujte što Pavao piše Korinćanima: Ja bih htio da vi svi govorite jezike . . . Ako truba da nerazgovijetan glas, tko će se pripraviti na boj? Tako i vi ako nerazumljivu riječ rečete jezikom, kako će se razumjeti šta govorite? jer ćete govoriti u vjetar. Ima na svijetu Bog zna koliko različnih glasova, ali ni jedan nije bez značenja. Ako dakle ne znam sile glasa, bit ću kao nijemac onome, kome govorim, i onaj koji govori, bit će meni nijemac . . . Kako će onaj koji stoji mjesto prostaka reći amen po tvome blagoslovu, kad ne zna, šta govoriš? . . . Ne zabranjujte, braćo moja, govoriti jezicima. I još govori Pavao: I svaki jezik da prizna da je Gospod Isus Hrist na slavu Boga oca.“ I zasramivši ih takim besjedama ostavi ih i otide.

Prije nego stignu u Rim, umrije papa Nikola I. (13. studenoga g. 867.), a na prijesto papinski sjede Hadrijan II. Kad se čulo, da dolaze braća i nose moći sv. Klimenta pape, izidoše im ususret papa i svi građani s duplijerima i velikom slavom. Papa odobri, da se vrši služba božja na slovenskom jeziku i posveti slovenske knjige, što ih doniješe braća u Rim. Da bi se uredila crkva među Slovenima, posvetiše Metodija za biskupa. No Konstantinu, koji se zakaluđerio (вь свѣтыи мьнишскыи образь облъкчѧ сѧ) i dobio ime Ćiril, ne bijaše suđeno, da i u napredak uživa plodove svojega truda, jer se prestavi u Rimu 14. veljače g. 869. I tako ostade Metodije sam, da nastavi blagosloveno djelo svojega mudroga brata i da trpi muke, što mu ih zadavahu njemački svećenici, koji nijesu mogli preboljeti, što je papa posvetio posao svete braće.

Da bi se započeto djelo jače učvrstilo, postavi Hadrijan II. Metodija glavom crkve moravske i panonske. I knez Kocelj i knez Rostislav lijepo dočekaše svojega novoga duhovnoga pastira, ali domalo nastadoše za nj crni dani. Izdajom Svetopuka, koji je bio po svoj prilici u njitranskom kraju (dakle po srijedi između Rostislava i Kocelja) samostalan gospodar, zagospodovaše Moravom Nijemci, a njemački biskupi pozvaše Metodija na sud tužeći ga, da u njihovoj oblasti uči. Osudiše ga i poslaše nekamo u Njemačku, gdje je ostao izgnanikom dvije godine i pô zlostavljen od njemačkih biskupa. Izdajniku Svetopuku nijesu Nijemci pravo vjerovali, pa ga zato franački kralj Karlmann prisili, da živi interniran na njegovu dvoru mjesto u svojoj zemlji. Uto se protiv nasilnih Nijemaca digne pokret u zemlji s nekim svećenikom Sclagamarom = Slavomirom na čelu. Karlmann pošalje s vojskom na Slavomira Svetopuka. Među tim domaća brda i doline tako začaraše toga čovjeka, te je volio biti slobodan, nego živjeti pod štitništvom njemačkim. Karlmannova vojska pratila ga je do vrata tvrđave, gdje je bio zatvoren Slavomir, kad se najednom okrene protiv svojih pomagača, uđe u tvrđavu i postavi se na čelo slovenskoj vojsci, pa potuče svoje dojakošnje njemačke saveznike. Karlmann je dakako nastojao osvetiti tešku pogibiju, ali trajnoga uspjeha nije mogao postići, već je samo opustošio zemlju. Sada postade Svetopuk gospodar u cijeloj Moravi, a g. 873.—874. sklopi dapače i mir s franačkim kraljem.

Kad je ovako Svetopuk oslobodio Moravu od njemačke vlasti, vrati se i Metodije na svoju stolicu, ali ga Nijemci opet tužiše papi. Ivan VIII. ga pozove g. 879. u Rim, da se pravda. Metodije otide u Rim i opravda se, a mjeseca lipnja g. 880. javi papa Svetopuku, da šalje Metodija natrag u Moravu, pišući mu ove znamenite riječi: „Mi posve odobravamo slovenska slova, što ih je negda sastavio Konstantin filozof, i zapovijedamo, da se na jeziku slovenskom propovijedaju slava i djela Hrista, Gospoda našega. Jer onaj, koji je stvorio tri prva jezika, židovski, grčki i latinski, stvorio je i sve ostale jezike na hvalu i slavu svoju.“ (Litteras denique sclaviniscas a Constantino quondam philosopho repertas, quibus deo laudes debitae resonent, iure

laudamus et in eadem lingua Christi domini nostri praeconia et opera enarrentur iubemus).

Ni sada se Nijemci ne ostaviše svojih pletaka. Wiching, biskup njitranski, zaputi u Rim i oblaga Metodija, te papa Stjepan VI. (885.—891.) zabrani oko g. 888. službu božju vršiti na jeziku slovenskom. Po smrti Metodijevoj (885.) prevrtljivi se Svetopuk posve pribije uz Nijemce i odvrati od učenikâ sv. braće. Gorazd, Kliment, Naum, Anđelar, Sava i drugi učenici bjehu izagnani iz oblasti Svetopukove, te se zbjegoše u druge zemlje, kamo nije sezala vlast njihovih neprijatelja, i nastaviše rad svojih učitelja u njihovu duhu.

II.

Slovensko pismo (glagolica i ćirilica) i jezik, na kojem su pisala sveta braća.

Rekli smo, da je sv. Ćiril (Konstantin) složio slovensko pismo. Pita se sada, je li sastavio glagolicu ili ćirilicu, t. j. koje je pismo starije? Koliko je danas poznato starih slovenskih spomenika, najstariji je datirani spomenik ćirilicom pisan iz god. 993. To je natpis na kamenu, što ga je car **Самоилъ** podigao svomu ocu Nikoli, majci (Mariji?) i bratu Davidu. Nađen je na istočnoj obali jezera Prespe u zapadnoj Maćedoniji. Kako datiranih spomenika glagolicom pisanih iz toga vremena nema, neki ruski naučnjaci skloni su i danas vjerovati, da je ćirilsko pismo starije od glagolskoga. Među tim se najznatniji glagolicom pisani spomenici dosta pouzdanim dedukcijama naučnim stavljaju u X. vijek, premda nijesu datirani, a i inače su razlozi, što ih je ozbiljna nauka iznijela za prioritet glagolice tako jaki, te se može reći, da je danas s priličnom vjerojatnošću utvrđeno, da je starije pismo glagolsko, a sastavio ga je sv. Ćiril. Po tom je ćirilsko pismo mlađe, a neki naučnjaci misle, da ga je sastavio sv. Kliment, biskup veličkі[1]) u Maćedoniji, prvih godina X. vijeka.

[1]) **епископъ Великѣскъ**, ἐπίσκοπος Βελίκας. Veoma je vjerojatno, da se jedna rijeka nedaleko Ohrida zvala „Velika“ i odatle ime **Великѣскъ**.

Oslon je tomu mišljenju samo jedna bilješka u grčki pisanom životu Klimentovu, gdje se veli: ἐσοφίσατο δὲ καὶ χαρακτῆρας ἑτέρους γραμμάτων πρὸς τὸ σαφέστερον ἢ οὓς ἐξεῦρεν ὁ σοφὸς Κύριλλος (izmislio je druge znakove za slova jasnije, nego što ih je iznašao mudri Ćiril). Kako u tom djelu ima i drugih netočnosti i pogrješaka, Jagić ne vjeruje ni ovoj bilješki, jer bi zaisto čudnovato bilo, kako su se iz X. i XI. (možda i iz XII. vijeka) toliki glagolski spomenici do danas upravo iz onih krajeva učuvali, koji se mogu držati za centrum rada Klimentova, ako je već Kliment u Maćedoniji zamijenio glagolsko pismo ćirilskim.

Pitanje o slovenskom pismu osobito je zanimalo slovenske naučnjake od XVI. vijeka pa do naših dana.

Mnogi učeni ljudi i hrvatski svećenici bijahu živo uvjereni, da je glagolsko pismo izumio sv. Jeronim (346.—420.), za koga se mislilo, da je hrvatskoga roda, kako čitamo u životu njegovu, štampanu u „Starinama“: „Jerolim je naš Dalmatin, on je dika, poštenje i svitla kruna hrvatskoga jezika.“

Otac filologije slovenske Josip Dobrovski († 1829.) mislio je, da je glagolica postala u XIII. vijeku, a starija nije nikako od XII. vijeka. Priredili su je po njegovu mišljenju hrvatski svećenici i kaluđeri od ćirilice iz velike ljubavi i revnosti k rimskoj crkvi, ne bi li tako što je više moguće otuđili i odijelili Slovene zapadne crkve od Slovenâ istočne crkve. Ovo je mišljenje oborio Slovenac Bartolomej Kopitar izdavši g. 1836. glagolski spomenik (Glagolita Clozianus), za koji se može držati, da je pisan u X. vijeku. Dakle se vidjelo, da glagolica nije mogla biti izumljena istom u XII. vijeku, kad se našao spomenik pisan glagolicom već u X. vijeku.

I znameniti slovenski filolog Šafařik dugo je držao, da je glagolica mlađa od ćirilice, ali se pri kraju svojega života uvjerio, da je imao krivo (1858.).

Postanje slovenskoga pisma još je i sada pored sviju nastojanja nauke dosta zagonetno. Vatroslav Jagić, profesor filologije slovenske u sveučilištu bečkom, misli, (prije njega već Englez J. Taylor), da se glagolica i ćirilica razvila iz grčkoga pisma VIII., IX. i X. vijeka, i to glagolica prema grčkom kursivnom, a ćirilica prema grčkom uncijalnom[1]) pismu. I glagolica i ćirilica bilo bi po postanju ovome grčko pismo.

[1]) Kursivno pismo bilo je obično grčko pismo, a uncijalno ono će za svečane prigode.

Jagićeva i Taylorova teorija o izvoru glagolice ne smije se nikako držati dokazanom, jer su s njom skopčane odveć velike teškoće.

Bit će najvjerojatnije uzeti, da u glagolskoj azbuci imade elemenata od više pisama, što su bila poznata Ćirilu. Najviše se zacijelo ugledao u grčku kursivu, zatim je nešto uzeo iz samaritanskoga i jevrejskoga alfabeta.

Najbolje je sreće bila glagolica među Hrvatima, gdje se razvila u osobitu obliku. U Bugarskoj pretegli su više okrugli, a u Hrvatskoj više uglasti potezi. Prema tome se i zove okrugla glagolica bugarskom, a uglasta hrvatskom glagolicom. Hrvati su udilj glagolicu pazili kao zjenicu oka svoga, kako će se kasnije razložiti.

Osobita je vrsta ćirilice bosanska bukvica ili upravo bosansko-dalmatinska ćirilica, koja se od obične ćirilice razlikuje nekim slovima n. pr. ѕ mj. ѹ.

Čini se, da je još zamršenije pitanje o jeziku, na kojem su sv. braća pisala svoje knjige. Koliko se god o tom pitanju ozbiljno istraživalo i pisalo, do danas nauka nije na čistu. Najglavnija su ova dva mišljenja:

Jedni uče, da su Ćiril i Metodije pisali na jeziku svojega zavičaja, to jest na jeziku južnom maćedonskom, koji se govorio u okolici solunskoj, a prema današnjem zovu ga mnogi stari bugarski jezik.

Drugi uče, da su jezikom Ćirilovih knjiga govorili Sloveni panonski, za koje su pisali Ćiril i Metodije, pa prema tome zovu taj jezik panonsko-slovenski ili prosto stari slovenski jezik. — Stalno je, da za ovaj jezik ne smijemo držati da od njega potječu svi ostali slovenski jezici, kako se nekad mislilo.

Držali se mi jedne ili druge teorije, svagda treba da jezik ovaj zovemo stari slovenski, a nikako stari bugarski, jer se sve do najnovijega vremena stanovnici južne Maćedonije nijesu zvali Bugari, već je njihovo pravo istoričko ime Sloveni, i u istoričkim izvorima pomenuti se jezik svagda zove slovenski (словѣньскъ), a nigda bugarski.

Maćedonska je teorija tako utvrđena, da je danas gotovo preotela mah, samo se ne smije misliti, da je maćedonski dijalekt ostao leksikalno čist, jer su se u Moravi i Panoniji uzele

mnoge riječi kršćanskoga života, domaće u onim krajevima ili od Nijemaca uzajmljene. Tako sebi pomišlja postanje crkvenoga slovenskoga jezika Jagić. Taj jezik bijaše i do dana je današnjega resultat kompromisâ. On imade svoj srednji vijek, koji upravlja cijelim duševnim životom narodnim poput srednjevječnoga latinskoga jezika. Sada je kao i latinski u jednu ruku ograničen na službu u crkvi, a u drugu je ruku vele znatan predmet jezične nauke, jer se njim oživljuje i razjašnjuje dublji studij pojedinih jezika slovenskih kao latinskim jezikom što se razjašnjuju romanski jezici.

III.

Književni rad sv. braće.

Mučno je odrediti i to, koje su knjige za službu božju priredila već sv. braća. U životu Konstantinovu čitamo, da je počeo pisati: „U početku bješe riječ, i riječ bješe u Boga, i Bog bješe riječ“. Ove su riječi iz evanđelja sv. Ivana na prvom mjestu među izbranim dijelovima svetoga evanđelja, što se čitaju kod službe božje uz crkvenu godinu počevši od uskrsne nedjelje. Po tome je Ćiril svakako najprije priredio nedjeljno ili izborno evanđelje.[1])

Kad su sveta braća pošla g. 867. u Rim, jamačno su već bile dovršene ove knjige:

1. Evanđelje, kako se čita u crkvi.
2. Apostol, t. j. čitanja iz djela i poslanica apostolskih.
3. Psaltir, gdje su psalmi.
4. Služba, u kojoj su bile molitve i pjesme, što se čitaju na jutrenju, časove, obednju, večernju, pavečernju, na tajnu službu i krštenje (вь скорѣ же вьсь цьковьныи чинъ прѣложь наоучи ютоутрьници, часовомь, вечерьнии, павечерьници и таинѣи слоужьбѣ).

[1]) ієвангѣлиє изборноє onako je evanđelje, gdje su čitanja razdijeljena po redu nedjeljâ i praznikâ u godini, a u četveroevanđeljima idu evanđelja redom evanđelistâ: Matej, Marko, Luka i Ivan.

Ovo će biti one knjige, koje je odobrio Hadrijan II., kako gore spomenusmo.

Započetu književnu radnju nastavi po smrti Ćirilovoj Metodije sa svojim učenicima. U životu Metodijevu spominje se, kako je odabrao od učenika svojih dva brzopisca i preveo iz grčkoga u slovenski jezik u brzo vrijeme sve knjige starozavjetne osim knjigâ o Makabejcima, dok je evanđelje, apostol i psaltir bio već otprije preveo zajedno s bratom Ćirilom (Konstantinom).

Osim prijevoda sv. pisma čitamo u životu Metodijevu, da je preveo:

1. nomokanon, zbornik crkvenoga prava u istočnoj crkvi onoga vremena;

2. paterik, u kome su ukratko napisani životi sv. otaca crkvenih.

Izagnani od Nijemaca iz Morave i Panonije nastaviše svoj posao oko vjere i književnosti revni učenici svete braće u zemljama hrvatskim i bugarskim, i udariše jake osnove narodnim književnostima u slovenskih naroda.

Najviše su radili oko knjige slovenske učenici Ćirilovi i Metodijevi u Bugarskoj, gdje je za cara Simeuna († 927.) književnost slovenska slavila svoj zlatni vijek. Simeun je bio sam veoma prosvijetljen čovjek, te je unapređivao prosvjetu i književnost u svome narodu. Za njegova vijeka radili su na književnom polju sv. Kliment, rodom Bugarin, vjeran učenik i pomagač slovenskih apostola, za kojega neki misle, da je složio ćirilicu; Konstantin, prezbiter bugarski i episkop; Ivan, eksarh bugarski; pop Grigorije i mnogi drugi, a među njima i sam car Simeun. Sva je ta književnost strogo crkvena: besjede duhovne, tumačenja štiva evanđeoskih i životi ugodnika božjih. Svi su ti spisi do nekoliko izuzetaka prijevodi grčkih knjiga ili izvodi iz tijeh knjiga. Naskoro se mogla slovenska književnost u Bugarskoj bogatstvom svojim poreditи s crkvenom književnošću grčkom i latinskom onoga doba. Sva ta književnost na žalost je samo kopija matore i izmoždene književnosti vizantinske.

Godine 1019. pade Bugarska, i grčki car Vasilije Bugarobilac učini je provincijom istočnoga carstva. Sada popusti i književna radnja u Bugarskoj, a plodove zlatnoga vijeka Simeunova primiše u baštinu Rusi, Srbi i Hrvati. Djela stare bugarske književnosti ostadoše uzori, a njihov jezik stari slovenski

posta zajednički književni jezik, koji je primao sve više elemenata iz narodnih jezika osobito u glasovima i oblicima, ali u glavnom je sačuvao svoj starinski značaj.

Djela iz te prve književnosti slovenske poznata su samo iz kasnijih prijepisa. Najstariji rukopisi bit će najmanje stotinu godina mlađi od vijeka Ćirilova i Metodijeva. Evo spomenikâ, za koje se drži, da će biti napisani prije godine 1000. u X. vijeku, a najbolje se u njima sačuvao jezik stari slovenski.

a) Glagolicom pisani spomenici:

1. Asemanovo ili vatikansko izborno evanđelje.
2. Glagolita Clozianus (Kločev glagoljaš).
3. Četveroevanđelje zografsko.
4. Četveroevanđelje marijinsko.
5. Euhologij t. j. zbornik crkvenih molitava.
6. Psaltir sinajski.

b) Ćirilicom pisani spomenici:

1. Zbornik suprasaljski.
2. Savina knjiga.

Što treba znati o ovim spomenicima, rečeno je u primjerima kod svakoga spomenika.

To su najznamenitiji spomenici jezika staroga slovenskoga, a osim spomenutih ima još nekoliko malih odlomaka od dva do tri lista.

B. Prijegled stare hrvatske glagolske književnosti.

a) Borba za glagolicu i slovensku službu kod Hrvatâ.

Pod kraj gospodstva rimskoga carstva počeše se po Evropi različni narodi raseljavati, a te seobe i zadadoše smrtni udarac i onako rasklimanoj državi rimskoj. Kuda su koji narodi išli, nas ne zanima, samo nam je stalo do toga, da se spomene, gdje su se naselili Hrvati i Srbi otišavši iz svoje prijašnje domovine u VII. vijeku, jer je to znamenito za njihovu prosvjetnu povjest.

Hrvati zagospodovaše krajevima među Bojanom na jugu, Bosnom na istoku, Dunavom i Dravom na sjeveru, rijekom Rašom u Istri i Jadranskim morem na zapadu. Hrvatima na istoku nastaniše se Srbi u krajevima među Dunavom, Savom, Bosnom, Skadarskim jezerom, Šar-planinom i Bugarskom Moravom. U ovim se zemljama razviše poslije dvije države: na zapadu hrvatska, a na istoku srpska.

Budući da su zapadni krajevi, što su ih posjeli Hrvati, bili prije pokrajine rimske, to je i rimska kultura bila raširena po ovim zemljama. Da je tako bilo, o tom nas uvjeravaju stari natpisi i građevine, pa i to, što su neki rimski carevi dolazili da stanuju u Dalmaciji. Ako i jest stara rimska prosvjeta bila pošla u nazadak, ipak joj se nijesu mogli posve oteti novi nadošli stanovnici, što se jasno vidi i iz kasnijih vremena. Nadošla plemena nastojao je predobiti za se u jednu ruku Rim, a u drugu Vizantija. U toj su borbi Hrvati i Srbi pristajali sad uz jednu vlast, sad uz drugu. Pošto su se posve nastanili, pristali su Hrvati uz bliže njima carstvo i moć, uz Rim, a Srbi opet uz Vizantiju. Prosvjeta je bila u oba carstva velika, pa onda nije čudo, da se ne žacaju jedni poći s istokom, a drugi sa zapadom. Naši su stari pristali uz kulturnije narode, kakovi su jamačno bili Grci i Rimljani, jer je u njih bila prosvjeta manja, koja se nije mogla s uspjehom opirati i oprijeti latinskoj i grčkoj kulturi; a kad su uz nju mogli pristati svi evropski narodi, ne može nitko prekoravati naših pradjedova, da su i oni pošli ovim istim putem.

Kolika je prosvjeta bila starih Hrvata i Srba, kad su se saselili u ove krajeve, o tom se ne zna gotovo ništa. Znade se nešto o njihovu domaćem životu, o vjeri (da su bili neznabošci) i zanimanju, ali u svemu tom ima slabih ostataka, iz kojih bi se mogla stvoriti stalna slika. Što se za pismo kaže, to pripada svijem Slovenima.

Već od prvih vijekova bila je u provincijama rimskim dosta duboko zahvatila korijen vjera kršćanska. Dalmatinski su gradovi bili puni žiteljstva rimskoga, pa kad su Hrvati došli, jamačno su i oni pomalo počeli primati vjeru kršćansku od Latinâ i latinskih svećenika, koji su gledali, da nadošla varvarska plemena privedu u krilo crkve Isusove. Ali se s kršćanskom vjerom ukorijenio u pokrajinama bliskim Rimu i Italiji latinski

jezik, koji je s vremenom postao i crkvenim jezikom, a onda je preko crkve bio i kulturnim jezikom cijeloga zapada. Preko latinskoga je jezika književnost postajala napokon i svojinom svega zapadnoga svijeta, jer joj je bio osnova.

U primorskoj se Dalmaciji očuvao dugo i veoma čvrsto latinski jezik, osobito u gradovima. Odatle nam je onda i razumljiva borba, zašto su se dalmatinski gradovi tako čvrsto opirali hrvatskomu narodnomu jeziku, da se uvede u crkvu. Kako je kršćanstvo u Dalmaciji ojačalo, vidi se i odatle, što je u Solinu već u najranije vrijeme bila nadbiskupija, kojoj je vlast zahvatila ća gore u Panoniju između Drave i Save. Odatle su i Hrvati dobivali sjeme vjere kršćanske u prvo doba, premda je bilo slabo uspjeha, budući da su svećenici bili ponajviše Latini, kojih prosti narod nije razumio. No sijelo najstarije nadbiskupije nije pripadalo Hrvatima, jer je Solin bio u rukama vlasti vizantijske. Da se crkva i država bolje potpomognu, podigoše Hrvati u IX. vijeku biskupiju u Ninu. Ninski je biskup potpadao pod vlast nadbiskupa solinskoga, ali su Hrvati već rano radili, da njihov biskup bude samostalan. Iz toga su se nastojanja Hrvatâ rodile mnoge borbe u Dalmaciji između biskupa latinskih i ninskih, jer su ovi bili zatočnici hrvatskih narodnih prava.

Do Karla Velikoga bili su Hrvati najprije podložni caru vizantijskome, a poslije se oslobodili i postali samostalni. Više vijesti, koje bi bile pouzdanije, nema ni od kuda o Hrvatima prije vremena Karla Velikoga. Nešto poslije imamo vijesti, i to u ispravi kneza Trpimira od godine 852., koja je pisana u Trogiru kod Bišća. Ova je isprava velike vrijednosti, jer nam javlja rane glasove iz prošlosti Hrvatske. Žaliti je, što je pisana jezikom latinskim, no misli se, da je prevedena s hrvatskoga. Ako je već ova isprava prijevod, na prvi je mah čudno, da nema drugih spomenika na hrvatskom jeziku iz onih vremena, kad je Hrvatska bila gotovo samostalna i kad su Hrvati već prihvatili vjeru kršćansku. To nam je jasno, zašto je tako, kad se sjetimo ljutih borbi u Dalmaciji.

Sveta su braća Ćiril i Metodije propovijedala vjeru kršćansku jezikom slovenskim. Hrvatima je to osobito milo bilo, jer su mogli razumjeti riječ božju. To nam potvrđuje hrvatski ljetopisac, koji je o sv. Ćirilu zabilježio ove riječi: „I tako sveti muž Kostanc naredi popove i knjigu h r v a c k u, i istumači iz grčkoga h r v a c k u

knjigu i hrvacki istumači evanđelje i sve pištole crkvene, i tako staroga kako novoga zakona, i učini knjige s papinim dopušćenjem, i naredi misu, i utvrdi zemlju u viru Isukrstovu". Slovenska se liturgija udomaći već pod konac IX. vijeka među Hrvatima. Posavska je Hrvatska pripadala panonskoj nadbiskupiji sa stolicom u Srijemu, a tom je upravljao sv. Metodije. Odatle je jasno, da je u ovim krajevima bila poznata slovenska liturgija, koja je prodirala sa sjevera na jug, jer su i učenici svete braće morali bježati na jug.

Protjerani učenici slovenskih apostola svratiše se po svoj prilici i u Nin, gdje je bila osnovana biskupija, pa tu i nastaviše svoj rad. To nam pokazuju one silne neprilike, što su ih latinski svećenici činili hrvatskima upravo onako, kako su njemački svećenici svim silama radili protiv nauka i nastojanja Ćirila i Metodija u Moravi i Panoniji. Iz te nam borbe upravo dolaze prvi glasovi o našem jeziku, pa o jeziku i radu sv. braće.

Ove su borbe veoma značajne, jer se u ono vrijeme radilo o tom, da li će se Hrvati odreći svojega narodnoga jezika, a po tom i svoje vlasti, ili će se protiviti latinskoj vlasti i latinskom svećenstvu: pitalo se tu, tko će gospodovati u Hrvatskoj, ili će Latini ili Hrvati. Latini su mislili, ako se Hrvatima dopusti osobiti crkveni jezik, onda će oni „pribrajajući se k onim velikim narodima, koji slave Boga na svom jeziku", i imajući i onako svoju biskupiju u Ninu, gledati da se otmu sasvijem ispod oblasti mitropolita latinskoga. Kako je pak država hrvatska sve više i više jačala i rasla, Latini su se s pravom pobojavali, da bi brzo moglo nadoći vrijeme, kad će njihove vlasti nestati ne samo u crkvi, nego će je nestati i u državi. Dokle su god oni gospodari u crkvi, dotle se jednako nadaju, da će moći braniti kao najglavniji zastupnici latinstva u Dalmaciji i svoja osobita prava i crkvena i državna i narodna, a glas će njihov slušati i štovati i državna vlast. Povedavši se za Nijemcima latinski su svećenici u Dalmaciji radili svagdje, gdje se god moglo, protiv slovenske liturgije; a gdje se ona i preko njihove volje ukorijenila, nastojali su, da je istrijebe. Zato kao ljuti neprijatelji slovenstva podgovore papu Ivana X., te on napisa godine 924. list Tomislavu, u kojem mu preporučuje: Hrvati kao osobiti sinovi rimske crkve valja da zarana priučavaju svoju djecu latinskome jeziku. Trvenja, što su se započela već u drugoj polovini devetoga vijeka među latinskim svećenicima i ninskim biskupom, zaoštrila su se u X. vijeku još jače. Ako i jest papa najprije dopustio slovensku službu, Latini su ga znali podgovoriti, da je on i ukine. Kada je zasio na kneževsku stolicu Tomislav (914.), nađe sve u velikom neredu poslije Mutimira. Tomislav, zahumski knez Mihajlo Višević, nadbiskup spljetski i biskup ninski zapitaju u pape, da im pošlje poslanike, te će učiniti u zemlji mir i red, a k jednu dokinuti pravdu među nadbiskupom spljetskim i biskupom ninskim.

Kako su Hrvati već i otprije pristajali uza slovensku službu, a k tome su bili i pristaše istoka, razveseli papu glas, da u njega traže pomoći. Papa im odgovori, ali se žali, što „ad Methodii memoriam intendunt", jer je spljetski nadbiskup govorio, da je Metodije krivovjerac. Papa opominje Hrvate u svojoj poslanici, da čitaju misu na latinskom jeziku, pa im k tomu preporučuje, da se hrvatska misa isključi iz crkve, a djecu svoju da šalju u latinske škole. Ovo nam pismo papino svjedoči, da se hrvatska narodna knjiga, makar i strogo crkvena, do Tomislava već dobro razvila. Kad je papa mogao ovakove reforme preporučivati hrvatskim velikašima i svećenicima, nije čudo, da je papa Ivan X. pisao Hrvatima — svakako upućen od Latina — da se čudi, da bi se koji sin rimske crkve, a k tome jošte i odabrani sinovi, kaki su bili Hrvati, mogao naslađivati, da se divljim i varvarskim jezikom Bogu hvala daje.

Sve su ovo bile priprave za sabor spljetski od godine 924., u kojem su dalmatinski Latini s hrvatskim kraljem i velikašima zadali ljut udarac hrvatskoj službi.

Na poziv hrvatskoga kralja Tomislava i biskupa dođu poslanici papini godine 924. U Spljetu je bio crkveni zbor. Tu su uz crkvene dostojanstvenike bili uz kralja prvaci hrvatske gospode, a ipak se zaključi, da nijedan biskup ne promiče u području nadbiskupije spljetske jezika slovenskoga u crkvi podjeljujući redove onima, koji su vješti samo slovenskom jeziku: njime se mogu služiti klerici samo nižih redova i monasi; tako isto da nije dopustio nijedan biskup u svojoj crkvi čitati misu na slovenskom jeziku, osim u nestatku latinskih svećenika, pa i onda treba da se u pape traži osobito dopuštenje. Još se zabranjuje biskupu ninskomu, da ne smije svoje vlasti rašinivati na štetu nadbiskupa spljetskoga, kojemu se mora uvijek u svem pokora-

924.

*

vati. Taj nam postupak jasno dokazuje, koliko se bila slovenska služba među narodom ukorijenila — a jamačno i knjiga hrvatska, makar i strogo crkvena, razvila. Jedini Grgur, biskup ninski, opre se tomu zaključku. Uza sve to, što je bio osamljen, postigao je toliko, da papa Ivan X. ne htjede potvrditi zaključaka saborskih, pa ih ne htjede potvrditi niti Lav VI., premda je godine 928. potvrdio sve ostale naredbe sabora spljetskoga.

Latini nijesu bili zadovoljni papinom neodlučnošću: oni su htjeli, da se slovenska služba sasvim zabrani i ukine. U saborima spljetskim od 927. i 928. izgubi ninski biskup, taj jedini zaštitnik slovenske službe, svoju biskupiju, koju ukinuše, jer nije tobože od najstarijih vremena.

Ovako je nestalo prvoga branitelja službe slovenske među Hrvatima; tako su uklonili biskupa ninskoga, no ipak nije nestalo kod naroda ljubavi i štovanja za slovensku službu; ona se držala kroz cijeli deseti i jedanaesti vijek, dok se nije digla nova olujina na nju za Petra Krešimira Velikoga, najmoćnijega hrvatskoga vladara. Sve, što je uglavio spljetski sabor godine 924., potvrdi novo sabor spljetski od godine 1059., koji odredi k tomu za slovensku liturgiju, da je valja sasvijem uništiti. Tko bi se u buduće drznuo čitati misu i javno se moliti Bogu i njegovim svetima na drugom kojem jeziku osim na latinskom ili grčkom, kaznit će se najoštrijim kaznima, a Hrvati, ako ne nauče latinskoga jezika, ne smiju se zarediti za svećenike. Tako zaključiše u saboru, a zaključak svoj i provođahu, jer ga je i papa potvrdio.

Hrvati su dobro znali, da se tu ne radi o vjeri, nego da se radi o jeziku i o tome, da latinski jezik prevlada, i da se svaki trag narodnom jeziku zatre. Velikaši su s kraljem zato tako radili, da pridobiju za sebe papu i sve dalmatinske gradove. Dok su gradovi dalmatinski bili pod vlašću vizantijskom, bili su sapeti, a koji im je vladar nuđao veću slobodu, uza nj su pristajali. Nije čudo, da su se Mlečani borili za te gradove, nudili im što veću slobodu na štetu Hrvatâ. I duh vremena mnogo je pomogao ovakim odredbama sa strane hrvatske.

Na zaključke spljetskoga sabora počeli su se Hrvati buniti i slati poslanstva papi. Sve to ništa ne pomože. Aleksandar III. potvrdi zaključke i dokine slovensku službu. Kako su potonje pape poslije gledale da raskinu crkvu i državu, kako u crkvi ne će biti nikakih svjetovnih vezova, započela je nova borba, radi

koje se malo zaustavi hrvatsko pitanje. Papa Grgur VII. izvede djelo, koje je zamislio kao savjetnik Nikole II. i Aleksandra II. Hrvatski kralj Zvonimir zabrinut za svoju državu pomagao je samostane, ali i papu, pa nije dospio, da se miješa mnogo u crkvene poslove. U kasnijim vijekovima dobi slovenska služba ipak svoja prava, što ih je stekla odlučna borba naših djedova, koji su branili svoj jezik i službu kao najsvetiju stvar.

Ne dugo iza žestokih borba u saborima spljetskim od 1059. i 1064. javlja nam se prvi spomenik pisan narodnim hrvatskim jezikom. To je do danas najstariji poznati spomenik, ali je štogod književnosti bilo i prije, dakako u redakcijama ili recensijama, budući da je pod kraj X. vijeka ili u početku XI. bila gotova redakcija hrvatsko-slovenska, t. j. svršio se vijek čisti stari slovenski. Prema tomu su razumljive potonje pojave.

Za svoje su potrebe Hrvati imali i trebali samo crkvene knjige, a velikaši, ako su kaku darovnicu pisali za fratre, pisali su je latinskim jezikom. Ako je bilo hrvatskih isprava, izgubile su se, a može se pouzdano reći, da je glagolica bila obična ne samo u porabi crkvenoj, nego i u privatnom životu, i u ovom je slučaju sve više preotimao mah čisti narodni govor. Osobito je to vrijedno zato istaći, jer su u staro doba bile škole vrlo rijetke, a što ih je bilo, bile su za plemiće i na latinskom jeziku. Samostani (u nas benediktinski) bili su osim privatnih poučavanja jedini zavodi, koji su rasađivali knjigu, i njima nije bilo zabranjeno širiti knjige u narodnom jeziku i narodnom duhu. Dakako da je tu bilo pisanih knjiga i knjižica, a samostani su nam i učuvali najvjernije i najviše, što znademo o svojoj prošlosti. Da je knjiga bilo u knjižnicama hrvatskih benediktinaca, o tom nema sumnje. Prema pravilima benediktinaca trebalo je, da epistolu i evanđelje i sve, što se glasno pjeva u crkvi u nedjelje i svece, pjevaju u narodnom jeziku, a k tomu poslije službe božje da govore narodu u njegovu jeziku. Benediktincima nije bila tuđa i nepoznata knjiga glagolska, što nam potvrđuju i neki veoma stari spomenici, a eno i Karlo IV. pozva godine 1372. u praški emauski manastir hrvatske benediktince, da nauče svoju braću češku crkvenom jeziku i slovenskoj liturgiji. Taj je rad prestao za navala husitskih, kad su monasi pristali uz Husovce u XV. vijeku.

Borba je i dalje trajala, ma da je papa Aleksandar II. zabranio slovensku liturgiju. Uza svu zabranu Hrvati su upotrebljavali slovensku službu, a papa ih nije htio proglasiti odmetnicima, jer bi se moglo izleći još veće zlo. Latinâ je dolazilo u ove krajeve, pa su mislili, da će oni ono izvesti, što nijesu mogli saborski zaključci. Postojanost Hrvatâ napokon navede i rimsku stolicu, te godine 1248. papa Inocent IV. pristade na prošnju senjskoga biskupa Filipa i dopusti, da se upotrebljavaju kod službe božje glagolske knjige ondje, gdje su i prije bile u običaju. I krčkomu biskupu, koji je 1252. zatražio dopuštenje za slovensku službu, dopustio ju je papa s najvećom pripravnošću. Koliko se dosad znade, Rim je ovo prvi put Hrvatima izrijekom dopustio ono, što od vremena Ćirila i Metodija nije nijedan narod slovenski dobio.

Da je papa dopustio upotrebljavanje slovenske službe, mnogo je tomu uz druge uzroke pomoglo i širenje nauke bogomilske. U XII. vijeku pretegoše bogomili u Bosni, a našli su jednomišlenikâ u Slavoniji, Hrvatskoj i Dalmaciji; u Spljetu pače imahu pod kraj XII. vijeka i svoju osobitu općinu. Bosanski su banovi pristajali uz novu nauku, uređivali narodnu crkvu bosansku, uz koju je narod rado pristajao. Slovenskom se službom htjelo u primorskim krajevima stati na put širenju krivovjernoj nauci bogomilskoj.

Ovim se završila najžešća borba za slovensku službu kod Hrvatâ, te je to prvo doba borbe književnosti glagolske, što se javlja od IX. vijeka pa do XII.

Od 1248. godine mirno se razvijala knjiga s glagolskim pismom među Hrvatima, jer joj nema nigdje osobito velikih zapreka, i može se reći, da je sada nanovo oživjela. Ako je pratimo, kako se širi od XII. vijeka, opažamo, da je već u XV. vijeku zahvatila gotovo svu Dalmaciju, pa onda i Bosnu, a na sjever se rasprostranila po Istriji i Hrvatskoj između Kupe i mora. Nije se knjiga glagolska širila u to doba samo u crkvi; ona je sad cvala kako u životu crkvenom, tako i u životu svjetskom. Vrhunac je svoj postigla glagolska književnost u XV. vijeku i doba od XIII. do XV. vijeka jest doba napretka.

Od konca XV. vijeka pada glagolska književnost, jer je nadošlo tiskanje knjiga, kojemu nije moglo odolijevati prepisivanje uza svu vještinu, što se razvila u doba cvata glagolice. Tiskanju

IX–XII. borba.
XII–XV. širenje
XV–XVIII. propadanje

se knjiga pridruži od početka XVI. vijeka i pismo latinsko, koje je s vremenom sve više mah preotimalo. U ovo doba propadanja glagolske knjige ponajviše se radilo samo oko toga, da se podmire crkvene potrebe, dok se drugo uz rijetke izuzetke pisalo pismom latinskim. No baš u ovo doba kao da se najviše raširila slovenska služba. Iz XV., a osobito iz XVI. i XVII. vijeka ima mnogo svjedočanstva, gdje se sve otpravljala služba božja hrvatskim jezikom, pače se 1570. godine pjevala u prvostolnoj crkvi u Zagrebu služba božja u slovenskom jeziku za sinode pod biskupom Đurom Draškovićem, glasovitim govornikom na saboru tridentinskom. Knjiga je glagolska u to doba poznata i u Međumurju, Trstu, Gorici, Kranjskoj i u južnoj Štajerskoj, kamo su pribjegavali hrvatski glagolaši za navala turskih i širili u crkvi i bez dopuštenja slovensku službu.

1570

Budući da glagolska služba božja nije nikad sasvim pretegnula u svem narodu hrvatskom, tako i nije mogla zapriječiti, da se ne širi latinska liturgija ne samo ondje, gdje slovenska ne bijaše nikad izrijekom potvrđena i dopuštena, nego ni tamo, gdje su glagolaši svojoj domaćoj liturgiji izvojevali pobjedu. Nikad glagolaši nijesu bili mirni, ako se i nije na njih navaljivalo onako javno, kako je to bilo do XII. vijeka. Glagolaši nijesu imali nigdje jaka zaklona, a nijesu se mogli ni znanjem svojim natjecati sa svojim protivnicima, pa nije ni čudo, da su glavari crkveni, koji su najviše bili protivnici slovenskoj službi, radili protiv nje i gledali, da je što prije sasvim zatru. To se opaža kroza sve vijekove. Da se učuvala glagolska služba do naših dana, treba zahvaliti najviše onoj žilavosti i ustrajnosti, što su je imali hrvatski glagolaši. Ova je ustrajnost k jednu uz slovensku službu spasla i narodni jezik i narodnu svijest, kojoj možebiti bez nje ne bi bilo ni traga. Glagolaši su radi svoje službe bili prezirani, zametavani, pa ih ni u kojem smjeru, ni u kojoj prilici nijesu ni od kuda pomagali. Ali baš radi toga, što su u ovakovim žestokim borbama znali i mogli odvratiti možda i najveće nevolje od svojega naroda, rad nam je njihov s tim znamenitiji i vredniji. Iz ove borbe se vidi, da je kršćanstvo bilo drago našim djedovima, jer su u vjeri i u svojem jeziku nalazili jakosti i poticaja za dalje napredovanje.

b) Rad oko književnosti glagolske.

1.

Prvo doba od IX. do konca XII. vijeka. — Iz ovoga doba ima crkvenih glagolskih spomenika malo; ono što ih se do danas učuvalo, najviše su sitni odlomci djela obrednih i bogoslovskih, a najstarija će pripadati XII. vijeku. Ostatak su obredne hrvatske književnosti iz vremena, kad je među Hrvatima bio obred istočni, dva lista praksapostolara Mihanovićeva, te je to jedini glasnik, da su i Hrvati imali knjigu čitanja iz Djela apostolskih i poslanica. Ovi su listovi pisani prema istočnom obredu. Najstarije se glagolsko djelo — jamačno pisano jezikom starim slovenskim kao i druge knjige toga vremena — spominje među Hrvatima Teodorov psaltir iz IX. vijeka, što ga je poslije prepisao pop Nikola Rabljanin 1222. na zapovijed posljednjega solinskoga nadbiskupa Teodora (između godina 880—890). Prijepis od 1222. imao je još 1634. god. Rafael Levaković. — Budući da se onda još nije hrvatski govor razlikovao u velike od jezika staroga slovenskog, može se zaključivati, da su glagolaši upotrebljavali knjige, kakove su im donijeli učenici sv. slovenskih apostola; knjige su bile i po sadržaju i opsegu među sobom slične, pa nam radi te sličnosti i broj i značaj starih hrvatskih spomenika i književnoga tadanjeg rada izlazi nepotpun i nejasan.

Glagolica je prodrla i u javni život, pa ima spomenika veoma starih iz svjetovnoga života. To su najviše isprave izdane bilo od općina bilo od privatnih osoba. Ovih starina najveći broj pripada onomu kraju hrvatskome, gdje je i u crkvi glagolica i slovenska služba cvala, a to je hrvatsko Primorje i sjeverna Dalmacija. Ovi se glagolski spomenici, kojih je iz drugoga i trećega doba sačuvan velik broj, tiču ponajviše oranica, vinograda, mlinova i mliništa, što su ih ljudi poklanjali ili prodavali ili na samrti ostavljali crkvama, manastirima i privatnim ljudima; nekoje govore o sudbenim raspravama i pravdama između općina i pojedinih ljudi, pa su te isprave mnogo vrijedne za povijest hrvatskoga privatnoga prava pored toga, što je u njima sačuvan čisti narodni jezik.

Dosad se znade, da je glagolskih listina svjetovnoga sadržaja bilo već u XI. i XII. vijeku, od kojih su samo neke, i to u prijepisima, do nas došle. Naša dva veoma stara glagolska spomenika: isprava dobrinjska od god. 1100. (što nam je sačuvana samo u prijepisu) i iz istoga vremena uklesani spomenik, tako zvana baščanska ploča, pokazuju, kako je hrvatski jezik i pismo glagolsko u običaju. (Baška je mjesto na otoku Krku, gdje se našla ploča s glagolskim pismenima, a uklesana su pismena oko 1100 god.; natpis je dao uklesati opat Držiha, a spomenik se tiče darovnice hrvatskoga kralja Zvonimira, što potvrđuju i župani). Iz razvoda pak istranskoga od god. 1275. saznajemo, da se glagolica s hrvatskim jezikom upotrebljava u XII. vijeku u svim spisima, što su bili namijenjeni prostomu narodu. Ovakih se razvoda pominje još iz godina 1125., 1130., 1140., 1150., no danas se o njima ništa ne zna.

O životopisima glagolskim nema gotovo ni spomena. Kratke i suhoparne bilješke, ponajviše nađene na kojem listiću uz kaki rukopis nabožnoga sadržaja, jedva su vrijedne spomena. Nema u Hrvatâ životopisâ stoga, što nije bilo ni ljudi, koji bi se svojim životom isticali onako, kako su se na istoku među Srbima isticali Sava, Simeun i dr. Na zapadu kršćanskom nije bilo ni onakva asketskoga života ni onolikih sektarskih uredaba, koje bi poticale ljude na pisanje života. Hrvati, prisloniv̌si se rano sasvim uz Rim, nijesu imali toliko pobuda ni kod kuće, koliko ih je davao istok svojim pristašama. (O životima vidi kod književnosti pisane ćirilicom). Kratke bi legende imale kad i kad zamjenjivati potpune živote.

Znameniti su ljetopisi:

I. Presbyteri Diocleatis regnum Slavorum. Pisac ovoga latinski pisanoga ljetopisa veli u uvodu, da mu je bio izvorom: a) libellus Gothorum, quod Latine Slavorum dicitur regnum, b) usmena tradicija.

II. Marci Maruli regum Dalmatiae et Croatiae gesta. Marko Marulić, znani hrvatski pjesnik, veli, da mu je prijatelj Dmine Papalić donio stari hrvatski spis, koji on prevodi na latinski (g. 1510.).

Hrvatski original k Marulićevu prijevodu sačuvao nam se u prijepisu Jerolima Kaletića od god. 1547. Ova druga kronika Marulić-Kaletićeva podudara se s kronikom dukljanskoga prezbitera samo do XIX. glave, a sadržaj je tijeh devetnaest

glava istorijski posve nekritičan. Dalje od glave XIX. do kraja (gl. XLVII.) pripovijeda prezbiter dukljanski ponajviše događaje iz Crvene Hrvatske[1]) do svršetka XII. vijeka, i u ovom dijelu ima više istorijske kritičnosti. U Marulić-Kaletićevoj kronici pominju se od XIX. glave do kraja (gl. XXVIII.) događaji iz Bijele Hrvatske, i to samo do svršetka XI. stoljeća (pominje se još smrt kralja Zvonimira), a u njoj je i u ovom drugom dijelu slaba istorijska kritika. Misli se, da je kronika prezbitera dukljanskoga (Presbyteri Diocleatis regnum Slavorum) postala negdje na svršetku XII. vijeka u Duklji, jer se u njoj događaji XII. vijeka prilično kritično pominju. Naprotiv za Marulić-Kalętićevu kroniku drži se, da je davno poslije XII. vijeka negdje u Bijeloj Hrvatskoj prerađena (skraćena) kronika prezbitera dukljanskoga, jer se u njoj i poslije glave XIX. do kraja (gl. XXVIII.) pominju događaji iz Bijele Hrvatske posve nekritično, kao i u prvom dijelu do glave XIX. Za onaj libellus Gothorum, što ga spominje prezbiter dukljanski kao izvor, misli se, da je bila glagolicom ili ćirilicom pisana hrvatska knjiga, kojoj je sadržaj bio izvadak iz prastarih narodnih pjesama. Narodna tradicija bila je po svoj prilici izvorom i za drugi dio jedne i druge kronike, u kojem se pominju događaji, kojih nema u drugim istorijskim izvorima. Osim znamenitosti, što ih ove kronike imadu za starinu narodne tradicije, vrijedan im je sadržaj i za geografiju onoga doba.

Još su nam sačuvani nekoliki vrlo kratki ljetopisi iz potonjih vijekova, ali u njima nema ni onoliko pripovijedanja, koliko u kronici dukljanskoj, već su samo pobilježene kratke vijesti o događajima bez ikakova dodatka. Taki su ljetopisi fratra Šimuna Klemenovića († 1520.), Šimuna Glavića i dr. Kakvi su bili ovi ljetopisi, najbolje nam svjedoči to, što n. pr. u Klemenovićevu ljetopisu, pa i u Glavićevu, koji je nastavio Klemenovića, dolazi i plač blažene Gospe „u verših.“ (O ljetopisima vidi više kod književnosti pisane ćirilicom).

Ovo malo uspomena iz prvih vremena književnoga rada među Hrvatima odgovara sasvijem duhu, u kojem se sve kretalo. Crkvene su knjige bile prema duhu grčkomu; ali kako su Hrvati

[1]) Crvena Hrvatska zvala se oblast Zahumska i Trebinjska s Dukljom, a Bijela Hrvatska bila je glavna oblast u zemlji između Velebita i rijeke Cetine; sijelo joj je bilo u Saloni.

bili upućeni, da se što više približe zapadu, tako su i u crkvenim knjigama nastajale promjene. Kad se prihvatila u Hrvatâ latinska služba, raskinute su u svakom pogledu sveze s ostalim Slovenima, a to se opaža i u književnoj radnji drugoga doba.

2.

Drugo doba od polovine XIII. do kraja XV. vijeka. Kad je ono jedanput papa priznao i dopustio senjskomu (1248.), pa onda krčkomu biskupu (1252.), da smiju upotrebljavati slovenski jezik u crkvi, napredovaše glagolska knjiga kako u životu crkvenom tako i u životu svjetovnom. U to je vrijeme prodrla glagolica ća i u Češku, a iz Primorja se proširila sve do Save u Hrvatskoj. Zato i ima iz XIII., XIV. i XV. vijeka najviše spomenika svake ruke. I danas ima velika množina glagolskih rukopisa, koji su kojekuda razvučeni po crkvama, manastirima i knjižnicama, a velik ih je dio sad već u Zagrebu sabran, te se moramo diviti bogatstvu knjigâ, vještini i strpljivosti, što je pokazaše u prepisivanju naši siromašni svećenici. Neki su od ovih spomenika savršeno lijepim pismom ispisani, a neki opet i urešeni lijepim slikama (minijaturama), što sve služi na čast umjetnosti i umnome daru našega naroda. Ova se pojava objašnjava time, što su se knjige pisale ne samo od prijeke potrebe, nego i što su ih ljudi pisali za dušu. Radi toga je ovaki prepisivač gledao, da djelo izvede što ljepše. Lijepo pak ispisane knjige spadale su među dragocjenosti, koje su vlasnici vrlo cijenili i namirali kao veliko blago svojemu potomstvu.

Prepisivači su u većem dijelu bili popovi svjetovnjaci, dok su kod Srbâ radili gotovo samo kaluđeri. Zato se i po broju — osobito crkvenih djela — mnogo razlikuje glagolska književnost od ćirilske. Izvornih je djela malo, a sve su gotovo sami prijepisi. Kod prepisivanja knjiga nije se diralo u stari tekst, osim ako su se izmjenjivali stariji oblici novijima, a zamjenjivale nepoznatije riječi poznatijima. Prvi su prijevodi crkvenih knjiga bili učinjeni po grčkom jeziku, a kad je rimski obred prevladao, dodavalo se prvomu prijevodu, što je trebalo po latinskom originalu.

Od crkvenih knjiga iz XIII. do konca XV. vijeka ima različnih knjiga. No valja imati na umu, da ima malo spomenika,

u kojima bi bila zabilježena godina; a još će ih manje biti, da imaju zabilježeno, gdje su pisane i tko ih je prepisivao. Najstariji misal — a to je najvrednija obredna knjiga kod službe božje — što nam je doslije poznat i ima zabilježenu godinu, kad je pisan, bio bi glagolski misal krbavskoga kneza Novaka iz godine 1368., koji je sada u dvorskoj knjižnici u Beču. Od starijih misala, koji će biti ća i iz XII. vijeka, ima samo nešto odlomaka (glagolski bečki listići, izdao Jagić). Ima misalâ iz god. 1387. (rimski) i iz konca XIV. ili sasvijem iz početka XV. vijeka, koji se čuva sada u sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Brevijara ili časoslova ima iz god. 1359., a pisao ga je u Senju „žakan" Kirin (sada je u Pragu kod kneza Lobkovica); časoslov rimski od 1379., na ostrvu su Krku četiri brevijara, od kojih jedan meću u XIII. vijek, jedan je — vrbnički — od 1391., Vida Omišljanina od 1396., sada u Beču. Stariji su od ovih časoslova sačuvani samo fragmentarno. — Trebnik ili obrednik iz ovoga vremena bit će najstariji onaj, što se nalazi u časoslovu i misalu pariskom iz XIV. vijeka. Potpunoga prijevoda biblije nemamo, a nastojao ju je sastaviti Ivan Berčić († 1870.) po rukopisima, koji su puni bilježaka i sprijeda i na kraju, što može biti od koristi za povijest i sudbinu glagolice. — Iz XV. vijeka ima mnogò više spomenika, kojima je godina ubilježena. Sve su te knjige zabilježene kod Šafařika, Geschichte der südslav. Lit. i u Berčićevoj knjizi Čitanka staroslov. jezika (Chrestomathia linguae veteroslovenicae), u Ulomcima sv. pisma itd.

Pored ovih knjiga, koje su strogo crkvenoga sadržaja, ima i drukčijih rukopisa, koji po svojem sadržaju sačinjavaju nabožnu, teologijsko-moralnu književnost glagolsku. Ima tu kojekakih članaka i raspravica iz XIV. i XV. vijeka (kao na pr. zbornik različnih nabožnih pouka, prevedenih s latinskoga jezika; žakan je Luka iz Vrbnika napisao Zrcalo, a žakan Broz Kolunić 1486. prepisao je propovijedi o postu i raspravicu o 7 smrtnih grijeha itd.); zatim manastirski ustavi, na pr. regule sv. Benedikta za manastir rogovski iz XIV. vijeka itd. U novim je knjigama pomiješan jezik narodni s jezikom crkvenim, a to je bez ikakova pravila; kako je pisac najbolje znao, tako je miješao govor.

Ako su Hrvati već prije XIII. vijeka upotrebljavali glagolicu u svjetskim potrebama, a ono su je upotrebljavali još i mnogo više, kad je cvala slobodno i u crkvi. Zato ima iz ovoga

vremena mnogo isprava glagolskih pisanih u privatnom životu, a sadržaj im je po prilici jednak onomu iz XII. i XIII. vijeka. Najstarija sačuvana originalna glagolska isprava iz ovoga doba jest ona iz hrvatskoga Primorja, pisana godine 1309., a sada u Jugoslavenskoj Akademiji. Sve su ove isprave najviše vrijedne za povijest pojedinih općina i obitelji, a osobito vrijede mnogo za porodicu Frankapana. Po jeziku su mnogo vrijedne, jer su pisane onim govorom, kako se govorilo u XIII. v. do XV. vijeka po hrvatskom i dalmatinskom primorju i ostrvima, te u Istri i Dalmaciji do Neretve. — Ove je glagolske isprave izdao Iv. Kukuljević u Povjesnim spomenicima južnih Slavena 1863. knj. I. Acta croatica, a 1898. od 1100.—1499. potpunjene Jugoslav. Akademija.

Mnogo su vrijedni općinski zakonici, naredbe i statuti, koji se javljaju u ovo vrijeme, kad su manje općine radile u duhu narodnom. Dok se u gradskim zakonima i statutima vidi tuđi duh, pomanje ponajviše seoske općine daju nam zakone, što su ih uredile i u duhu i u značaju hrvatskom. Najznamenitiji je od tih zakona i statuta zakon vinodolski od godine 1288., što su ga u Novom Gradu uredile starješine vinodolske, a temelj su mu „dobri, stari i iskušeni zakoni" a k tome i drevni običaji, kojih su se opominjali. Kako je danas poznat taj zakon, to imamo prijepis iz prijepisa učinjena iz originala, a jedini rukopis toga znamenitoga zakona nije stariji od XV. ili početka XVI. vijeka. — Po starini ide za njim statut otoka Krka od god. 1388.; no i ovaj krčki statut, koji je sastavljan više puta u XV. vijeku (1470., 1483., 1484.), došao je do nas samo u prijepisu od 1526. god. i u dopunjavanju zakona od god. 1362. i 1388. — Vrijedan je spomena i statut kastavski (između 1471. i 1493.) i veprinački (1507.).[1] I ova dva statuta pisana glagolicom pokazuju, kako su od običajnoga prava postajali zakoni; zakoni naime ovih statuta jesu mnogo stariji nego li je vrijeme, u koje su zabilježeni na papir. — Ćirilicom je pisan Poljički statut, o kojem će biti poslije govora.

Ako se ogledamo, što je doba cvjetanja glagolske književnosti privrijedilo narodu, to vidimo, da nema toga vele mnogo.

[1] Kastav i Veprinac leže na onom obronku kraskoga gorja, koje se od Rječine do Učke stere i pada k riječkomu, nekada plominskomu zalivu (sinus flanaticus).

No ovi spomenici svjetovni, a osobito zakoni, od prevelike su vrijednosti i mogu donekle nadomjestiti onu oskudicu, što se opaža svuda u književnosti prije XVI. vijeka, jer nam pokazuju, da je hrvatski narod u svojim općinama znao opirati se i odolijevati prevlasti strane kulture. Ovi su zakoni po svojem sadržaju bogato vrelo hrvatskoga staroga prava, koje je osnovano uz slobodan život na temelju starih narodnih običaja. Zato su nam osobito mili, jer su svjedoci jakoj narodnoj svijesti u svim granama društvenoga javnoga i privatnoga života, kako se dugotrajno iskustvo predavalo s koljena na koljeno. Dodamo li k tomu i čistoću narodnoga govora, tada je njihova vrijednost još veća, jer su rijedak primjer prave narodne proze, pune jezgrovitosti, iz koje izbija narodna iskrenost i jednostavnost osnovana na čistom narodnom životu. Iz ovih bi se spomenika dala sastaviti lijepa povijest domaćega prava.

3.

Treće se doba glagolske književnosti počinje sa svršetkom XV. vijeka i ide sve do konca XVIII. vijeka. — Koliko je glagolska crkvena književnost u XIV. i XV. vijeku napredovala, toliko od XVI. vijeka dalje nazaduje, dok po vremenu i ne ugine. Tiskanje knjiga ne potpomaže glagolske književnosti, pače se čini, da joj je na štetu. U XVI. se vijeku užurbali naši djedovi oko posla, i kao da im je manje bilo stalo, da budu na jednakom stepenu s drugim radnicima. Latinska se knjiga vrlo podigla tiskom u svakom smjeru, što joj ga je ono vrijeme dopuštalo; glagolska nasuprot književnost dobija i odsad samo crkvene knjige, pa što se god glagolskih knjiga štampalo od godine 1483. potpuna tri vijeka, ne vidi se ništa drugo, nego da su se tim knjigama htjele podmiriti prijeke potrebe crkvene. A tomu je mnogo pomagalo, što su glagolaši bili siromašni, a knjige skupe, pa ih nijesu mogli za velike novce kupovati, nego su ih morali i dalje prepisivati. I tako je za glagolaše slaba korist od tiskanja knjigâ, kojim su se drugi znatno pomagali. Osim obrednih knjiga ima iz ovoga vremena i nešto bogoslovskih, ali i te knjige glagolske zaostaju daleko za onima, što su pisane latinicom u hrvatskom jeziku, da i ne spominjemo, koliko zaostaju za suvremenim knjigama pisanima latinski.

Godina 1483. znatna je u glagolskoj književnosti, jer je tada ugledala svjetlo prva glagolicom tiskana knjiga u Mlecima — i to misal. Tiskanje je misala dovršeno na 12. veljače 1483. U Mlecima je bio u to vrijeme na glasu tiskar Andrija Paltašić Kotoranin, a nije nevjerojatno, da su po njegovu nagovoru glagolaši odlučili, da se štampa ova knjiga. Deset godina iza toga (1493.) nadgledaše u Mlecima tiskanje brevijara kanonik senjski Blaž Baromić, koji je imao posla i oko toga, da se u Hrvatskoj uredi tiskara. Po svoj je prilici tiskara iz Mletaka bila 1493. god. prenesena u Senj, i tad su u društvu Blaž Baromić, Silvestar Bedričić i Gašpar Turčić priredili novo izdanje misala, koji je izišao na svijet 1494. u Senju. Ovako su domaći ljudi namaknuli svećenicima najpotrebitije knjige, pa se moglo prijeći i na tiskanje priručnika. Tako god. 1496. dade Blaž Baromić otisnuti u Senju Spovid općenu (Confessio generalis). Neko je vrijeme zapinjao posao senjske tiskare — bar se dosad ne zna o njezinu radu ništa do 1507. god., kad je opet arhižakan i vikar senjski Silvestar Bedričić, dozvavši izučena u Mlecima dosad prvoga poznatoga tiskara glagolskoga Grgura Senjanina, dao otisnuti Naručnik plebanušev (Guidonis manipulus curatorum) i misal 1507.; onda Transit sv. Jerolima „preveden na hrvacki od Urbana i Tomaša, kanonika senskih“ 1508.; te je god. izišao i Korizmenjak fratra Roberta, preveden s latinskoga. I još su neke druge knjižice tiskane u to doba, a oko njih se trudio spomenuti Grgur Senjanin. Po svoj prilici da je od tad bio prekinut svaki rad tiskarski u Senju, jer 1528. god. izađe u Mlecima misal, što ga je dao prirediti Pavao Modruški. Kao neka vrsta čitanke za glagolaše izašao je god. 1528. u Mlecima Bukvar.

Modruški biskup, rođeni Zadranin, Šimun Kožičić († 1536.) mnogo se trudio oko glagolske knjige. God. 1530. u njegovoj kući na Rijeci bila je tiskana knjiga Oficij blažene devi Marije, a već 1531. izda Misal hrvacki preudešen prema narodnome govoru. Uza to je izdao: Od žitija rimskih arhijerov i cesarov — od Petra pa do posljednjih dana. U predgovoru ovaj vrijedni biskup jaduje, kako Hrvati imadu malo knjiga, a još manje dobrih, iz kojih bi mogli što dobro naučiti. I one knjige, što ih imaju, tako su iskvarene „lažnimi pisci“ i zlim tumačima, da je bila sramota za naš jezik, a i mnogi su se njih stidjeli. Zato se on trudio, da popravi knjige, pa je i od ljubavi prema rodu dao prirediti neke

knjige. Jezik u starijim knjigama nije ni čisti stari slovenski ni čisti hrvatski: to je jezik stari slovenski pomiješan s hrvatskim riječima prema govoru narodnomu, radi čega taj govor valja čistiti. I Kožičić je pristajao uz druge, pa je čistio što je više mogao jezik crkvenih knjiga, ali sve to bez određene osnove. On je radio u istom pravcu, u kojem i njegove preteče uzimajući narodne riječi — osobito čakavske — u stari slovenski jezik onako, kako je znao.

Ovako se može lako razumjeti, zašto su Kožičićeve knjige slabije od Bedričićevih, ali je to k jednu zanimljiva pojava, kako se nastojalo oko toga, da se nađe pravi jezik crkveni. Tu je početak onoga, što je u potonja dva stoljeća dovodilo u nesigurnost jezik knjiga crkvenih U Kožičića bijaše mnogo dobre volje i živa mara za knjigu glagolsku; on je njoj mislio razmaknuti područje, što se razbira iz Žitija rimskih arhijereov i cesarov, i premda se ta knjiga po svojem sadržaju kreće još uvijek u tijesnom krugu crkvene književnosti, ipak bi po vremenu, kad bi bilo nasljednikâ, mogla proširiti nastojanje Kožičićevo i dovesti do boljih radova.

U XVI. je vijeku u Mlecima tiskan još Časoslov Omišljanina Brozića (1561.—1562.), i time iscrposmo gotovo sav rad za XVI. vijek. Kako je to neznatno prema onomu, što se piše i izdaje latinicom u Dalmaciji!

Dok su katolici poprijeko malo radili oko izdavanja glagolskih knjiga, radili su dosta sljedbenici Luterove nauke, da raširе i glagolsku knjigu u prosti narod, kako mognu. Trubarovi su i Ungnadovi učenici upotrebljavali u svojim knjigama sve vrste pisma, da raširе novu nauku, oni su izdavali tiskom i glagolske knjige, u kojima je način pisanja na narodnu po prilici onako, kako je u crkvenim knjigama glagolskim u početku XVI. vijeka prije Kožičića, ili u suvremenih dalmatinskih pisaca čakavaca. Protestanti su izdali glagolicom Novi zavjet (1562.—1563.), katekizam (1561. i 1564.) itd.. da mogu za svoju nauku pridobiti narod.

U XVII. se vijeku počelo opet nešto raditi oko glagolskih knjiga obrednih, jer ih je već ponestalo i za potrebu crkvenu, a i prijetio je sve više protestantizam. Stoga se dade Rim na posao, a biskup senjski pozva Franju Glavinića, franciskana trsatskoga, da uredi obredne glagolske knjige. Glavinić zatraži pomoći kod cara Ferdinanda II. u tom poslu, i u Gracu dobi

24 sandučića slova glagolskih i ćirilskih, što su bila zaplijenjena u protestanata, koji su htjeli štampati knjige u Kranjskoj ili Štajerskoj. Glavinić otpremi ta slova na Rijeku, da ondje uredi tiskaru. Kad pak u Rimu nijesu htjeli, da ta slova ostanu na Rijeci, nego su tražili, da se otpreme u Rim Propagandi, ostavi Glavinić svoj posao, koji po njegovoj preporuci preuze franciskan Rafael Levaković, rodom iz Jastrebarskoga. Levaković ode u Rim i proživi gotovo svoj vijek u radu oko hrvatskih glagolskih knjiga. — Godine 1628. izađe u Rimu kod Propagande njegov Nauk krstjanski po Belarminu, a 1631. njegovo glavno djelo kod Propagande — misal. Ovaj je rad prvi put bio izveden po nastojanju Propagande i rimske stolice, koja se istom sada počela brinuti oko slovenskih knjiga, premda su se mijenjale i koliko od vremena svetih apostola Ćirila i Metodija. — Levaković bi jamačno svoj posao mnogo bolje svršio, da je sam radio. U ono se vrijeme bavio u Rimu Rus biskup Metodije Terlecki, pa je on pomogao Levakoviću, da što bolje popravi glagolske knjige po različitim rukopisima. Plod je toga zajedničkoga rada bio taj, da se mjesto tragova hrvatskoga jezika javljaju tragovi ruskoga jezika, i tako mjesto mješavine staroga slovenskoga jezika s hrvatskim imamo u misalu od 1631. mješavinu slovensko-hrvatsko-rusku, pa i to po crkvenim knjigama ruskim, jer je papa htio, da knjige crkvene za južne Slovene budu što razumljivije i za sjeverne Slovene. Pun je rusizama brevijar od 1648., koji je Pastrić izdao po drugi put 1688. U ovom je Pastrićevu brevijaru jezik još mnogo više iskvaren nego u djelima Levakovićevim, jer je Pastrić sve popravljao po djelima ruskim, u kojima je mislio da se učuvao najbolje jezik stari slovenski. Godine 1706. preštampa Pastrić Levakovićev misal prenačinivši ga na svoju u rusko-slovenskom jeziku, ali s tolikim promjenama, da je loša stvar postala još gorom.

Glasoviti osnivač zadarskoga sjemeništa u XVIII. vijeku biskup Vinko Zmajević (1743.—1745.) bude prisiljen nestašicom knjiga na dalji rad. Posao je povjerio Matiji Karamanu, rođenu u Dalmaciji, te je ovaj imao pregledati i ispraviti glagolske knjige i prirediti ih za tisak. Šteta je, da je on boraveći u Rusiji došao do toga uvjerenja, da je pravi stari slovenski jezik onaj, što se upotrebljava u ruskim crkvenim knjigama. To njegovo uvjerenje nagrdi još jače misal hrvatski, koji je on izdao 1741.

U tom je misalu po prilici jezik onaki, kaki je u suvremenim knjigama ruskim; prijašnji su misali bili kako tako roda hrvatskoga, a za Karamanov se može pravo reći, da je po jeziku roda rusko-slovenskoga. Glagolaši su se opirali Karamanu, ali kad papa otvrdi, da je ono pravi jezik, kaki treba da se u crkvenim knjigama upotrebljava, moradoše popustiti. Tako je Karaman u dobroj namisli učinio gore, te od polovice XVIII. vijeka ponestaje sve više i više mara za službu u slovenskom jeziku i za glagolicu, premda je Karaman kao nasljednik Zmajićev na nadbiskupskoj stolici otvorio u Zadru 1746. sjemenište za glagolaše. To je sjemenište zatvorio nadbiskup Novak, rođeni Čeh 1827. Od knjiga su tiskane samo još Molitve prežde i poslie mise (1766.) i Mise za umrvše (1766.) te brevijar 1791.

Istom pod kraj devetnaestoga vijeka opet se nešto počelo raditi. Kanonik A. Parčić u Rimu izda godine 1881. „Mise svetih. Prilog ruskomu misalu lêta 1741.“, a po nalogu pape Lava XIII. izdala je Propaganda u Rimu pod redakcijom Parčićevom misal (1893.) glagolski, određen u početku samo za biskupiju barsku i senjsku. U tom se izdanju misala pazilo i radilo prema naučnome poznavanju jezika staroga slovenskog i gledalo se, da bude jezik onaki, kaki je u najstarijim hrvatsko-slovenskim spomenicima.

U ova četiri vijeka nema gotovo ništa glagolicom tiskano osim crkvenih i bogoslovskih djela. Uzrok je taj, što je svagdje preotela mah latinica kao spretnije pismo.

Glagolaši su za svoje potrebe pisali propovijedi i druge manje potrebne spise u crkvi, a služili su se i tiskanim knjigama bosanskih fratara i knjigama tiskanim latinicom. U Zagrebu je prikupljeno dosta rukopisâ ove ruke pisanih glagolicom iz XVII. i XVIII. vijeka, a takovih tiskanih knjiga glagolicom nema. Tu se i opet vidi, kako u jednu ruku nijesu glagolaši mogli da namaknu troškove za tiskanje knjigâ, a u drugu ruku da su namirivali svoje potrebe iz knjigâ, koje su bile priređivane za druge svećenike i njihove potrebe.

Dekretom Zbora za obrede u Rimu od 5. kolovoza 1898. određeno je, da se slovenska služba vrši u onim crkvama, gdje je i prije bila u običaju. Budući da je i opet bilo nesporazumaka, gdje se smije upotrebljavati stari slovenski jezik, potvrđena je ova odredba po drugi put pismom pape Lava XIII. na nadbi-

skupa sarajevskoga god. 1900., te su ovim odredbama papinim i opet potvrđene povlastice, što su ih dobili Hrvati i sačuvali uz velike zapreke toliko stoljećâ. Biskupi hrvatskih pokrajina hoteći čuvati stare povlastice imaju velikih zasluga, što je papa poslušao molbe vjernikâ i sačuvao stari slovenski jezik u crkvi.

C. Prijegled ćirilicom pisane književnosti.

Početak književne radnje među Srbima javlja se istom onda, kad se narodni život razvio toliko, da je mogao osnovati državu sa stalnim temeljima na slovenskom jugu. To je bilo u XII. vijeku, kad je moć bugarske države preživjela svoje zlatno doba; istom iz vremena Nemanjina poznati su nam ćirilski spomenici. I Hrvati i Srbi utvrđeni su u kršćanskoj vjeri od vremena svetih apostola slovenskih, od kojih se učenika i počinje knjiga među južnim Slovenima. Hrvati prihvatiše — kako vidjesmo — glagolicu kao svoje pismo i počeše njom pisati u svojim potrebama; za glagolicu se bore protiv Latinâ, dok napokon ne izvojevaše pobjedu. U Srbâ se za vrijeme hrvatske borbe nije radilo ništa — ili mi bar o tom radu ništa ne znamo — jer i narodni život Srbâ nije u tom pogledu osjećao potrebâ. No premda se konac XII. vijeka mora uzeti prema poznatim spomenicima za pravi početak književnoga rada ćirilskim pismom, ipak nam najstariji spomenici s punim pravom daju pomišljati, da je i prije Savinih vremena bilo nekakve knjige među Srbima. Valja znati, da je i u vrijeme Nemanjino još, pa i poslije dugo, sva snaga srpske države naginjala k Jadranskome moru, k današnjoj Crnoj Gori, gdje su Hrvati bili njihovi najbliži susjedi ne razlikujući se jedni od drugih vjerom. U ovim se pak krajevima nađoše prvi poznati spomenici pisani ćirilicom, pa bi se moglo misliti na zajedničku knjigu Hrvatâ, Srbâ i Bugarâ.

Da su Srbi, koji su se veoma rano služili ćirilicom, imali od utvrđenja u kršćanskoj vjeri knjige slovenske, o tom će se jedva moći i sumnjati, no ne zna se samo to, da li su imali knjige glagolske, ili su se već rano služili ćirilskim knjigama. Dok su živjeli u porodicama napose, sigurno je, da su upotrebljavali glagolicu, jer je ona bila pismo s jedne strane Bugara, a s druge Hrvatâ, među kojima su Srbi živjeli. U jednome spo-

meniku iz XIII. ili XIV. vijeka (evanđelje i djela apostolâ) ima glagolski zapis od iste ruke, koja je pisala ćirilicom sav rukopis. K tomu je i bugarska vlast dosezala po srpskim krajevima sve do Dunava i Drave. Od vremena najstarijih spomenika među Srbima javlja se ćirilsko pismo, premda je to dosta kasno. Političko uređenje nije dopuštalo, da se prije XII. vijeka uzmože što raditi. Državno se ujedinjenje počinje s Nemanjom; no bez sumnje su knjige staroga slovenskog jezika došle mnogo prije XII. v. u Srbiju, a s njima se počela razvijati ona narodna vjera, koja je u Srba složila vjeru i narodnost kao jedno, te je pod utjecajem Vizantije sa svake strane udarila tvrdi pečat i svoj staroj književnosti. Srbi nijesu imali ni odakle takvih protivnika, kakvi su bili Latini Hrvatima, zato je i mogla ostati knjiga i pismo bez ikakve zapreke onako, kako je došlo u prvim stoljećima s kršćanskom vjerom. Dok je sve išlo dosta lako, moglo je lako preko Vizantije i Bugarske doći bogomilstvo u državu, i budući da je to bila nauka vrlo prijatna za narod, on je ovo krivovjerstvo rado prihvaćao. Nemanja pak da istrijebi krivu nauku upotrebljavaše silu i pri tom spali „mnogo krivovjernih knjiga.“ Iz toga zaključujemo, da je i knjiga i to vjerovanje uhvatilo dublji korijen i u narodu, a ne samo kod gospode.

Stari nam srpski spomenici dokazuju, da je srpska knjiga potekla iz Bugarske: osim knjigâ sv. pisma ima mnoštvo spomenika za crkvenu ćudorednost, za dogmatiku i legendu, a u tim je knjigama prvi obilni izvor za kršćanski moralni život. Ako ogledamo prve spomenike pisane ćirilicom (ispravu Kulina bana od god. 1189., Nemanjinu od 1198., općine popovske u Hercegovini), vidimo jasne tragove književnosti, koja se morala već otprije nekako u jednom smjeru razvijati.

Najstarija književnost Srbâ nama do danas poznata malo pokazuje tragova kakoj izvornosti. Osim pomenutih isprava ima u njoj životâ svetih, crkvenih ustava, službi, ljetopisâ. U obliku žitijâ prikazani su i srpski župani i kraljevi. Kako su jednoga roda oni, koji dižu politički i crkveni život (Nemanja i njegovi sinovi: prvovjenčani kralj Stefan i prvi arhiepiskop srpski Sava), tako se javljaju i životi njihovi među životima „svetih“, a u obliku crkvenom. Pokrenuo je upravo srpsku knjigu sveti Sava, koji je prvi osnivač prave srpske prosvjete. Sava (1169—1237.), najmlađi sin Nemanjin, ode rano u manastir te se zakaluđeri u

Sv. Gori. Sa svojim ocem, koji je došao u manastir 1198. god., a umr'o već 1199., osnova ovdje znameniti po srpsku prosvjetu manastir Hilandar (Vilindar), gdje se dugo i dugo veoma mnogo radilo. Sam je, koliko mu je bilo moguće, poučavao narod živom riječi, starao se narodnim napretkom, isposlovao Srbima u patrijarha i cara grčkog samostalnu upravu crkvenu i osnovao dvanaest episkopija za Srbe. Njemu nije bilo dosta, da svetim životom i živom riječi budi u narodu pobožnost i prosvjetu, nego se i sam dao na pisanje knjigâ i starao se, da ih bude dosta, u čemu mu se pomagalo iz manastira hilandarskog, gdje je bilo središte književnoga rada. Da bude što više uspjeha, podizao je manastire i zadužbine, u čemu su ga slijedili svi potonji samostalni vladari Srbije. Sava i njegov brat prvi ovjenčani kralj Srba Stefan postadoše prvi književnici među Srbima, te su obojica opisali život svoga oca (Žitije sv. Simeuna). Stefan je znao dobro grčki, pa se već u njegovu pisanju opaža dosta tragova vizantijskoga načina pisanja, dok je život Savin pisan jednostavnije i s više života. Sv. je Sava napisao i Tipik (pravila) za manastir Studenicu, gdje je bio igumnom, „službu“ sv. Simeunu i druge slične knjige.

Već se u prvim počecima evo javlja duh vizantijski, koji je poslije preotimao sve više mah, a to je sve dolazilo preko crkvene i svjetske tadašnje literature; u svemu se opaža nasljedovanje Vizantinaca. K tomu pridolazi kao i u Rusâ i u Bugarâ stari slovenski jezik i njegova literatura, te udara svoj kasnijoj srpskoj književnosti svoj pečat. Da se pak ovaj smjer mogao dugo održati, uzrok je taj, što se radilo sve po manastirima u Studenici, Žiči, Mileševi, Peći, Dečanima, gdje se najbolje čuvala narodna predaja.

Da se tako radilo već u prvim počecima književnim, lako se razbira iz ovoga.

Srbi su već u prvo doba svojega književnoga rada s vjerom pristali sasvijem uz Carigrad. Prosvjeta je u ono doba udarila pravcem, u kom je vodio ispred svega riječ duh crkveni. Pa ni u Bugarskoj nijesu bile takve prilike, da bi puk tražio drukčijih djela, nego onakvih, kakvih je mogao dobiti od kaluđerâ. A tako je bilo i u Srba, u kojih je kao i drugdje moć duhovne vlasti bila jedina predstavnica duševnoga napretka. Bugarska je knjiga s kršćanstvom preuzimala grčke knjige za crkvene potrebe; kad

u te potrebe bile nekako namirene, prevodili su se spisi crkvenih učitelja, n. pr. sv. Vasilija, Gregorija Nazijanskoga, Ivana iz Damaska i dr.; poslije toga dođoše na red legende, čime se namicalo knjigâ crkvenoj potrebi, ali ujedno i štiva, koje godi slabo naučnome čitaocu, a u potpunom je skladu s duhom kršćanskim. Tako se širila potreba čitanja, ali i bogoljubni život, koji je svaki pisac više isticao nego li ono, što bi čovjeka moglo vezati sa svagdašnjim životom. Tu je eto pravi uzrok, da na pr. životi pojedinih ljudi imaju vrlo malo istorijskih podataka, već ističu gotovo samo ono, što je moglo da potakne na što bogoljubniji život. Izvornih sastavaka bilo je malo, ali se zato nalazi mnogo više prijevoda. Osobito su prevodili kronike monahâ, jer se u njima nalazilo vrlo mnogo upute za kršćanski, ponajviše asketični život, kakav je bio u počecima književne radnje u Srbâ veoma razgranjen u vizantijskom carstvu.

Život se narodni pomalo našao u zajednici sa životom, kako ga je tražilo kršćanstvo. Narod je svijet motrio onako, kako mu ga je predočivala nauka kršćanska; religioznost je okruživala rad gospode i vladarâ, koje su držali kao svete, jer su štitili rođenu grudu; i one ljude, koji su se odricali svijeta i polazili u pustinju, da tamo provedu svoj život, narod je ovjenčavao aureolom svetačkom. U takovu se shvatanju našlo zajedno vjersko osjećanje i rodoljubnost, a priča i legenda su to sve širile. Književnici su pod ovim utjecanjima pisali živote pojedinih ljudi, po čemu se može pravo da razumije, odakle je mnogo sličnosti u legendi istočnoga i zapadnoga kršćanskoga svijeta, a i podataka takvih, kojih se nalazi u epskim narodnim pričanjima. Dakako, da se prema vremenu u vizantijskim spisima stil širio u sve veću retoričnost; a naši su se spisi ne pazeći mnogo na narodno pričanje povodili za svojim grčkim izvorima. Svaki je pisac htio biti književnikom, poradi čega je onda i dolazilo do onakva načina pisanja, koji se nije nikako mogao slagati s govorom narodnim. Kad je s turskom provalom nestajalo državne samostalnosti, onda su ljudi tražili spasa u crkvenom radu, kojemu je bilo središte Carigrad i Atos. I upravo doba dolaska osmanlijskoga u Evropu, pa i neko vrijeme poslije pada Srbije, bilo je bogato književnim radnjama srpskih kaluđera, pa je imalo i utjecanja na rusku književnost. Poznavanje srpske crkvene književnosti sa strane Rusa izazvalo je i odlazak nekih književnika

Srba u Rusiju (na pr. Camblak, Pahomije logofet), koji su sa sobom ponijeli i knjiga i tamo su obnavljali rusku knjigu, a srpska je pomalo stradavala.

Dok su stariji životi bili više bez retorike, dotle su mlađi pisci mislili, da treba provesti redakciju u tim spisima. Zato su mlađi životi daleko kićeniji, ali mnogo puta i daleko besmisleniji nego stariji, budući da se u mlađe vrijeme gledalo više na kićenost sloga, a manje na sadržaj. Prema tomu se i može sav rad srpske knjige podijeliti u tri vijeka. Prvo je doba od Savinih vremena do tiskanja knjiga ćirilskih, dakle do konca XV. vijeka; drugo je doba XV. i XVI. vijek; treće doba od XVII. vijeka do novoga preporoda.

1.

U prvo se doba mnogo radilo oko nabožne književnosti, da bi se namirile ponajprije same potrebe crkvene. Tu bi se posezalo za najpotrebitijim knjigama, a to su: evanđelja, apostoli i ulomci staroga zavjeta. Već je sv. Sava pisao neke knjige; Gligorije đak napisao je u XII. stoljeću evanđelje za kneza Miroslava, sina Zavidina, i to se evanđelje zove Miroslavljevo evanđelje. Ovo je najstariji dosad poznati veći srpski spomenik, u kojem dolaze i nosni glasovi (izdano u Biogradu 1897.); između god. 1201. i 1208. pisano je staro srpsko evanđelje, što ga je pisao u Peći neki starac Simeun za Nemanjina sina Vukana. Znatan je Apostol šišatovački od god. 1324. pisan u Žrelu blizu Peći; rukopis bolonjski pisan za spljetskoga i bosanskoga vojvodu Hrvoja 1404. od Hvala patarena. Vrijedno je spomena Nikoljsko evanđelje, koje će biti veoma staro (vidi u primjerima). Ovamo idu i „tipici“ (ustavi), jer se njima uređuje crkveni, a još više kaluđerski život. Od ovih ustava je najznatniji Savin tipik.

Mnogi su se povodili za sv. Savom u književnom radu. Među prve ide svakako Domentijan (rođen oko 1213. god.), jeromonah hilandarski, koji je pisao životopis Nemanjin (Simeuna) i život sv. Save. Za Domentijana kažu, da je bio čovjek pobožan, učen, plemenit, ali i slobodan u mišljenju. Učenik njegov Teodor Gramatik veli, da je to pravi knjigoljubac i dobar poznavalac svetih knjiga. On je već zašao u one stope, koje ka-

krakterišu pisce života poslije Save. U njegovu se životu sv. Simeuna vidi očita imitacija Savine biografije, samo što u njega ima sva sila čudesâ i izmišljenih priča, koje ga odaju učenikom svojega doba. On je vrlo rado upotrebljavao različne rijekove, koji čine djelo na mjestima i nerazumljivim. Život sv. Simeuna mnogo je neznatniji od života sv. Save. Za Domentijana se može reći, da je slaveći Simeuna više orator vremena, što će doći, nego li škole grčke retorike XI. vijeka, jer je ipak ostao u pripovijedanju više objektivan i tim se izdigao svojim darom nad grčke retore XI. stoljeća. — Biografiju sv. Save pisao je i neki Teodosije, koji je živio pod konac XIII. vijeka ili u XIV. v. On je preradio Domentijanov spis, samo u njem ima mnogo više romantike i uveličavanja. Teodosije je zato bio mnogo miliji potonjim piscima od Domentijana. Arhiepiskop Danilo (1323. do 1338.) napisa, ali slabije od Domentijana, cijeli niz životâ srpskih kraljeva (od Uroša I.) i arhiepiskopa. Taj je zbornik bio poznat pod imenom „carostavnik“ ili „rodoslov“, a pun je retoričkih pohvala na one, kojima piše život; bogoslovska razmišljanja uz malo povjesničke vrijednosti obilježje su ovoga Danilova djela kao i drugih radova ove vrste u ono doba, jer im je bilo do bogoljubnoga života, a ne do povjesne istine. Rodoslovi su nastavljani sve do u XVIII. vijek više manje u istom duhu; jednima su poznati pisci, drugima nijesu. Život Stevana Dečanskoga napisa oko godine 1400. spomenuti Grigorije Camblak, koji je bio iguman dečanskoga manastira. Camblak je bio rodom Bugarin, a umr'o je kao kijevski mitropolit 1419. god. Ovaj je pisac pisao svoje spise prema duhu vremena, t. j. on je svagdje nastojao da izvede iz života svoga junaka što više pouke za vjerski život. O sudbini kneza Lazara ima samo retoričnih pohvala, a ističu se više neznatne zgodice, dok se o glavnom događaju priča vrlo malo. U prvoj polovini XV. vijeka napisan je život srpskoga despota Stevana Lazarevića od Konstantina filosofa, učenika bugarske škole. Uza stil taman, uz govor kićen, uza svu nerazumljivost pisanja nema u njegovu djelu toliko izmišljenih priča, koliko u drugih pisaca njegove vrste. Drže ovo najboljim djelom stare srpske književnosti, jer ima „rodoslov“ Nemanjićâ, geografijski opis Srbije, a sudbinu Stefanovu († 1427.) pripovijeda, koliko je njemu bilo moguće u svezi sa sudbinom narodnom. U svim ovim, a i mnogim drugim sličnim spisima

govori se s pohvalom o srpskoj gospodi, a o potrebama i nevoljama narodnim nema ni spomena; tu se panegirički spominje samo o životu nekih božjih ugodnika, koje su proglasili svecima, jer su zidali zadužbine i darivali manastire i živjeli tako, da su pisci njihovih života nalazili u životu mnogu crtu, koja je odgovarala onomu vremenu.

Uz rukopise nabožnoga, bogoslovnoga i asketskoga sadržaja ima kojekakih bilježaka o događajima svijeta, a najviše se tiču naroda srpskoga. To su kratki srpski ljetopisi pisani jezikom crkveno-slovenskim, a ispremiješani govorom narodnim. Ti se ljetopisi javljaju pod kraj XIV. vijeka, a svršuju se u XVII. vijeku, kad je posljednji despot srpski Đurađ Branković († 1711.) napisao svoj ljetopis. Vrijednost je ovih manastirskih radnja samo za srpsku povijest, jer su u njima označene godine i čini, što su se događali. Izvor je i ovim ljetopisima u vizantijskoj književnosti. Ljetopisi su se srpski dosta kasno javili, zato u njih i nema svih pojava, kakvih ima u vizantijskim ljetopisima, koji su govorili o vjeri i o starome vjerovanju, kako je to bilo n. pr. u Rusâ. No ipak se srpski ljetopisi redovno počinju s Nemanjom, koji je bio znamenit ne samo za politički život narodni nego i za vjerski, što je osobito moglo imati utjecaja na pisce monahe. To je i uzrok, da ljetopisi nijesu imali prijegleda o čitavom narodu i zemlji, nego su isticali samo ono, što se događalo u životu znamenitijih vladalaca s obzirom na vjerski život. Ovi ljetopisi imaju redovno dva dijela: prvi dio odgovara po prilici starim analima, t. j. tu su zabilježeni događaji kratko, bez ikakva dodatka onim redom, kako su se događali. Ovaki su i oni spomenuti kratki hrvatski ljetopisi pisani glagolicom. Redovno idu događaji od stvaranja svijeta. Ima srpskih ljetopisa, koji ovoga djela nemaju, već počinju svoje zapiske s Nemanjom. Općeniti dio ima malo događajâ, a još manje mislî i gotovo nikad nikakvih sveza između događaja. To je prema vizantijskim piscima, koji što su mlađi to su i rđaviji u tom pogledu. Da je i drugi dio, srpski, slab, uzrok je u tome, što su Srbi počeli pisati ljetopise onda, kad je ova grana književnoga rada bila najslabija u vizantijskoj književnosti. Ovaj dio ima rodoslove srpskih vladalaca, doba njihova vladanja, ređanje njihovih crkvenih zadužbina, pa i gdjekoje ratovanje. Zvali su ih u starini rado „rodoslov“. Što se tiče njihove književne vrije-

dnosti, dosta su neznatni, jer ponajviše nema ni lijepe priče, a ni ugodna stila, kako je to bilo i u drugim suvremenim djelima.

Ima spomenikâ, kojih nijesu pisali kaluđeri, a po svojem sadržaju pripadaju narodnom životu. Među ovake spomenike idu u prvom redu zakonici, a najznatniji je zakonik Dušanov, koji je sastavljen u dvije skupštine, godine 1349. i 1354. u nazočnosti cara Dušana i srpskoga patrijarha i druge „male i velike“ gospode. Ovaj je zakonik utvrdio ono, što je bio gotov resultat samoga života: u jednu je ruku imao nadopuniti crkvene zakone vizantijske, u drugu ruku potvrditi zakone prijašnjih vladara, a k tomu dati narodnim običajima pravnu moć. Zakonik Dušanov je cijeli kodeks zakonâ, gdje su se pokraćena vizantijska Sintagma M. Vlastara i zakon cara Justinijana našli kao glavni dio; zakonik je Dušanov bio dopuna vizantijskih zakona. K. Jireček misli, da u ovom zakoniku ima takvih mjesta, koja pokazuju na statute dalmatinskih gradova. Dušan je prvi razdijelio u svojem zakoniku administrativnu vlast od sudbene (izdanje S. Novakovića 1898.). U Dušanovu je zakoniku također ispremiješan jezik narodni s crkvenim.

Ako nam Dušanov zakonik — kao i stariji zakonici hrvatski — prikazuje narodni život, to nam sliku pravoga narodnoga govora i uređenja u pojedinim prilikama daju isprave i trgovački dopisi od XII. do XV. vijeka. Takih starih pisama ima pisanih glagolicom, ćirilicom i latinicom, a pisana su u različitim stranama slovenskoga juga, u hrvatskim i srpskim zemljama. Ova su nam stara pisma toliko vrijedna, koliko i svi drugi spomenici, jer se iz njih dade izvesti gotovo sve, što se odnosi na narodni život i državno uređenje. Vrijednost je ovakih listina mnogo znatna i stoga, što se za njih znade, gdje su pisane i kad su pisane, i što nam javlja vijestî i iz onih krajeva, gdje nema drukčijih spomenika. Za Bosnu su i Hercegovinu od prevelike cijene listine i ugovori gospodara njihovih, budući da su nam to jedini veći spomenici iz tih krajeva. Isprave su bosanske pisane ćirilicom, ali se mnogo razlikuju od isprava suvremenih pisanih među Srbima. Eno u Dušanovu zakoniku kao narodnom spomeniku javlja se jezik crkvenoslovenski, dok u bosanskim i hercegovačkim ispravama toga nema. U Srbâ je poradi crkve štovan jezik crkvenoslovenski, a stanovnici su Bosne i Hercegovine pripadali vjeri katoličkoj i bogomilskoj. Pored razlika jezičnih

postaje različit radi drukčijih utjecaja i značaj isprava pisanih u Bosni prema onima pisanim u srpskim krajevima. Vrijedno je spomenuti, da su isprave srpske iz XII. vijeka ljepše pisane od onih iz potonjih vremena.

U svoj ovoj književnosti, kako je dosad prikazasmo, nema nigdje traga pravoj poeziji. Radnici su na književnom polju gotovo sami duhovnici, koji su gledali, da što više prikažu moralnu vrijednost života i da pobude u narodu bogoljubnost. Narod je sam za se imao svoju književnost nepisanu — a to su narodne umotvorine, do kojih nijesu dolazili književnici. No pored usmene poezije narodne bilo je i u starini već radnja književno-narodnih, koje su pisane u smjeru religiozno-poetičkom, a pričale su o starim mitskim prilikama i djelomično se naslanjale na njih. Dok je jedanput književnike zanimala legenda, dok je monah volio ljetopise i živote, lako je razumjeti, da mu nije bilo volje pozabaviti se narodnim pripovijedanjem, ali je i razumljivo, da su mu morala goditi onakva književna djela, koja su imala mnogo zajedničkih crta s narodnom poezijom. Kako se nije mnogo marilo za povijest, to su se različite istočne priče mogle lako primati za povijest, a godile su piscima, jer su u svojim izvorima nalazili takvih stvari, koje su mogle zadovoljiti čovjeka religioznoga u srednjem vijeku. Kad se pošlo dalje od crkvenih potreba, odmah su se javljali i spomenici pričâ, koje su u srednjem vijeku obilazile Evropom. Ista je pojava bila kod Hrvatâ i kod Srbâ, samo je kod srpskih spomenika više sačuvana, budući da su Srbi jače bili vezani uz Vizantiju, gdje je ovaka književnost bila u cvijetu. Izvor je ovoj vrsti književnosti u literaturama stare Azije i klasične starine. Istočne su priče stoga mnogo vrijedne, što su prelazile od književnikâ i njihovih spisa, kojih se priličan broj u rukopisima sačuvao, u narodna pjesnička pričanja i tako su postale svojinom svega naroda. — U staro su doba pretegnula pričanja heroična i poučna, iz kojih se razvijala poslije novela sa žicom smješljivom, a pisci su to više ili manje primali kao pravu istoriju. Tako n. pr. prva priča, koja je pripovijedala o Aleksandru Maćedoncu, nesumnjivo se držala potpunom istinom; o tom je „Aleksandru“ govorio hronograf, kojemu je „Aleksandrida“ bila dopunom. U „Aleksandridi“ se pripovijedalo o egipatskim vračanjima, kakva su bila poznata i iz biblije; a i čudesa, što dolaze u romanu o Aleksandru, poznavali su književnici iz

crkvene knjige. Kad je uz Aleksandra bio Aristotel, onda je razumljivo, da je Aleksandar mogao postati poštovanim licem kod pisaca i da su rado prevodili i prepisivali o njem pripovijest i iz nje izvodili za svoje čitaoce pouke. No dok je to moglo biti s Aleksandrom, mnogo je lakše mogao mudri carski savjetnik Akir iz arapske priče o Sinagripi (Slovo o premudrom Akiru) postati pravim dobrim kršćaninom, što u prvom izvorniku nije bio. Ovo su već proveli grčki pisci, iz kojih su naši vadili gotove priče. Zapadna je Evropa dobro poznala priču o kraljevima, koja se drukčije zove Trojanska priča. Ovoj priči nije bio izvor Homer, nego potonje pripovijedanje. I ljubavna priča o prekrasnom Devgeniju, koja ima dosta crta viteških romana, prevodila se; „prokleta zemlja Indija" poznata je iz narodnih pjesama, u kojoj je po priči o Indijskom carstvu bilo sila bogatstva, ali i strašnih nakaza, odakle je po svoj prilici i došlo u narod poznavanje zemlje Indije. Potpuno je današnji roman mogao biti zamijenjen u starini upravo lijepom pričom o Varlaamu i Joasafu (ili Josafatu), koja je bila milo štivo u srednjem vijeku na istoku i zapadu, a pisac je te priče bio neki kršćanin Etiopljanin ili Abisinjanin. Priča je došla u grčku književnost, odakle su je dalje drugi narodi prevodili. Ovo je živa obrana kršćanstva, pred kojim se moraju ukloniti sve svjetovne predrasude, kako se vidi iz ovoga kratkoga pogleda na sadržaj.

Joasaf je bio sin indijskog cara Abenera, progonitelja kršćanstva. Krasnome dječaku proricali su jedni blago i sreću, a drugi carstvo od drugoga svijeta, jer će pristati uz progonjenu vjeru. Car, da ovo zapriječi, postavi sina u veliko bogatstvo i ne dade, da bi se gdje našao s kršćaninom; a prema bogatstvu ga je uzgajao. Careviću dogrdi vječni zatvor i htjede u svijet. Car mu dopusti, i odredi, da mu se sve ukloni s očiju, što bi moglo potresti njegovim mišljenjem. Na putu vidi carević gubavca i slijepca, a poslije slaba starca. To ga uvjeri, da u svijetu ima stradanja i smrti, i zato počne razmišljati o ispraznosti života i kako bi život proučio. Po višoj obavijesti doznao je za to pustinjak Varlaam i došao kao kupac u indijsku zemlju. Došavši onamo, kaže čuvaru Joasafovu, da ima dragi kamen, koji bi htio prodati samo careviću. Taj kamen ima čudesnu moć: on osvjetljuje istinom srca slijepima, daje sluh gluhima, isciljeljuje bolne, izgoni demone, ali ga mogu vidjeti samo ljudi zdravih očiju i čista tijela. Carević poželi

da vidi kamen, no Varlaam reče, da bi htio prije da ispita njegov razum. Sad se pričaju priče, kojima nastoji Varlaam careviću da protumači kršćansku vjeru. Ove su priče dijelom iz sv. pisma, a dijelom iz istočnih priča. Na koncu krsti Varlaam carevića i otiđe ostavivši mu na molbu svoju grubu odjeću. Car dozna to i pošlje ljude, da uhvate pustinjaka, a pozove i jednoga od svojih mudraca, da razuvjeri carevića; ali mudrac sam primi kršćanstvo i pobjegne u pustinju. Napokon pozove car vrača, da u mladiću probudi strast s pomoću demona, okruživ ga ljepoticama; ali sve to carevića ne slomi, pače i sam vrač postane kršćaninom. Car sad vidjevši, što je sve bilo, razdijeli svoje carstvo i preda polovinu careviću misleći, da će ga to vratiti k staroj vjeri. Carević prihvati svoj dio, počne narod poučavati i privoditi kršćanstvu, te učini svoju zemlju izgledom kršćanskoga carstva. Napokon se pokrsti i sam car Avenir. Poslije njegove smrti novi je car neko vrijeme upravljao svojim narodom, oplakujući svoga oca, a poslije toga odredi jednoga od velmoža svojim nasljednikom i sam otide u pustinju. Tužni je narod došao za njim i povratio ga, ali car Joasaf mu kaže svoju tvrdu odluku i pođe tajno u pustinju u onom odijelu, što mu ga je nekad ostavio Varlaam. Dvije je godine lutao Joasaf po pustinji tražeći svoga učitelja i živeći u velikim kušnjama đavolskim; napokon mu je drugi pustinik pokazao put k Varlaamu. Joasaf je živio 35 godina u pustinji, sahranio svoga učitelja, pa i sam tamo umr'o. Ukopao ga je onaj pustinjak, što mu je pokazao put k učitelju. Ovaj je pustinjak po nalogu u prikazi nekoga velikoga čovjeka morao u indijskom carstvu javiti smrt Joasafovu. Došao car s narodom i našli tijelo Varlaamovo i Joasafovo čitavo, pa ih preniješe u prijestolnicu.

Ovakva je knjiga morala biti od velikoga utjecanja na evropski kršćanski svijet, ma da izvornik te radnje i nije bio posve kršćanski, budući da ima u priči momenata, koji živo podsjećaju života Budina i budističke nauke. Motiv je taj prešao i u sredovječnu zbirku, poznatu pod imenom „Gesta Romanorum", iz koje su naši pisci zapadni vadili svojih priča. Gotovo svi stari kulturniji narodi poznavali su ovu pripovijest. — Vrlo je mila bila i priča o Stefanitu i Ihnilatu, podrijetla indijskoga, ali se širila svijetom u različitim redakcijama. U polovini XVII. vijeka javili su se noviji prijevodi basana pod imenom „indijskoga filozofa Pilpaja" (Pilpaj-bramin). Ovdje neka bude spomenuta i priča

o Solomunu i Kitovrasu, u kojoj se kazuje, kako je Solomun dao uhvatiti gospodara demona Kitovrasa, nadmudrio ga i prisilio, da mu pomaže graditi jerusalimski grad.

Sve ove i slične priče, što su ih prevodili Hrvati i Srbi poput drugih evropskih naroda, nijesu drugo nego prijevodi, koji su s pojedinim osobitim motivima prelazili i u narodnu poeziju; ali ti prijevodi, koji su u nas vrijedili koliko i originali, nijesu u nas izazvali ličnoga samostalnoga rada, kako je to bilo u zapadnih nekih naroda. Ovdje su se ove priče ispremiješale s narodnim životom, i u onom vremenu, kad im je prijetio potpuni zaborav, rodile su se u obliku romantike. Kod nas su ovakve pripovijesti pomagale razvijanju narodnih pjesama i priča, i po svoj prilici da mnogo toga u staroj t. zv. mitologičnoj nereligioznoj pjesmi potječe onamo od X—XI. vijeka.

Nauka je bila u srednjem vijeku na niskom stepenu. To je pokazano već i kod priča, za koje su mnogi tada držali, da su istorijske. Kako je tu bilo, tako je bilo u mnogo i mnogo prilika i u vjerskim stvarima. U narodu je to ostalo daleko još u novom vijeku, pače bi se još i sad možda našlo krajeva, gdje se slabo zna, što je nauka crkve, a što opet nije i ne može da bude. No dok u jednu ruku bijaše slabo poznavanje prave istine, dotle u drugu ruku stari književnik znaše mnogo legenada i apokrifa, t. j. skrovenih ili otajnih priča, koje se nijesu slagale s naukom i poviješću crkve. Zato su to i bile zabranjene, lažne knjige. Glavni je sadržaj ovih lažnih knjiga prislonjen uz biblijsko pripovijedanje, ali kako tamo nema mnogo pripovijedanja o mnogim pitanjima, koja su mogla zanimati ljudski um, nastojali su, da to pripovijedanje potpune o životu starih ljudi i o budućem životu. Apokrifne su knjige imale u formi biblijskoga pripovijedanja sve to prikazati. Trebalo je narodu pokazati, kako je n. pr. Adam živio poslije izgona iz raja, kakve nagrade čekaju pravednike i kakve kazni grješnike i t. d.; premalo se zna opet o djetinjstvu Isusovu i o različitim događajima iz Spasiteljeva života. Budući da n. pr. novi zavjet ima podrobnosti, kojih nema u starom zavjetu, to su se po vremenu dovodili u svezu događaji ovih biblijskih knjiga, i tako su postajale priče o krsnom drvetu, kojemu se simbola nalazi u starom zavjetu od Adama do građenja jerusalimskoga hrama i sve do Golgote. O raju su se i paklu razvijale priče, pa onda o eshatološkim (posljednjim) stvarima svijeta i o strašnom

sudu. Blažena je djevica Marija veoma mnogo utjecala na sudbinu čovječanstva i isticala se svojim zagovorima za ljude pred Spasiteljem. Sve ovo, a i mnogo drugo, što je bilo slično ovomu, obrađivalo se u apokrifima ne samo kod Hrvatâ i Srbâ, već i kod svih evropskih naroda, od kojih smo mi primali ovu vrstu književnosti.

Izvor svim apokrifnim pričama bijaše religiozno-poetična strana, koju je izazivala i legenda. Prema tomu je to kao narodna predaja, iz koje je mnogo ulazilo u apokrifno pripovijedanje. A i narodna je vjera lako mogla pomagati širenju apokrifâ, budući da se stari poganski elemenat nije mogao s primljenim kršćanstvom sasvim zatrti. Zato bi se moglo reći, da je apokrifna literatura kao neka vrsta religioznog epa, koji ima mnogo veoma različitih epizoda. Ishodeći iz starozavjetne predaje ispremiješane istočnim pripovijedanjem i pripojivši k tomu novozavjetne legende apokrifna se literatura širila zajedno s kršćanstvom po azijatskom istoku i evropskom zapadu. Nove nauke, koje su se u vijekovima razvijale iz kršćanstva, mnogo su prinosile širenju apokrifâ; a poslije krstaških ratova oživjele su uspomene u narodima o svim događajima i mjestima, što su bila pozorište starozavjetne i novozavjetne povijesti. Budući da se književno pripovijedanje ove vrste oslanjalo i na narodnu vjeru i narodnu misao, slagali su ih književnici više nego ikakve druge spomenike u narodnom duhu i jeziku. Naši su spomenici apokrifne književnosti pisani više nego ikakvi drugi narodnim govorom. Širili su ih najviše bogomili, kojima je vjera bila vezana s knjigom, da lakše prodru sa svojim naučanjem. Ali je bilo i takvih pisaca, koji su bili pravovjerni, pa su u svojem neznanju prepisivali ili možebiti i prevodili što iz lažnih knjiga, budući da nijesu znali, što je pravo, a što krivo.[1]) Sve je to odatle dolazilo, što je u mnogim apokrifima bila gotova narodna predaja, koju je mogla obrađivati lična fantazija s religiozno-poetičnim primjesama. A kako je kršćanski svijet dugo zadržavao uspomenu na svoju neznabožačku vjeru, to je uporedo lako primao u svojem pogledu kršćansku mitologiju, kojoj je glavna građa bila podavana čudesnim pripovijedanjem lažnih knjiga.

[1]) Eno još g. 1836. prepisivao je pop Ivan Lorović iz Brčeli svoj zbornik, u kojem ima apokrifâ. To je prepisivano iz knjige popa Stanka Popovića, koji ju je prepisao u Mlecima 1572. (Novaković, Starine XVIII. 165 i dalje).

Slovenski indeksi kažu nam ovakih lažnih knjiga: Adam, Enoh, koji je bio u petom nebu i napisao 300 knjiga; Adamov zavjet, Mojsijev zavjet, Zavjeti patrijaraha, o Jovu (Jobu), Aseneta, Psalmi Solomunovi, Sudovi Solomunovi, Kako je David pisao psaltir itd. To su knjige prema staromu zavjetu, a ima ih još o Melhisedeku, Avramu, Lotu i dr. licima. Mnogo više ima novozavjetnih apokrifa, n. pr. evanđelje Jakova, Nikodima i Tome, putovi apostolâ, Slovo o viđenju Pavla; Hođenje Bogorodičino po mukama, Kako su Isusa zapopili, Kako je Isus postao brat Provu, Kako je plugom Isus orao, Prepiranje Isusovo s đavlom, Krsno drvo itd. Narodna je tradicija dosta toga primila iz apokrifâ u se, a najpoznatije pozajmljivanje jest ono u narodnoj pjesmi, kako Bogorodica ide po paklu i pita za grijehe grješnikâ, koji se muče muka strašnih (Vidi primjere iz apokrifâ).

Uz ove knjige ima molitava i zapisa od različnih nevolja. Ove apokrifne knjige došle su među Srbe i Hrvate najviše iz Bugarske, a kad je u XV. vijeku nestalo bogomilâ, nestajalo je i njihovih knjiga, ali su se neki spisi te nauke čuvali i prepisivali, a narodni su umotvori iz njih primali i zadržavali do danas pojedinih crta.

Vrijedno je ovdje spomenuti, da se i među Hrvatima upotrebljavala ćirilica, koja se poradi svoga zavičaja, gdje se osobito upotrebljavala, zove bosančica, a upotrebljavala se i po svoj Dalmaciji i otocima. To nam potvrđuje najstarija poznata ćirilska isprava s otoka Brača od god. 1185. (prijepis iz 1250. g.), pa onda statut poljički (vidi u primjerima), koji je pisan u XIV. ili XV. vijeku. Ovaj je statut onoliko vrijedan, koliko i ostale pravne radnje ove ruke, navedene kod književnosti pisane glagolicom.

2.

Drugo se doba počinje s tiskanjem knjigâ, premda je i u to doba kao i poslije bilo još dosta rada, koji ide u prvo doba. — S padom narodne slobode nastaju za Srbe i za one južne Slovene, koji su se služili ćirilskim pismom, teška vremena, koja su tištala dugo Bosnu, Hercegovinu i Staru Srbiju. Književnost u to doba slabi, a po vremenu nestaje i spomenikâ i uspomenâ na

stari onaj rad. U ono doba, kad su opustjeli manastiri, kad je i ono malo rada književnoga među Srbima stegnuto na same kaluđere, javlja se tisak, a ljudi se prihvatiše ovoga umnog oružja protiv tame i mraka, da kao utopljenici spasu ono, što se može, da obezbijede bar crkveni i umni život narodni.

Štampanje se knjiga ćirilskih počinje u isto doba kad i štampanje knjiga glagolskih, i to u tako zvanoj Zeti ili Crnoj Gori. Prva je ćirilska knjiga bila tiskana po zapovijedi Đurđa Crnojevića, vojvode zetskoga, u Obodu, gradu u Crnoj Gori[1]), a to je Oktoih od godine 1494. (sada u Beču). Što se otpočelo u Obodu, to se poslije razvija u velike u Mlecima. U XVI. se vijeku pominje kao tiskar u Mlecima Božidar Vuković iz Podgorice, koji je ne samo sam tiskao knjige, nego je i lijevao slova, te su se prenosila u srpske krajeve. Najstarija je Božidarova knjiga Liturgijar ili služabnik 1519. Poslije njegove smrti (1540.) nastavi njegov posao sin mu Vićentije (Vicenco), onda Jeronim Zagurović iz Kotora. To su pored nekih drugih bili dobrotvori, te su podupirali tiskanje knjiga ćirilskih. Književnim su poslom upravljali monasi, koji su pazili, što će se tiskati i kako će se izdati. Među ovim ljudima najvredniji su jeremonah Makarije, Pahomije, Đorđe i Teodor Ljubavić iz Goražda i dr. Ovi su književnici nastojali, da se i van Mletaka podignu tiskare za knjige ćirilske, pa i nalazimo tiskare na Cetinju, u Goraždu, u manastirima Rujanskom, Mileševi, Mrkšinoj Crkvi, Biogradu, Skadru.

Navalama turskim nijesu mogle odoljeti ni štamparije, pa vidimo, da se već u XVI. stoljeću javljaju posljednji tiskari starih srpskih knjiga, budući da su i u Zeti morali napustiti tiskarski posao.

Kako je bilo kod glagolskih knjiga, tako je i kod ćirilskih: tiskane knjige ne mogu potpuno nadomjestiti potrebâ za crkvu, zato se i dalje pisalo, a rukopisi su još uvijek nadmašivali svojom ljepotom tiskane knjige. Što se tiskalo, sve je bilo samo za crkvenu potrebu: knjiga tiskanih svjetovnoga sadržaja nema, jer im se ne osjeća potreba, budući da je kulturno stanje nisko. Ako se doda, da je i u ovim prilikama mnogo odlučivala cijena knjiga

[1]) Obod je danas razvalina, a zove se „Riječki grad“ i „Crnojevića grad“; stoji prama varošici Crnojevića Rijeci.

tiskanih, tada nam je jasno i posve razumljivo, čega radi su Srbi već pod konac XVI. vijeka, a osobito u XVII. vijeku prihvatali knjige iz Rusije.

3.

Tako se primakosmo trećemu doba, koje sve svoje književne potrebe podmiruje knjigama donesenim iz Rusije. Ove knjige, istina je, zamijeniše rad tïskârâ i kaluđerâ, ali uvedoše sa sobom k jednu u knjigu izgovor i jezik ruski, koji je sasvim drugom stazom navrnuo svu srpsku književnost u XVII. i XVIII. vijeku. Miješanju ruskoga jezika sa starim slovenskim i sa srpskim jezikom jedva se u književnosti XIX. vijeka doskočilo, a tomu je bilo krivo, što su Srbi držali, da je pravoslavnije i bolje ono, što se u Rusiji izdaje, te da samo take knjige mogu bez ikakve štete primati. Pokazano je, da se i u glagolskim knjigama javlja smjer ruski, ali je ta pojava samo u crkvenoj književnosti, dok se u svjetovnoj upotrebljavao govor narodni upravo onako, kako je već u XVI. stoljeću bilo u Bosni. Stoga su nam svjetovni spomenici glagolski sve do posljednjega u jezičnom pogledu vrijedni toliko, koliko i oni najstariji, odbivši razvoj jezika, što se javlja kroz vijekove. Rusi su u isto doba, dok su ovo Srbi radili, dolazili u doticaje sa zapadnom Evropom, pa su se odatle pripremala ona vremena, koja su dovela do vrijednosti reforme Petra Velikoga. U Srbiji se nije moglo tako da radi. Zato na njih i nije utjecao onaj pokret u Rusiji onako, kako bi se bilo moglo očekivati. Tek u drugoj polovini XVIII. stoljeća javlja se duha naprednijega, koji se morao boriti po stoljeća, da izvojuje narodnomu jeziku i narodnomu smjeru ono mjesto, što ga je po pravu išlo.

II.

PRIMJERI.

A. Glagolski spomenici.

a) Stari slovenski spomenici.

1. Asemanovo ili vatikansko izborno evanđelje.

Ovo će izborno evanđelje pripadati po svojoj starini X. vijeku, a pisano je po svoj prilici negdje u Bugarskoj. Papa Klimenat XIII. posla učenoga bibliotekara Josipa Simeuna Asemana na istok, gdje je on sabrao mnoge rukopise, što se sada čuvaju u vatikanskoj knjižnici u Rimu. U Jerusalimu kupi Aseman god. 1736. od jednoga kaluđera grčkoga zakona jedan rukopis glagolski, što ga nazvaše po nalazniku Asemanovo evanđelje, ili, jer se čuva u vatikanskoj knjižnici, vatikanskim. U tom su spomeniku čitanja iz evanđelja, koja se čitaju u crkvi kroz crkvenu godinu, po čemu se i zove izborno evanđelje.

Spomenik je izdao najprije glagolicom dr. Fr. Rački (u Zagrebu 1865.), a latinicom (u Rimu 1878.) dr. Ivan Črnčić.

Iz Asemanova izbornog evanđelja.

Ivan I. 1—52.

1. Ѳⷭⷬⷢⷬⷮ ⷆⷭ ⷭⷣⷢⷬⷮⷢ, ⷪ ⷭⷣⷢⷬⷮⷢ ⷆⷭ ⷭⷭ ⷆⷢⷬ⸗, ⷪ ⷆⷢⷬ⸗ⷭ ⷆⷭ ⷭⷣⷢⷬⷮⷢ. 2. ⷭⷢ ⷆⷭ ⷪⷭⷬⷢⷬⷪ ⷭⷭ ⷆⷢⷬ⸗, 3. ⷮ⸗ⷭⷭⷭ ⷣⷭⷭⷭ⸗ⷭ ⷆ⸗ⷪⷪⷓ€, ⷪ ⷆⷢⷭ ⷬⷢⷬⷭ ⷬⷮⷮⷢⷭⷢⷭ ⷬⷢ ⷆ⸗ⷪⷪⷭⷭ⸗ⷭ, ⷢⷭⷭ ⷆ⸗ⷮⷬⷭⷣ⸗ⷭ. 4. ⷮ⸗ⷭ ⷣⷢⷢⷭ⸗ⷭ ⷭⷪⷮⷢⷣⷭ⸗ⷭ ⷆⷭ, ⷪ ⷭⷪⷮⷢⷣⷭ⸗ⷭ ⷆⷭ ⷭⷮⷭⷭⷭ⸗ⷭ ⷭⷣⷢⷬⷮⷢⷬⷬ⸗ⷭ. 5. ⷪ ⷭⷮⷭⷭⷭ⸗ⷭ ⷮ⸗ⷭ ⷣⷭ⸗ⷪⷬⷭ ⷭⷮⷭⷭⷬⷮⷣⷭ⸗ⷭ ⷭⷪ€, ⷪ ⷣⷭ⸗ⷪⷬ⸗ⷮ ⷢⷭⷭ ⷬⷢ ⷢⷆ€ⷣⷣ. 6. ⷆ⸗ⷪⷮⷭⷣⷭ⸗ⷭ ⷭⷣⷢⷬⷮⷢⷬⷮ⸗ⷭ ⷬⷮⷭⷭⷭ⸗ⷭ⸗ⷬⷭ⸗ⷭ ⷢⷣⷣ⸗ⷭ ⷆⷭ⸗ⷭ ⷆⷭⷭⷭ, ⷪⷬⷬ€ ⷢⷬⷬⷬ ⷪⷢ⸗ⷬⷭ⸗. 7. ⷭⷪ ⷬⷆⷮⷭⷢ ⷮ⸗ⷭ ⷭⷪⷮⷭⷭⷭⷭⷢⷭ⸗ⷪⷭⷭⷣⷣⷭⷭⷮⷢ, ⷭⷬ⸗ ⷭⷪⷮⷭⷭⷭⷭⷢⷭ⸗ⷪⷭⷭⷣⷣⷭⷭⷮⷢⷬⷬⷢⷣⷭ⸗

ə ƧΨΔϺΔ, ሐ+ ΨƧƵ Ψ⍋ʟəЄ ƵЩƏЄϺϺ·ə ƏЩƐ. 8. ₽Ə ⊏⍋ ϺϺ·ə ƧΨΔϺΔ, ₽·ə ሐ+ Ƨ·ϺΨΔሐ⍋ΔϺƏሐ·ƧΩϺΨΨƐϺΨ·ə Ə ƧΨΔϺΔ. 9. ⊏⍋ ƧΨΔϺΔ·ə ƵΩϺΨ-₽·ə₽·ə, ΨЖƏ ϺʟəΩΨΔШϺϺ+ƏϺ·ə Ψ·ƧΩ⍋+ə%ə ⍤ሐəΨΔ+ʟ+ ƵሐəЄШϺϺ+++%ə Ψ·ə ЩΨʟ·ə. 10. Ψ·ə ЩΨʟ⍋ ⊏⍋, ƵЩΨʟ·ə ϺΔЩ·ə ⊏·ə₽ΩϺ·ə, ƵΨƐ·ə ЩΨʟ·ə Ə%ə ₽Ə ϺƏ%₽+. 11. Ψ·ə ΩΨƏƐЄ ϺʟƵሐƏ, ƵΩΨƏƵ Ə%ə ₽Ə ϺʟΨƐЄϺϺ·ə. 12. Ə⍤Ψ+ə ЖƏ ƵЖ·ə ϺʟΨƐЄϺϺ·ə Ψ, ሐ+ΩϺϺ·ə ƵЩ·ə ƏⅡሐ+ΩϺϺ·ə ⍤Є⍤ə%ЩЩ·ə ⊏ə₽ЖΨƏЩЩ·ə ⊏·ə₽ϺϺΨ, ΨΔʟ%ƐЄ⍤ΨΨƵЩ·ə Ψ·ə ƵЩЄ Ə%ə, 13. ΨЖƏ ₽Ə ƏϺϺ ⅄ʟ·ə%Ψə ₽Ƶ ƏϺϺ ϺƏ⅄ə%ϺΨ ϺሐəϺϺ·ə%Ψ+Є ₽Ƶ ƏϺϺ ϺƏ⅄ə%ϺƵ ЩƏЄЖ⍤ə%Ω+·ə%Ƶ, ₽·ə ƏϺϺ·ə ⊏ə%+ ⅄ə⍤ሐΨШЄ Ω€. 14. Ƶ Ω⍤ə%Ψə ϺሐəϺϺ·ə ⊏·ə%ΩϺϺ·ə Ƶ Ψ·ə%Ω⍋⍤Ψ Ω€ Ψ ₽·ə%, Ƶ Ψ%ሐΔΨƏЄ ƏⅡ+ሐ+ΩϺϺ·ə ⍤Є⍤ə%ЩЩ·ə Ψ·ə ƵЩ

ⱷⰰⰶⱷⱜⰲⰰⱂⰰ, Ᵽⰾⰻⰰ ⰰⰿⰿⱖ ⱒⰰⱝⰰⰰⰱⰰⰿⰿⰰ. 47. ⱷ ⱗⰻⰰⰰⱗⰰⰻⰰ ⰰⱛⱛⰻ ⱒⰰⱝⰰⰰ-
ⱒⰰⱷⰻⰻ· ⱃⰿⰿⱖ ⱒⰰⱝⰰⰰⰱⰰⰿⰿⰰ ⱛⱛⰰⱗⰰⰰⰿⰿⱖ ⰻⰻ ⱏⰿⰿⰰ ⰻⰻⰰⰰⱗⰰ; ⱗⰻⰰⰰⱗⰰⰻⰰ ⰰⱛⱛⰻ ⰲⱒⰾⰰⰻⰰ· ⱐⰱⱒⰻⰻ ⱷ ⱒⰻⰻⰻⰻⰻ. 48. ⱒⰻⰾⰰⰰⰱⰻⰱ ⰻⰻⰰ ⱷⰶⰰⰶⱖⱖ ⱒⰰⱝⰰⰰⱒⰰⱝⰻⰻⰰ ⱗⰱⰰⱷⰻⰻⰱⰻⰰ ⰲⰱ ⱶⰶⰰⰶⱖⱖ ⰰⱛⱛⰻ· ⱖⰶ ⱒⰰⱷⰻⰻⰰⰰⰱⰰⰿⰿⰰ ⱒⰻⰾⰰⰰⰱⰻⰱ ⱒⰻⰱ ⱖⰰⱷⰻⰻⰰⰰⰱⰰⰿⰿⰰ ⱒⰰⰰⰶⰿⰿⱖ. 49. ⱗⰻⰰⰰⱗⰰⰻⰰ ⰰⱛⱛⰻ ⱒⰰⱝⰰⰰⱒⰰⱝⰻⰻⰰ· ⰰⰱⰰⰱ ⱛⱛⰻ ⱷⰻ ⱷⰾⰰⰰⰻⰰⰱ; ⰰⰿⰿⰰⱖⰾⰰ ⰱⰱⰿⰿⰰⰾⰻⰰ ⱶⰶⰰⰶⱖⱖ ⰾⰻⰰⰰⰻ ⰰⱛⱛⰻ· ⰻⱖⰾⰰⰰⰾⰰⰻ ⰰⰻⰰⰰⱗⰰⰻⰰ ⱛⱛⰻ ⱒⰰⱝⰰⰰⱒⰰⱝⰻⰻⰰ· ⱒⰻⰾⰰⰰⰱⰻⰱ ⱖⰶ ⱒⰰⱝⰰⰰⱒⰰⱝⰻⰻⰰ ⱒⰻⰾⰰⰰⰱⰻⰱ ⱒⰻⰱ

ⷣⷯⵔⵔⷣ ⷪⷬⷣⷬⷬⷪⷣⷯⵔ ⵑⷪ ⷮⷪⷣⷣⷣ· ⷣⷣⷮⵔ ⷪⷣⷣⷣⵔⵔⷪ. 4. ⷯⷯⵔⷯⷪⷯⷯⵔ ⷪⷪ ⷪⷬⷣⷬⷬⷪ· ⷭ'ⵔⵔⷪ ⷪⷬⵔⵔⷪ ⷣⷣⷪ ⷪ ⵔⵔⷪⵒⵠ, ⷯⷪⷮⷪ; ⷮⷪ ⷣⷣ ⷥⵏⷣⷣⷯ ⷯⷪⷯⷣⷮⷯ ⷣⷣⷪⷪ. 5. ⷯⷯⵔⷯⷪⷯⷯⵔ ⷣⷯⵔⵔⷣ ⷪⷪⷪ ⵑⷪ ⷬⷯⷣⷣⷯⷯⷯⷣ· ⷪⷪⷯ ⵔⷣⷣⷪ ⷯⷯⵔⷯⷪⷯⷯⵔⷪⵔⵔⷪ ⷣⷪⷪⷯⷯ, ⷬⷬⵔⵔⷪⵔⷪⷣⷪⷯⷯⵔ. 6. ⵒⵠ ⷯⷯ ⵔⵔⷣ ⷣⷪⷪⷯⷯⷮⷬⷬⷬ ⷯⷯⵔⷯⷪⷯⷯⵔⵔⷪ ⵑⷪⵔⷣⷣⷪ ⷯⷯⵔⷯⷪⷯⷯⵔⵔⷪ ⷮⷪ ⷪⷯⷯⵠⷣⷣⷪ ⷣⷣⷪⷣⷣⷪ ⷣⷪⷪⷯⷯⷪ ⷣⷪⷪⷯⷯⷪ ⷣⷪⷪⷯⷯ

ѿѯєѡѳ. ⷭѯ ѵ·ѳ ѳⷭⷡѡ·ѵѯє ⱏѯѱѯ. 19. ⷯⷣ·ⷯѯѯⷣ· ѯѯ ѡѵѯ ѡ ѯ·ѵ· ⷯⷭⷭⷯѯ·ѳ, ѵѳѡⷣѯє, ⷯ·ѯ ѵⱏѯⱏѯ·ѳ ⷭⷭѵ ⷡ·ѳѵ. 20. ѯⷡ·ѳⷦѵ ѵ·ⷮⷠѿ ѵѯ·ⷣⷯѵѳⷠє [ⷭє] ѵ·ѳ ⷯѯⱏⷯ ⷭѯѯ, ѳ ѵ·ѳѵ ⷯⷣ·ⷯⷯѯⷣⷯⷯⷡ, ⷯ·ѯ ѵ·ѳ ѯⱏⷯⷭ·ⷣⷯѳѿⷯⷯ ⷭⷭⷯⷭⷡⷡ ⷯѳ ѵѯⷯⷯ, ѳⷣⷯⷣⷯ ·ⷣⷯ·ѵⷯⷡⷡѵ ⷭє ѵѯⷯⷯ·ѳ. 21. ⷯⷣ·ⷯⷯⷣ·ⷯ ⷯѳ ѳⷭⷯⷭ·ѳ· ⷣⷯѵⷯ, ѵⷯⱏⷯє ⷡⷡѳ ѳⷡⷡѵ, ⷯ·ѯ ⷯⱏⷯⷭ·ѳ ⷯⷯⷣⷯⷯ·ⷯ ⷯⷯⷣⷯⷯ·ⷯ ⷯⷯⷣⷯⷯ·ⷯ

ሕፀጽኑፀዋንር ጀዋሕፀዋ, ዖንሀዋሕዋሠፀዎሠዋ ሕንርኒንሀመተሠዋ ሀልዖዖፁተንሠዋ. ዖንሕንርሀመተ ጀር ዋ ጀዋሠፀ ጀሕፀዖዖፁንን, ሕፀዖዖንሀፀዖዖፁዋሠፀ ጀር ጀሀልመንሠዋ ንርሕተጹፁንን መንፁንዖዖፀን ጹንዖር. ሕዋሀሀፀ መሀሀንኬዋመተ ሠሠዋሠ ኤንሠሕልል ሀዋዋሠልዖዖመዋ ዖንሀንሕልዖዖፀፀሠዋ ዖተ ሀንሕተኤፁ ተ መር፟ፁፁተ ሀንገመመተ ጀንርመመተ. ፁተፀመን ፁር ኑፀመን ኬንፁንመተ, ሠዋንር ዖኬንጀመኬፀመን ሀዋዋሠር ሕንርኒተ ጀንርመመፁር. ዖተ ሀፀጀል ሠንሀ ሕንርኒተ ጀንርመተ ዋ ዖልጀኑንሠፀ ጀተሀሀርንን. ዖተ ሀፀጀል ሠንሀ ሕንርኒተ ጀንርመተ ዋ መመሀንኬፁር ሠዋንርሕኬንጀመዋ ኦንርሕንፁፁጀመዋሀዋል. ዖኬልጀዖል ፁር ጀፀፁር ሕንርኒንመፁር ፁፁንሀሀልኑፀ ዖንፁተመንዖዖፀንሠፀ, ሕንጀተፁሕንዖዖፀ ዖንፁንሀንዖዖፀንሠፀ ጀመሀንዖኬፀ. ሕዋሀሀፀ ኒዖ መሀተኬዋ ዖኬዋዖንጀጀፀ, ዖኬልልፁፁንሠፀ ጀልዖዖፀ ሀንሀንሠፀ ንርሕተጹፁንን

ѵѧѧѫѳ ҂ѿѿѧ€ѠѠѵѧ ҂ѳ ҂ ѣ+ѡ◌ѿѧѵ҂ѵ҂ѵ+ѳ҂ ҂ѧ€ѫѧ€ѵѵ◌ѳ ҂ѣѿѳ҂ѵѵ◌+ѧ€ѠѠѵѧ
ѯ◌ѳ◌ѿѣ◌ѳѵѵѿ ѧ%ѧ, ѫ+ ◌ѿ ѯ◌ѳ◌ѿѣ◌ѳѵѵ◌ѳ҂ѵѧ ҂ѣ◌҂ѳ€ѠѠѵѵѧ҂ѳѧ ҂ѧѱ◌ѳѯѵѵ◌ѳ
◌ѳ◌ѵѳѫ◌+ ѣѧ҂ѳѱ◌ѵ҂ѳ҂ ѧѫѧ. ҂ѧ ѫѧѿ◌ѳ◌ѵѠѠѫѫ◌+ѣ◌€ ѽѧ ѯ€, ѣ+ѡ◌ѧѵ-
҂◌ѵ+ѳ ѯ◌ѳ ѣѣ◌ѳѯѵѧѵѵѿ◌ѳ ѣ+ѯ◌ѵ◌ѵ+◌ѧ€ѠѠѵѧ, ◌ ѵѵ◌ѵѧѣ€ѠѠѵѧ ◌ ҂ѣѧ҂ѧ-
ѵѯѫѫ+ѵѧѫѳ Ѵѯѯѣ+ѣѯѳѯѵѵ◌ѵ◌ѵ҂ ѣ+ѯ◌€ѵѵ+ѣѧ. ҂ѧѿѯѫ◌҂ ѿѧ ѿ€, ѯ€ѵѳ,
ѧѧѯ◌҂ѧѫ◌, ѵ◌ѳ Ѵѯѯѣ+ѣѯѳѯѵѵ◌ѵѫ ѵѵ◌ѵѧѧѿѿ◌ѳ. ◌ ѣ+ѡ◌ѿѧ◌҂◌ѵ◌ѵѧѧ, ѯ+ѧ
ѣ+ѡ◌ѿѧ◌҂◌ѵ◌+ѳ ѧѯѫ ѣ+ѯ◌€ѵѵ◌ѳ, ◌ ѧѵ+ѣ◌ѧѽѫѫѯѵѵ◌ѳ ѯ€ ѧѯ◌ ѯ◌ѵ◌ѫѫ◌ѳ.
҂◌ѧѿѯ◌ѣ◌҂◌ ѿ€ ѵ◌ѳ Ѵѯѯѣ+ѣѯѳѯѵѵ◌ѵѫ ѵѵ◌ѵѧѧѿѿ◌ѳ. ѱ◌ѳѵѵ◌ ѧѯѵѵ◌ѳ ѿѿѣ◌, ◌
ѣ+ѡ◌ѿѧ◌҂◌ѵ◌ѵѧѧ, ҂ѧ ѱ◌҂ѧѿѿ◌ ѫѵ, ѱ◌ѳѵѵ◌ ѯ◌ѵѣ+ѫѫѣѧѿ҂ ; ҂ѧ ҂◌ѿѿ◌ѵ◌ѿ◌
ѫѫѫ ѫ◌ѵѧѣѫѫ◌ѫѫ; ѣ+ѡ◌ѿ◌ѫѫ◌ ѫѫ ѧѯѫ ѿѧѣѫ◌ѵ◌ѳ; ◌ѣ+ ◌ѵ◌ Ѵѣѣѵ◌ѵ ѫ◌ ѵ◌ѳ ѯ€
ѿѧѣѫ€, ҂ѧ ҂+ ѫѣѣѫѵ◌ ѫ◌ ѵ◌ѳ◌ѯ€ ѿѧѣѫ◌ѿѿ◌ѳ; ѵ◌ѳѫ◌+ѣ◌ѳ ѧѵѵ◌ѳ
҂◌ѳѯ+҂◌ѳ◌ѫ ѵ◌ѯ҂ѧ€, ѵ◌ѳ◌ѫѫѣ◌ѳ ѧѯѧ€ѫѫѣ◌ѳ ѯ€. ѧѫѫ ◌ѧ ѣ+ѯ◌ѳ◌ѵ◌+ѧѿѳ Ѵѫѯѯ+ѣѵѧѵѵ◌ѳ,
ѣ+ѣ◌ѧ ◌ѧ€ѫѧѧѵѵ◌ѳ ѵ◌ѫ◌ѵ◌ѳ+ѧѿѳ◌; ◌ѵ◌+ѧѵѵ◌ѳ Ѵѫѯѯ+ѣѯѳѵѵ◌ѵѯѧ ѧ%ѧ
ѵѵ◌ѵ+ѣ◌ѳ҂ ѯѧѣѫ◌ѳ ѣ+ѯ◌ѵ◌ѵ+◌€ѿѳ ѵ◌ѯѫ◌ѵѵ◌ѳ, ҂ ѯ◌ѳѫѵѵ◌ ѵ◌ѳ ѣ+ѯ◌ѵ◌ѵ+◌ѧ€ѠѠѵѵѯѣ◌ѣ◌ѳ, ѵ◌ѧ ѧ%ѧ-
ѵ◌ѧѫѫ ◌ѧ€ѣ ѵ◌ѧѠѠѵѵ◌ѳ ◌ѧ€ѫѫ◌ѳ ѧѵѵ◌ѳ ѣ+ѯ◌ѵ◌ѵ+◌ѧ€ѠѠѵѯѣ◌ѣ◌ѳ, ѵ◌ѧ ѧ%ѧ-
ѵ◌ѧѫѫ ◌ѧ€ѣ ѵ◌ѧѠѠѵѵ◌ѳ ѧѵѵ◌ѳ ѣ+ѯ◌ѵ◌ѵ+◌ѧ€ѠѠѵѯѣ◌ѣ◌ѳ, ѵ◌ѧ ѧ%ѧ-
ѵ◌ѧѫѫ ◌ѧ€ѣ ѵ◌ѧѠѠѵѵ◌ѳ ѧѵѵ◌ѳ ѣ+ѯ◌ѵ◌ѵ+◌ѧ€ѠѠѵѯѣ◌ѣ◌ѳ, ѵ◌ѧ ѧ%ѧ-
ѵ◌ѧѫѫ ◌ѧ€ѣ ѵ◌ѧѠѠѵѵ◌ѳ ѧѵѵ◌ѳ ѣ+ѯ◌ѵ◌ѵ+◌ѧ€ѠѠѵѯѣ◌ѣ◌ѳ, ѵ◌ѧ ѧ%ѧ-
ѵ◌ѧѫѫ ◌ѧ€ѣ ѵ◌ѧѠѠѵѵ◌ѳ ѧѵѵ◌ѳ ѣ+ѯ◌ѵ◌ѵ+◌ѧ€ѠѠѵѯѣ◌ѣ◌ѳ, ѵ◌ѧ ѧ%ѧ-
ѵ◌ѧѫѫ ◌ѧ€ѣ ѵ◌ѧѠѠѵѵ◌ѳ ѧѵѵ◌ѳ ѣ+ѯ◌ѵ◌ѵ+◌ѧ€ѠѠѵѯѣ◌ѣ◌ѳ, ѵ◌ѧ ѧ%ѧ-

3. Iz četveroevanđelja zografskoga.

Četveroevanđelje zografsko pisano je po svoj prilici na svršetku X. ili u početku XI. vijeka u Bugarskoj ili u Maćedoniji. U njemu su bila sadržana potpuno sva četiri evanđelja, ali po vremenu se izgubilo nekoliko listova. Zove se „zografsko“ po bugarskome manastiru Zografu, u kojem se našlo. Danas se čuva u Petrogradu u carskoj javnoj biblioteci. God. 1879. izdao ga je na svijet ćirilicom V. Jagić u Berlinu.

Zografsko je evanđelje najznatniji izvor za poznavanje jezika staroga slovenskoga, jer je u glasovima i oblicima sačuvalo najviše starine.

Matej XXV. 1—13.

1. Тъгда оуподоби сѧ цѣсарьстве небесѣкоіе ѥ дѣвѣ, ѣже примѣшꙗ свѣтильникъı своꙗ ізидошꙗ противѣ женихоу. 2. пать же бѣ отъ ѝихъ боуı, и пать мѫдрѣ, 3. боуꙗ бо приемѣшꙗ свѣтильникъı своꙗ не вьзѧшꙗ сѫ собоіѫ и олѣѣ. 4. а мѫдрѣıꙗ приѣшꙗ і олѣı вѣ сѫсѫдѣхъ сѫ свѣтильникъı своіми. 5. моудѧштю же женихоу вѣздрѣмашꙗ сѧ всѧ і сѫпаахѫ. 6. полоу ношти же вѣпль бъıстѣ· се женихъ градетъ. ісходите вѣ сърѣтение его. 7. тъгда вѣсташꙗ всѧ дѣвъı тъı і оукрасишꙗ свѣтильникъı своꙗ. 8. а боуꙗ рѣшꙗ мѫдрѣımѣ· дадите намѣ отъ олѣѣ вашего, ѣко свѣтильници наши оугасаѫтъ. 9. штвѣштташꙗ же мѫдрѣıꙗ глаголѩштѧ· еда како не достанетъ вамѣ і намѣ. ідѣте же паче къ продаѫштиімѣ і коупите себѣ. 10. ідѫштамѣ же імѣ коупитъ приде женихъ, і готовъıꙗ вънидѫ сѫ ѝимь на бракъ і затворенъı бъıшꙗ двери. 11. послѣдь же придошꙗ прочаıꙗ дѣвъı глаголѩштѧ· господи, господи, отврѣзи намѣ. 12. онъ же отъвѣштавѣ рече· аминь глаголѫ вамѣ, не вѣдѣ васѣ. 13. бѫдите оубо, ѣко не вѣсте дни ни часа, въ ѝьже сънъ человѣчьскъı придетъ.

Marko II. 13—20.

13. і изиде нісоусъ къ морю і вьсь народъ ідѣаше къ ѝемоу і оучааше ѭ. 14. і мимо градъı нісоусъ видѣ леѵѣиѫ алѳфеова сѣдѧшта на мъıтьници, і глагола емоу· по мнѣ гради.

і въставъ въ сѣдъ его іде. 15. і бысть възлежащю емоу въ домоу его, і мнози мытаре і грѣшьници възлежаахѫ съ іисоусомь і съ оученикы его. бѣахѫ бо мнози по нѣмь ідоша. 16. і книжьници і фарисѣи видѣвъше ѣдѫщѣ съ мытари і грѣшьникы глаголаахѫ оученикомъ его· по чьто с мытари і грѣшьникы ѣсть і пьеть; 17. і слышавъ іисоусъ глагола имъ· не трѣбоуѭть сдравіі врачевъ нъ болѫщіі. не придъ бо призвати правьдьникъ нъ грѣшьникъ въ покаание. 18. і бѣахѫ оученици іоановы фарисеі постѫще са, і придоша і рѣшѧ емоу· по чьто оученици іоановы і фарисѣіски постѧтъ са, а твоі оученици не постѧтъ са; 19. і рече имъ іисоусъ· еда могѫтъ сынове брачьніі постити са, доньдеже съ нѣми естъ женихъ; елико врѣма съ собоѭ имѫтъ женіха, не имѫтъ постити са. 20. приждѫтъ же дьніе, егда отъиметъ са отъ нихъ женихъ, і тъгда постѧтъ са въ тъі дьни.

Luka VII. 36—50.

молѣаше же і етеръ отъ фарисѣі, да би ѣлъ съ нѣмь. і вѫшьдъ въ домъ фарисѣовъ възлеже. 37. і се жена въ градѣ, ѣже бѣ грѣшьница, і оувѣдѣвъши ѣко възлежитъ въ храминѣ фарисѣовѣ, принесъши алавастръ м'ира 38. і ставъши зади при ногоу его плачѫщи са начатъ мочити нозѣ его сльзами і власы главъі своеѭ отирааше, і облобъізаше нозѣ его і мазааше м'иром. 39. видѣвъ же фарисеі възвавъі его рече къ себѣ глаголѧ· сь аште би бъілъ пророкъ, вѣдѣлъ би оубо, къто і какова жена прикасаетъ са емь, ѣко грѣшьница естъ. 40. ѿтъвѣщавъ же іисоусъ рече къ нѣмоу· симоне, имамь ти нѣчьто рещти. онъ же рече· оучителю рьци. 41. дъва длъжьника бѣашете заімодавьцю етероу· единъ бѣ длъжьнъ пѧтьіѭ сътъ динарь, а дроугъі пѧтьіѭ десѧтъ. 42. не імѫштема же іма въздати, обѣма іма отъда. которъі обою паче възлюбитъ і; 43. отъвѣщавъ симонъ рече· непъштюѭ, ѣко емоуже ваште отъда. онъ же рече емоу· правь сѫдилъ еси. 44. і обращь са къ женѣ рече симоноу· видиши ли сьіѭ женѫ; вънидъ въ домъ твоі водъі на нозѣ моі не дастъ· си же сльзами омочи нозѣ моі і власы своімі отьре. 45. лобьзаньѣ м'нѣ не дастъ· си же отъ нѣлиже вънидъ, не прѣста облобъізаѭщи ногоу моею. 46. масломь главъі моеѭ не помаза. си же м'иромь помаза нозѣ моі. 47. егоже ради глаголѭ ти·

отъпоуштаѭтъ са еі грѣхи мнозіі, ѣко възлюби много, а емоуже мьнѣ отъпоуштаетъ са, мьнѣшьми любитъ. 48. рече же еі· отъпоуштаѭтъ са тебѣ грѣхи. 49. і начашѧ възлежащтеі съ нѣмь глаголати въ себѣ· къто сь естъ, ѣко і грѣхы отъпоуштаетъ; 50. рече же къ женѣ· вѣра твоѣ съпасе тѧ, іди въ мирь.

Ivan XV. 20—27.

Помьніте слово, еже азъ рѣхъ вамъ. нѣстъ рабъ боли господѣ своего. аште мене ізгънашѧ, і васъ іждєнѫтъ· аште слово мое съблюдошѧ, і ваше съблюдѧтъ. 21. нъ си въсѣ творѧтъ вамъ за іма мое, ѣко не вѣдѧтъ посълавъшаго мѧ. 22. аште не бимь пришьлъ і глаголалъ імъ, грѣха не бѫ імѣли· нъінѣ же винъі не імѫтъ о грѣсѣ своемь. 23. ненавидѧи мене і отьца моего ненавидитъ. 24. аште дѣла не бимь сътворилъ въ нѣихъ, іхже никътоже інъ не сътвори, грѣха не бѫ імѣли. нъінѣ же і видѣшѧ і възненавидѣшѧ і мене і отьца моего. 25. нъ да събѫдетъ са слово пьсаное въ законѣ іхъ ѣко възненавидѣшѧ мѧ спѣіти. 26. егда же придетъ параклитъ егоже посълѭ вамъ отъ отьца, доухъ істиньнъі іже отъ отьца ісходитъ, тъ съвѣдѣтельствоуетъ о мьнѣ· 27. і въі же съвѣдѣтельствоуіте, ѣко іскони съ мьноѭ есте.

4. Iz četveroevanđelja marijinskoga.

Ruski naučnjak Viktor Grigorović na svome putu (1844. do 1845.) pošavši na Atos nađe ondje u isposnici[1]) presvete Bogorodice (zato se i zove marijinsko) glagolsko rukopisno evanđelje, koje je po smrti njegovoj († 1876.) izdao o trošku carske ruske akademije naukâ prof. Jagić u Petrogradu 1883. ćirilicom. Rukopis marijinskoga evanđelja, za koji se drži, da je pisan X. vijeka negdje u našim stranama, čuva se u publičnome muzeju Rumjancovskom u Moskvi. Ovo je četveroevanđelje potpunije od

[1]) Pored 20 velikih manastira, u kojima žive kaluđeri kao u velikim zadrugama, ima na sv. Gori još do 300 samotnih isposnica (skita) i ćelija, u kojima provodeći savršeniji život kaluđerski žive Svetogorci, više ili manje sasvijem osamljeni, u postu, molitvama i pobožnim razmišljanjima.

*

zografskoga, ali se ipak izgubilo nekoliko listova u početku, sredini i na svršetku.

Matej XIII. 24—30.

ІНѪ ПРИТѢЧѪ ПРѢДЛОЖИ ИМЪ ГЛАГОЛА· ОУПОДОБИ СѦ ЦѢСАРЕСТВИЕ НЕБЕСКОЕ ЧЛОВѢКОУ СѢѢШОУ ДОБРО СѢМА НА СЕЛѢ СВОЕМЬ. 25. СѪПЩЕМЪ ЖЕ ЧЛОВѢКОМЪ ПРИДЕ ВРАГЪ ЕГО И ВЪСѢ ПЛѢВЕЛЬ ПО СРѢДѢ ПШЕНИЦА И ОТИДЕ. 26. ЕГДА ЖЕ ПРОЗЯБЕ ТРѢВА И ПЛОДЪ СѢТВОРИ, ТѢГДА ЯВИ Сѧ И ПЛѢВЕЛЬ. 27. ПРИШЕДШЕ ЖЕ РАБИ ГОСПОДИНА РѢША ЕМОУ· ГОСПОДИ, НЕ ДОБРО ЛИ СѢМА СѢЯЛ ЕСИ НА СЕЛѢ ТВОЕМЬ; ОТЪ КОУДЖ ОУБО ИМАТЬ ПЛѢВЕЛЬ; 28. ОНЪ ЖЕ РЕЧЕ ИМЪ· ВРАГЪ ЧЛОВѢКЪ СЕ СѢТВОРИ. РАБИ ЖЕ РѢША ЕМОУ· ХОЩЕШИ ЛИ ОУБО, ДА ШЕДШЕ ИСПЛѢЕМЪ ЬѪ; 29. ОНЬ ЖЕ РЕЧЕ· НИ, ЕДА ВЪСТРЪГАЯЩЕ ПЛѢВЕЛЬ ВЪСТРЪГНЕТЕ КОУПЗНО СЪ НИМЬ И ПШЕНИЦѪ. 30. ОСТАВИТЕ Е КОУПЬНО РАСТИ ОУБО ДО ЖАТВЫ, И ВЪ ВРѢМА ЖАТВЫ РЕКѪ ДѢЛАТЕЛЕМЪ· СЪБЕРѢТЕ ПРЪВѢЕ ПЛѢВЕЛЬ І СВѪЖАТЕ И ВЪ СНОПЫ ѢКО СѪЖЕШТИ ЬѪ, А ПШЕНИЦѪ СЪБЕРѢТЕ ВЪ ЖИТЬНИЦѪ МОЮ.

Matej XIV. 1—13.

ВЪ ВРѢМА ОНО ОУСЛЫШАВЪ ИРОДЪ ТЕТРАРХЪ СЛОУХЪ ИСОУСОВЪ 2. І РЕЧЕ ОТРОКОМЪ СВОИМЪ· СЬ ЕСТЬ ИОАНЪ КРЪСТИТЕЛЬ, ТЪ ВЪСКРЬСЕ ОТЪ МРЪТВЫХЪ, І СЕГО РАДИ СИЛЫ ДѢЮТЪ Сѧ О НЕМЬ. 3. ИРОДЪ БО ЕМЪ ИОАН'НА СВѪЗА И І ВЪСАДИ И ВЪ ТЕМЬНИЦѪ ИРОДИѢДЫ РАДИ, ЖЕНЫ ФИЛИПА БРАТРА СВОЕГО. 4. ГЛАГОЛАШЕ БО ЕМОУ ИОАНЪ· НЕ ДОСТОИТЪ ТИ ИМѢТИ ЕЯ. 5. І ХОТѦ И ОУБИТИ ОУВОѢ Сѧ НАРОДА, ЗА НЕ ѢКО ПРОРОКА ИМѢХѪ И. 6. ДЬНИ ЖЕ БЫВШОУ РОЗЬСТВА ИРОДОВА ПЛЯСА ДШТИ ИРОДИѢДИНА ПО СРѢДѢ И ОУГОДИ ИРОДОВИ. 7. ТѢМЬ ЖЕ СЪ КЛѦТВОЮ ИЗДРЕЧЕ ЕИ ДАТИ, ЕГОЖЕ АШТЕ ВЪСПРОСИТЪ. 8. ОНА ЖЕ НАВАЖДЕНА МАТЕРИЮ СВОЕЮ· ДАЖДЬ МИ, РЕЧЕ, СЬДЕ НА МИСѢ ГЛАВЖ ИОАНА КРЪСТИТЕЛѢ. 9. І ПЕЧАЛЕНЪ БЫСТЪ ЦѢСАРЬ, КЛѦТВЫ ЖЕ РАДИ И ВЪЗЛЕЖАЩИХЪ СЪ НИМЪ ПОВЕЛѢ ДАТИ И. 10. І ПОСЛАВЪ ОУСѢКНЮ ИОАНА ВЬ ТЕМЬНИЦИ. 11. І ПРИНѢСѧ ГЛАВЖ ЕГО НА МИСѢ И ДАША ДѢВИЦИ, И НЕСЕ МАТЕРИ СВОЕИ. 12. И ПРИСТЮПЬШЕ ОУЧЕНИЦИ ЕГО ВЬЗЯСѧ ТѢЛО ЕГО И ПОГРѢСѧ Е І ПРИШЕДШЕ ВЪЗВѢСТИША ИСОУСОВИ.

Matej XXI. 33—41.

ІНѪ ПРИТѢ ІЖ СЛЫШИТЕ· ЧЛОВѢКЪ БѢ ДОМОВИТЪ, ІЖЕ НАСАДИ ВИНОГРАДЪ І ОПЛОТОМЪ І ОГРАДИ І ИСКОПА ВЬ НЕМЬ ТОЧИЛО І СОЗЗДА ВЪ НЕМЪ СТЛЪПЪ І ВЪДАСТЫ-И ДѢЛАТЕЛЕМЪ, И ОТИДЕ. 34. ЕГДА ЖЕ ПРИБЛИЖИ Сѧ ВРѢМА ПЛОДОМЪ, ПОСЬЛА РАБЫ СВОЯ КЪ ДѢЛАТЕЛЕМЪ ПРИЯТИ ПЛОДЫ ЕГО. 35. ЕМЪШЕ ЖЕ ДѢЛАТЕЛЕ РАБЫ ЕГО ОВОГО БИША, ОВОГО ЖЕ ОУБИША, ОВОГО ЖЕ КАМЕНЬЕМЬ ПОБИША. 36. ПАКЫ ПОСЬЛА ИНЫ РАБЫ МЪНОЖѢЙША ПРЪВЫХЪ, І СѢТВОРИША ИМЪ ТОЖДЕ. 37. ПОСЛѢДЬ ЖЕ ПОСЬЛА КЪ НИМЪ СЫНЪ СВОИ ГЛАГОЛА· ОУСРАМЛѢЮТЪ Сѧ СЫНА МОЕГО. 38. ДѢЛАТЕЛЕ ЖЕ ЕГДА ОУЗЬРѢША СЫНЪ, РѢША ВЬ СЕБѢ· СЬ ЕСТЬ НАСЛѢДЬНИКЪ, ПРИДѢТЕ ОУБИМЪ І, І ОУДРЪЖИМЪ ДОСТОЯНИЕ ЕГО. 39. І ЕМЪШЕ И ИЗВѢСѧ ВОНЪ ИЗ ВИНОГРАДА І ОУБИША И. 40. ЕГДА ЖЕ ОУБО ПРИДЕТЪ ГОСПОДИНЬ ВИНОГРАДА, ЧЬТО СѢТВОРИТЪ ДѢЛАТЕЛЕМЪ ТѢМЪ; 41. ГЛАГОЛАША ЕМОУ· ЗЛЫ ЗЛѢ ПОГОУБИТЪ ЬѪ И ВИНОГРАДЪ ПРѢДАСТЪ ИНѢМЪ ДѢЛАТЕЛЕМЪ, ІЖЕ ВЪЗДАДЯТЪ ЕМОУ ПЛОДЫ ВЪ ВРѢМЕНА СВОѢ.

5. Iz sinajskoga Euhologija.

Dr. Geitler boraveći na Sinaj-brdu prepisa ovaj znatni spomenik i izda ćirilicom na svijet god. 1882. u Zagrebu troškom Jugoslavenske akademije. Euhologij (ТРѢБЬНИКЪ) je zbornik crkvenih molitava, a pripada u red najstarijih glagolskih spomenika. Nije potpun, jer se izgubilo mnogo listova.

Молитва по обѣдѣ.

ТЕБѢ ИСТИНЪНОУМОУ ЧЛОВѢКОЛЮБЬЦЮ БОГОУ МЫ ГРѢШЬНИИ І НЕДОСТОИНИИ РАБИ ТВОИ НАСЫЩЬШЕ Сѧ БОГАТЫХЪ БЛАГЪ ТВОИХЪ ХВАЛЖ ТЕБѢ ПРИНОСИМЪ І МОЛИМЪ ТИ Сѧ, ВЛАДЫКО, СЪ ЗЕМЬНЫМИ БЛАГЫ І НЕБЕСЬНЫМЪ ТВОИМЪ ДАРОМЪ ПРИЧАСТЬНИКЫ НЫ ЯВИ, МОЛИТВАМИ СВѦТЫЯ БОГОРОДИЦА І В'СѢХЪ СВѦТЫХЪ ТВОИХЪ.

Εὐχὴ μετὰ τὸ ἀναστῆναι ἐκ τοῦ ἀρίστου.

Σοὶ τῷ ἀληθινῷ καὶ φιλανθρώπῳ θεῷ ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ ἀνάξιοι δοῦλοί σου ἐμπλησθέντες τῶν πλουσίων σου ἀγαθῶν εὐχαριστίαν

προσάγομεν καὶ δεόμεθά σου, δέσποτα, σὺν τοῖς ἐπιγείοις σου ἀγαθοῖς καὶ τῶν ἐπουρανίων σου δωρεῶν μετόχους ἡμᾶς ἀνάδειξον, πρεσβείαις τῆς ἀχράντου μητρός σου καὶ πάντων τῶν ἁγίων σου.

Молитва надъ трасомомь пладьне.

Господи, славѫ вьздаѭ, вьзлагаѭ рѫкѫ моюѭ на раба твоего сего і запрѣщаѭ тебѣ, трасавице полоудень'наа, именемь господьнемь, оубои сѧ его, емоуже глаголахѫ: аще ты еси сынъ божен, вьстани нынѣ отъ распона того, і вѣроуемъ вь тѧ. трасавице сѫщиѣ вь человѣцѣ семь, оубои сѧ господа і оумрьтви сѧ, егоже оубоѣ сѧ разбоиникъ і рече: помани мѧ, господи, вь цѣсарьствьи твоемь: і емоуже сѫщю на распонѣ слѣпьце помрачи свѣтъ свои: вьзпивьшаго на распонѣ вь богоу, зацѣжденаго из гѫбы оцьтомь, прободенаго на крьстѣ копиемь і испоуцившаго жзвоюѭ водѫ и кръвь, рекъшаго: боже, сѫхрани доухъ мои, поклоньшаго главѫ на распонѣ: вь негоже испоущениемь доуха землѣ потрасе сѧ і камение распаде сѧ, wпона цръкъвьнаа раздъра сѧ, гробьі отврѣсѧ сѧ, тѣлеса мрьтвъімъ оуготовишѧ сѧ: егоже сотьници оужасе сѧ і вѣси сѫщии съ нимь: емоуже рѣшѧ, ѣко сь естъ сынъ божен вь истинѫ. ты же, трасавице, паче вѣсѣхъ оубои сѧ господа і вьзтрепещи і избѣгни і-сего раба господьнѣ і отиди отъ него.

6 Iz Psaltira sinajskoga.

Sinajski Psaltir ima 177 listova, a svršuje se s psalmom 137.; sve se ostalo izgubilo. Spomenik je našao godine 1850. arhimandrit Porfirij Uspenski, koji je o njemu nešto i javio; poslije ga je prepisao i izdao prvi put ćirilicom prof. Geitler god. 1883. u Zagrebu. Rukopis je pisan ili u X. vijeku ili u početku XI., a čuva se u manastiru sv. Katarine na gori Sinaju, po čemu se i zove „Psaltir sinajski“. U ovom se spomeniku piše ѩ i mjesto ѩ i mjesto ѧ.

Psalam III.

1. Псалмъ давъідовъ, егда бѣгаше отъ лица авеселоума, сына своего. 2. господи, чѣто сѧ оумьножишѧ сѣтѫжаѭщие

мі; мнози вьсташѧ на мѧ, 3. мнози глаголѭтъ доуши моеі: нѣсть сѭпасенье о бозѣ его. 4. ты же, господи, застѫпьникъ мои еси, слава моѣ и вьзнесъі главѫ моюѭ. 5. гласьмъ моимъ къ господеви возъвахъ, и оуслъіша мѧ отъ горъі свѧтъіѧ своеѧ. 6. азъ же оусънѫхъ і сѭпахъ: вьстахъ, ѣко господь застѫпитъ мѧ. 7. не оубоюѭ сѧ отъ тьмъі людеі нападаѭщихъ мѧ окрьстъ. 8. вьскрьсни, господи, сѭпаси мѧ, боже мои, ѣко тъі порази вьсѣѧ вражьдоуюѭщиѧѧ мнѣ вь соуе, зѫбъі грѣшьнъіхъ сѣкроушилъ еси: 9. господьне естъ сѭпасенье, и на людехъ твоихъ благословещенье твое.

Psalam XXVII.

Псаломъ давъідовъ.

1. къ тебѣ, господи, вьзовѫ, боже мои, не прѣмлъчи отъ мене: еда когда прѣмлъчиши отъ мене, сѣподоблюѭ сѧ сь низъходьштіми вь ровъ. 2. оуслъіши, господи, молитвъі моеѧ, егда вьзовѫ къ тебѣ, егда вьздѣю рѫцѣ мои къ цръкъві свѧтѣі твоеі. 3. не привлѣці мене съ грѣшьникъі, и съ творьштімі неправьдѫ не погоуві мене, глаголюштемъ мірь съ искрьнімі своімі, зло же вь сръдьцихъ іхъ. 4. даждь імъ, господи, по дѣломъ іхъ, і по зълобѣ начинаньі іхъ: по дѣломъ рѫкоу іхъ даждь імъ вьзданье іхъ імъ. 5. ѣко не разоумѣшѧ дѣла господьнѧ і дѣлъ рѫкоу его: разориши ѩ і не сьзиждеши іхъ. 6. благословенъ господь, ѣко оуслъіша гласъ молитвъі моеѧ. 7. господь помоштьникъ мои і заштитьникъ мои, на того оупъва сръдьце мое і помоштъ мі бъістъ, и процвьте плотъ моѣ, и волеюѭ моеюѭ исповѣмь сѧ емоу. 8. господь, оутвръжденье людемъ своімъ, и заштітитель 9. сѭпаси, господи, люді своѧ и благословестві достоѣнье твое, і оупаси ѩ і возъмі ѩ до вѣка.

Psalam L.

1. Псалмъ давъідовъ. 2. вънегда приде къ немоу натанъ пророкъ, егда вьниде къ верьсавеі. 3. помилоуі мѧ, боже, по велицѣ милости твоеі, і по многъімъ щедротамъ твоімъ оцѣсти безаконьѣ моѣ. 4. напаче омъі мѧ отъ безаконьѣ моего, і отъ грѣха моего очісти мѧ. 5. ѣко безаконье мое

азъ знаю, і грѣхъ мои прѣдь мною естъ вынѣ. 6. тебѣ единому сгрѣшихъ, і зълое прѣдъ тобою сътворихъ· ѣко да оправьдіши сѧ въ словесѣхъ твоихъ, і прѣпьріши въ негъда осѫдити сѧ. 7. се бо въ безаконены зачѧтъ есмъ і въ грѣсѣхъ роди мѧ мати моѣ. 8. се бо рѣснотѫ възлюбилъ есі безвѣстьнаа і тайнаа прѣмѫдрость твою ѣвілъ ми еси. 9. окропиши мѧ ософомъ, очиіѭ сѧ· оумъіеши мѧ, паче снѣга оубѣлѭ сѧ. 10. слоухоу моемоу даси радостъ и веселье, въздрадоуѭтъ сѧ кости съмѣренъіѧ· 11. отъврати лице твое отъ грѣхъ моихъ, і вьсѣ безаконьѣ моѣ оцѣсти· 12. срьдьце чисто съзіжди въ мнѣ, боже, і доухъ правъ обнові въ жтробѣ моеі. 13. не отъвръзі мене отъ лицѣ твоего, и доуха сватаго твоего не отъіми отъ мне. 14. въздаждь ми радостъ спасеньѣ твоега, і доухомъ владъічьнемъ оутвръді мѧ. 15. наоучѭ безаконьнъіѧ пѫтемъ твоімъ, і нечьстіві і къ тебѣ обратѧтъ сѧ. 16. ізбаві мѧ отъ крьві, боже, боже спасеньѣ моего, въздрадоуетъ сѧ ѭзъікъ мои правъдѣ твоеі. 17. господі, оустънѣ мои отвръзеши, і оуста моѣ възвѣстѧтъ хвалѫ твою. 18. ѣко аще бі възхотѣлъ, жрътвѣ далъ бімъ оубо, вьсесъжагаемъіхъ же не благоволіши· 19. жрътва богоу доухъ съкроушенъ, срьдьца съкроушена и съмѣрена богъ не оуничъжіть. 20. оублажі, господі, благоволенъемъ твоімъ сиона, і да съзіжѫтъ сѧ стѣны іерусалимъскъі· 21. тогда благоволіши жрътвѫ правьдѫ, възношеньѣ вьсесъжагаемаа· 22. тогъда възложатъ на олтарь твои телцѭ.

Psalam CII.

Молитва нищаго, егда оунъіетъ и прѣдъ господьмь пролѣетъ молітвѫ своѭ. 2. господі, оуслъіши молітвѫ моѭ, и въпль мои къ тебѣ да придетъ. 3. не отъврати лица твоего отъ мне· въ нъже денъ тѫжѫ, приклони ко мнѣ оухо твое· въ нъже денъ призовѫ тѧ, ѭдро оуслъіши мѧ· 4. иде ичезѭ ѣко дъімъ дьни мои, і кости моѧ ѣко соушило сосъхѫ сѧ. 5. побіенъ бъіхъ, ѣко сѣно исъше срьдьце мое, ѣко забъіхъ съмѣсти хлѣбъ мои. 6. отъ гласа въздъіханьѣ моего прілъпе кость моѣ плъти моеі. 7. оуподобихъ сѧ неѭсъіті поустъінѣі, бъіхъ ѣко нощьнъі вранъ на нъіриіи. 8. забьдѣхъ і бъіхъ ѣко пътіца особьіцниѣ сѧ на здѣ. 9. вьсь денъ поношаахѫ ми врази мои, и хвалѧщіи сѧ мною клънѣахѫ сѧ· 10. иде попелъ ѣко хлѣбъ ѣсъ, и пітье мое съ плачемъ растварѣахъ, 11. отъ лица гнѣва твоего и ѣрости твоеѭ, ѣко възнесъ нізъвръже мѧ. 12. дънье мои ѣко сѣнъ оуклонішѧ сѧ, и азъ ѣко сѣно исохъ. 13. тъі же, господі, въ вѣкъ прѣбъіваеші, и памѧтъ твоѣ въ родъ і родъ· 14. тъі въскресъ помілоуеші сиона, ѣко врѣмѧ поміловати, ѣко приде врѣмѧ. 15. ѣко благоволішѧ рабі твоі каменье его, и прахъ его оущедрѧтъ. 16. и оубоѧтъ сѧ ѧзъіці имені господьнѣ и вьсі цѣсарі земьніі славъі твоеѭ· 17. ѣко съзіждетъ господъ сиона и ѣвітъ сѧ въ славѣ своеі. 18. прізьрѣ на молітвѫ съмѣренъіхъ и не оуничьжі моленьѣ ихъ. 19. да напішѫтъ сѧ си въ родъ інъ, і людье зиждеми вьсхвалѧтъ господѣ, 20. ѣко прініче съ въісотъі свѧтъіѧ своеѭ, господъ съ небеси на землѭ прізьрѣ 21. оусъішати въздъіхание окованъіхъ, раздрѣшіті сънъі оумрѫщвенъіхъ, 22. възвѣстіті въ сионѣ імѧ господьне и хвалъі его въ іероусалимѣ, 23. егда сънѣмѧтъ сѧ людье въ коупѣ и цѣсарі работаті господію. 24. отъвѣща емоу на пѫті крѣпости своеѭ· оумаленье днеі моихъ възвѣсті мнѣ· 25. не възведі мене въ прѣполовленье дънеі моихъ. въ родъі родъ лѣта твоѣ. 26. въ начѧтокъ тъі, господі, землѭ основа, и дѣла рѫкоу твоею сѫтъ небеса. 27. та погъібнѫтъ, тъі же прѣбъіваеші· и въсѣ ѣко різа оветъшаѭтъ, и ѣко одѣало съвьеши ѣ і измѣнѧтъ сѧ· 28. тъі же самъ еси, и лѣта твоѣ не исконьчѣѭтъ сѧ. 29. сънове рабъ твоіхъ въселѧтъ сѧ, и сѣмьа іхъ въ вѣкъ исправітъ сѧ.

7. Crnorisca Hrabra rasprava o slovenskim pismenima.

О писменехъ чръноризьца Храбра[1]).

Прѣжде оубо Словѣне не имѣхѫ кънигъ, нѫ чрътами и рѣзами чьтѣхѫ и гатаахѫ погани сѫще. кръстивъше же сѧ римьскъімі и грѣчьскъімі писменъі нѫждаахѫ сѧ писати словѣньскѫ рѣчь безъ оустроенна. нѫ како можетъ сѧ писати добрѣ грѣчьскъімі писменъі· богъ, или животъ, или ѕѣло, или цръкъвь, или чашніе, или широта, или ѣдъ, или

[1]) Po Šafařikovu izdanju uredivši nešto i po Jagiću.

ждоу, или юность и ина подобьнаꙗ симъ; и тако вѣшꙗ многа лѣта.

По томь же человѣколюбьць богъ, строꙗй вьсѣ и не оставлѣꙗ человѣча рода безъ разоума, нъ вьсѣмъ къ разоумоу приводꙗ и спасению, помиловавъ родъ словѣньскъ, посълꙗ имъ сватаго Костантина философа, нарицаемаго Кирила, мужа правьдьна и истиньна, и створи имъ писмена три десате и осмь· ова оубо по чиноу грьчьскыихъ писменъ, ова же по словѣньскѣи рѣчи.

Се же сѫть писмена словѣньскаꙗ, сице ꙗ подобаетъ писати и глаголати· а, б, в, г, и прочаꙗ даже до ѧ.

Дроузии же глаголѫтъ· почьто иесть ·ли· писменъ сътворилъ; а можеть сѧ и мьньшимь того писати, ꙗкоже и Грьци дъвѣма десатьма и четырьми пишѫть. и не вѣдѫть, колицѣмъ пишѫть Грьци. иесть бо двадесате и четыри писменъ, нъ не наплъниѭть сѧ тѣми кънигы, нъ приложили сѫть двогласьныихъ ·аи· и къ чисменехъ же три· шестоие, и девѣтьдесатьное и девѣть-сътьное, и събираѭть ихъ три десате и осмь. тѣмь же томоу подобьно и къ тъжде образъ сътвори сватыи Кирилъ три десате писменъ и осмь.

Дроузии же глаголѫтъ· чесомоу же сѫть словѣньскы кънигы; ни того бо иесть богъ сътворилъ, ни то аггели, ни сѫть ождеконнѣи, ꙗко жидовьскы и римьскы и елиньскы, ижде отъ кона сѫть, и приѧты сѫть богомь.

Я дроузии мьнѫть, ꙗко богъ самъ есть створилъ писмена, и не вѣдѫть сѧ что глаголѫще окаанни· и ꙗко трьми ѩзыкы повелѣ богъ кънигамъ бъти, ꙗкоже въ иоуаггелии пишетъ· и бѣ дъска написана жидовьскы и римьскы и елиньскы, а словѣньскы нѣсть тоу· тѣмь же нѣсѫть словѣньскыꙗ кънигы отъ бога.

Въ тѣмь что глаголемъ, или что речемъ къ тацѣмъ безоумьнъимъ; обаче речемъ отъ сватыихъ кънигъ, ꙗкоже наоучихомъ сѧ· ꙗко вьса по рядоу бъваѭть отъ бога, а не отъ иного· нѣсть бо богъ сътворилъ жидовьска ѩзыка прѣжде, ни римьска, ни иелиньска, нъ сирьскыи, имьже и Адамъ глагола, и отъ Адама до потопа, и отъ потопа, доньдеже богъ раздѣли ѩзыкы при стълпотворении, ꙗкоже пишетъ· размѣшеномъ же въꙁвышемъ ѩзыкомъ. и ꙗкоже сѧ ѩзыци размѣсиша, тако и нрави. и обычаи и оустави и закони и хытрости на ѩзыкы. ⁊ егупътѣномъ же землиемѣрение, а перьсомъ и халдеомъ и асиреомъ звѣздочьтение, влъшвение, врачевание, чарованиа и вьса хытрость человѣча, жидовомъ же сватыꙗ кънигы, въ нихъже иесть писано, ꙗко богъ небо сътвори и землѭ и вьса, ꙗже на нѣи, и человѣка и вьса по рядоу, ꙗкоже пишетъ. елиномъ же граматикиѭ, риторикиѭ, философиѭ, нъ прѣжде сего елини не имѣхѫ своимь ѩзыкомь писменъ, нъ финичьскыми писменъı писаахѫ своѭ си рѣчь. и тако вѣшꙗ мъногa лѣта. панамидъ же послѣжде пришьдъ начьнъ отъ алфъı и витъı шесть на десать писменъ тѣкмо елиномъ обрѣте. приложи же имъ Кадмъ Милисий писмена три. тѣмь же мъногa лѣта девѣтиѭ на десать писменъı писаахѫ. и по томь Симонидъ обрѣтъ приложи двѣ писмени, Епихарий же сказатель три писмена обрѣте, и сѣбра сѧ ихъ два десате и четъıри. по мъногѣхъ же лѣтѣхъ Дионисъ граматикъ шесть двогласьныихъ обрѣте, по том же дроугъıи пать, и дроугъıи три чисменитаꙗ. и тако мъногы мъногъıми лѣтъı ледва сѣбраша ·ли· писменъ. по томь же мъногомъ лѣтомъ миноувшемъ, божиемь повелѣниемь обрѣте сѧ седмь десать мужь, иже прѣложиша отъ жидовьскаго на грьчьскъıи ѩзыкъ. а словѣньскъıꙗ кънигы иединъ сватыи Костантинъ нарицаемъıи Кирилъ. и писмена сътвори и кънигы прѣложи въ малѣхъ лѣтѣхъ. а они мъногы мъногъı лѣтъı, седмь ихъ писмена оустрои, а седмь десатъ прѣложение. тѣмь же словѣньскаꙗ писмена сватѣиша сѫть и чьстьнѣиша, сватъ бо мужь сътворилъ ѩ иестъ, а грьчьскаꙗ елини погани. аще ли кто речеть· ꙗко нѣсть оустроилъ добрѣ, понеже сѧ пострашѫть и иеще, отвѣтъ речемъ симъ· и грьчьскы такожде мъногажди сѫть пострашали, акилла и симахъ и по томь ини мъноꙁи. оудобѣе бо иесть послѣжде потворити, неже прьвоие сътворити.

Аще бо въпросиши кънигъчиꙗ грьчьскъıꙗ глаголꙗ· кто въ иесть писмена сътворилъ, или кънигы прѣложилъ, или въ коие врѣмꙗ; то рѣдъıци отъ нихъ вѣдѫть· аще ли въпросиши словѣньскъıꙗ боукара глаголꙗ· кто въ писмена сътворилъ иесть, или кънигы прѣложилъ; то въси вѣдѫть и отвѣщаꙋше рекѫть· сватыи Костантинъ философъ, нарицаемъıи Кирилъ, тъ намъ писмена сътвори и кънигы прѣложи, и Меѳодиие братъ иего· сѫть бо ище живи, иже сѫть видѣли ихъ. и аще въпросиши· въ коие врѣмꙗ; то вѣдѫть и рекѫть, ꙗко въ

6363
F502
855

вр'кмена Михаила ц'ксаря грьчьска и Бориса къназа блъгарьска и Растица къназа моравьска, и Коцела къназа блатьньска· въ л'кто же отъ съзьданиа въсего мира ·ѕтв̃г·

b) Glagolski spomenici hrvatski.

α) Iz crkvenih knjiga.

1. Iz Vrbničkoga časoslova, koji ide u XIII. vijek.

Odlomak homilije sv. Augustina, što se čita poslije Duhova (fer. II. post Dom. Pentecost.).

Ⱄ҃ⱁⰻⱀⱁⰻ ⱁⰻⰶⱏⰳⱏⰳ ⱁⱁ’ⱁⰻⱃⰷⱁⰷⱃ ⱁⰻⱁⰻⰳⱏ ⱁⱁ’ ⱁⱁⰷⰳⱁⱁⰻⰳⱃⰻ, ⱁⱁⰻⱐⰻⱃ ⱂⰷⱁⱁⰻⱁⰳⰻⱐⱐⰻⱁⱁⱀ ⱁⱁ’ⱁⰻⱃⰷⱁⰳⱁⱁⰻⰳⱏⰳⱏⰳ ⰷⱃ ⰷⱏⰳⱏⰳⱁⰻ, ⱁⰻⱐ ⱁⱁⰷⰳⱐⰻ’ ⱁⱁⰳⱐⰳⱏⰳⱏ ⱁⱁⰻ-ⰲ’ ⰷⱃ ⱂⰷⱏⰶⰷⰻⰲⰷⱁⱁⰻ’, ⰲⱐⰻ ⰳⱁⰻⱐⱐⰻⱁⱁ’ ⱁⱁⰻⰶⱏⰳⱏⰳ ⱁⱁⰻⰶⱏⰳⱏⰳ ⰷⰲⰻⰷ ⱁⰻⱁⰻⰳⱏ, ⱁⱁⰻⱐⰻⱃ ⰷⱁⱁⰻ ⱁⱁⰻⰲⰶⱁⰻⱐⱐⰻⱁⱁ’ ⱁⱁⰳⱐⰳⱏⰳⱏ, ⰷⱃⰷ-ⱁⰻⱁⰻⰳⱏ ⱁⱁ’ⱁⰻⱐⰻⱁⰻⰳⱏⰳⱏⰳ ⰷⱏⰳⱏⰳⱁⰻ ⰷⱁⰻⱁⰻⰳⱏ ⱁⱁⰻⱐⰻⱁⰻⰳⱏⰳⱏⰳ ⰷⱏⰳⱏⰳⱁⰻ ⰷⱁⰻⱁⰻⰳⱏ ⱁⱁⰻⱐⰻⱁⰻⰳⱏⰳⱏⰳ ⰷⱏⰳⱏⰳⱁⰻ. ⱁⱁⰻⱐⰻⱃ ⰷⱏ ⱂⰷⰷⰳⱁⰻⱐⰻⰲ ⰷⰳⰷⱁⱁⰻ ⱂⰷⱏⰶⰷⰻⰲⰷⱁⱁⰻ· ⰷ ⱁⱁⰻⰷ ⱁⰷⰷⱁⱁⰻⱁⰻⰳⱏⰳⱏⰳ ⰷⱁⰻⱁⰻⰳⱏ, ⱁⰻⱁⰻⰳⱏⰳⱁⰻ ⰷⰳⱁⰻⱁⰻⰳⱏⰳⱏⰳ ⰷⱁⰻⱁⰻⰳⱏ. ⱁⱁⰻⱐⰻⱃ ⰷⱏ ⱂⰷⰷⰳⱁⰻⱐⰻⰲ ⰷⰳⰷⱁⱁⰻ ⱂⰷⱏⰶⰷⰻⰲⰷⱁⱁⰻ· ⰷ ⱁⱁⰻⰷ ⱁⰷⰷⱁⱁⰻⱁⰻⰳⱏⰳⱏⰳ ⰷⱁⰻⱁⰻⰳⱏ, ⰳⰻⱁⰻⰳⱏ ⰷⰳⱁⰻⱁⰻⰳⱏⰳⱏⰳ ⰷⱁⰻⱁⰻⰳⱏ, ⱁⰻⱐⰻⱃ ⰷⱁⰻⱁⰻⰳⱏ ⱁⱁⰻⱐⰻⱁⰻⰳⱏⰳⱏⰳ ⰷⱏⰳⱏⰳⱁⰻ

ⰳⰻⰾⰰⰴⰵⰾⱏⱌⰻ. ⰸ ⰲⱏⰴⱏⰲⰻⱍⱏⰽⱏⰻⰽⱏ ⰳⰻⰽⰰⰲⰴⱏⰴⰰⰶⱏⰽⱏ ⰳⰻⰴⱏⰶⰴ ⰾⰱⰰⰶⰴⰰⰶⰻⰳⱏ ⰲⰻⰽⱏ ⱌⰽⰽⰻⰽⱏ· ⰱⰽⰻⰾⱏⰽⱏⰽⰴⰰ ⰸ ⰾⰱⰶⰴⱏⰽⱏⰽⰻⰴⰻ ⰸ ⰿⰻⰶⰴⰱ'ⰽⰰ. ⰸ ⰲⱏⰴⱏⰲⰻⱌⱏⰽⱏⰻ ⰾⰱⰰⰶⰴⰰⰶⰻⰳⱏ ⰴⰱⰻ ⰳⰰⰻⰱⰰ ⰴⰰ ⰴⱏⰱⱏⰽⱏⰴⱏⰽⱏⰻⰽⱏⰴⱏⰽⱏⰻⰽⱏⰴⱏⰽⱏⰻ ⰳⰻ ⰸⰽⱏ ⰸⰳⰻⰴⱏⰽⱏⰻⰽⱏ, ⰸⰻⰻⰱⰱⰱⰾⰻ ⰾⰱⰶⰴⱏⰽⱏⰽⰻⰴⰻⰽⱏⰻ ⰴⱏⰱⱏⰽⱏⰴⱏⰽⱏⰻⰽⱏⰴⱏⰽⱏⰻ ⰳⰻ ⰴⰱ ⰳⰻⰴⱏⰶⰴⱏⰽⱏⰻⰽⱏⰴⱏⰽⱏⰻ ⰳⰻⰴⱏⰶⰴ ⰳⰻⰽⰰⰲⰴⱏⰴⰰⰶⱏⰽⱏ.

Mat. 28. 1—8. Uskrsnuće Isusovo.

ⰱⰱⰻ ⰴⱏⰱⱏⰶⰴⰻⰾ ⰳⰻⰶⰴⰻⰳⱏⰴⱏⰽⱏⰻ, ⰳⰴⱏⰴⰻⰱⰴⱏⰽⱏⰽⱏⰻⰽⱏⰴⱏⰽⱏⰻ ⰴⱏ ⰾⰱⰻⰴⱏⰽⱏⰻⰽⱏⰴⱏⰽⱏⰻ ⰳⰻⰶⰴⰻⰳⱏⰴⱏⰽⱏⰻ, ⰾⰱⰻⰶⰴⰽⱏⰻ ⰿⰰⰻⰶⰴⰽⱏⰻⰿⰰⰻⰶⰴⰽⱏⰻⰿⰰⰻⰶⰴⰽⱏⰻⰿⰰⰻⰶⰴⰽⱏⰻ ⰸ ⰽⰻⰶⰴⰽⱏⰻⰿⰰⰻⰶⰴⰽⱏⰻ ⰿⰰⰻⰶⰴⰽⱏⰻⰿⰰⰻⰶⰴⰽⱏⰻ ⰴⱏⰱⱏⰽⱏⰴⱏⰽⱏⰻⰽⱏⰴⱏⰽⱏⰻ ⰸⰽⱏⰻⰽⱏⰻ. ⰸ ⰳⰴ ⰴⱏⰱⱏⰽⱏⰴⱏⰽⱏⰻⰽⱏⰴⱏⰽⱏⰻ ⰴⱏⰱⱏⰽⱏⰴⱏⰽⱏⰻⰽⱏⰴⱏⰽⱏⰻ ⰳⰻⰶⰴⰻⰳⱏⰴⱏⰽⱏⰻ ⰸⰽⱏⰻⰽⱏⰻ ⰸ ⰾⰱⰻ

„žakna“, ali će biti po paleografskim znacima iz konca XIV. ili početka XV. vijeka. Rukopis je u sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

Tumačenje sv. Grgura pape o nevjeri Tominoj.

Ѣа вистиноу· ·а· от оученик' не вѣ с прочими оученики, егда по в'скрс'новении своемь[1]) господь к ним' д'вармн затвореними в'ниде. и враці' се че створено вѣ, слиша. слишав' же не в'крова. приде же паки господь дварми затвореними не в'крогующоу оученикоу семоу пода емоу осезати роуце и нозѣ и ребра своѣ. осезанием же ѣзв'вь своих' господь жестосрдиѣ его и нев'крствиѣ его ѣзви исцѣли. Толи наше всѣхь.

Чтение. — Что, братиѣ милѣиша, мею сими разоумѣет се· еда ли приключениемь сие сьдѣѣно мните, да оученикь са изволени тьгда не бил' би· по том же пришадь слишал би; слишав же распачал' би, распачае осезал би, осезае в'кровал би. не сије[2]) в истиноу, братиѣ, приключениемь, на божимь разоумѣнием' створено бист. створи оубо дивнимь чиномь вишна милость, да оученик' распачае егда на господѣ своемь ѣзви исцѣлил би тѣла· в' нась ѣзви исцѣлил би нев'крствл.

Чтение. Веце в истиноу намь нев'кра Томина к в'крѣ прос'пѣ, неже в'кра в'крогующих' оученикь. ѣко егда он' к в'крѣ от нев'крствиѣ господа осезае приводит се, наша мисал' всимь распачанием' нев'крствиѣ отвржением' в' в'крѣ оутвржда ет се. створи в истиноу господь оученика распачати по вскресении своем', на обаки в распачании до конца не остави и. ѣкоже во прѣд' рождствомь своим' осипа имити матерѣ женихе изволи. на обак' в смѣшение ее не пристави и, тако и оученика по вскр'сении своемь распачати всхотѣ. на обакь в распачании пребивати не остави и. и ѣкоже женихь матере его прилѣжан' вѣ хранитель неврѣдимаго д'квьства ее, тако и оученикь в'крнь свед'ктель рѣснаго вскрѣшениѣ его бист. шсезае оубо вапиѣше реки· господь мои и богь мои· рече же емоу господ· ѣко видѣв ме, Тома, в'крова· егда оубо осезае Тома в'крова. почто емоу глаголет се ѣко видѣв ме в'крова, шт семрт'на бо человѣка божество видѣт се не може, на ѣко оубо и то в'крова еже видѣ· и то еже не видѣ человѣка по видѣ,

[1]) ѣ svagda odgovara glagol. glasu ı.

[2]) j = glag. ⰉⰉ

бога исповѣдѣ реки· Господ мои и Богь мои. видѣ в истиноу в'крова ѣко расмотр'ѣ р'ѣснаго человѣка сего, и бога егоже видѣти не можаше взвапи реки· Господь мои и Богь мои.

5. Iz brevijara Kukuljevićeva iz konca XIV. ili početka XV. stoljeća.

Stvaranje svijeta i čovjeka.

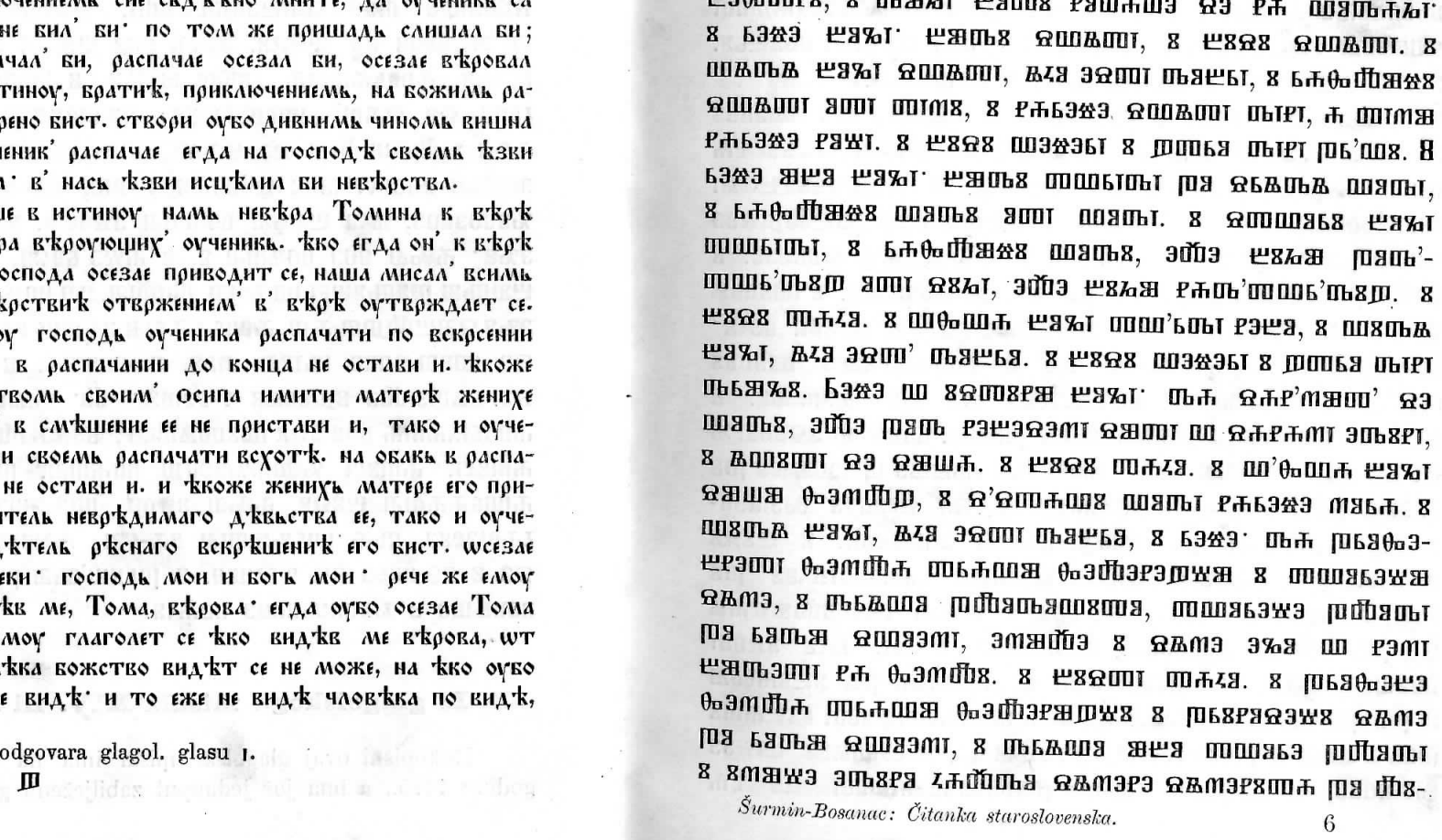

ⱁⰻⰾⱁⰴⱁⰿⱏ ⱄⱁⰴⱁⰻⰻ. ⰻ ⱁⰻⱄⱁⱏⱁⱍⱏ ⱍⰻⰻⱏ, ⱛⰻⰻ ⱍⰻⱄⰻⰾⱁ ⱁⱏⰾⰻⱍⰻⰻ. ⰻ ⱍⰻⱄⰻⱏⱁⱍⱏ ⰻⰻⱄⰻⱏⱁⰴⱁⰿⱏ ⰻⰾⰻ ⱁⱏⰾⰻⱍⰻⰻ ⰻⰻⱄⰻⱏⱁⰴⱁⰿⱏ ⱁⰻⱄⱁⱏⱁⱍⱏ ⰻⰻⱄⰻⱏⱁⰴⱁⰿⱏ ⰻⰾⰻ ⱁⱏⰾⰻⱍⰻⰻ

право боудеть, дамь вамь. ониже идоу. и пак изшадь в шестоую и ва деветоую годиноу, и створи такое. вь единоу же на десете годиноу исшадь обрете дроугие стоеще и рече имь· что тоу стоите вась дань праздни; и реше емоу· ѣко никтоже наст не наѣть. и рече имь· идите и ви ва виноградь мои, и еже боудеть право, то примете. егда же вечерь биси, рече господинь винограда приставникоу своемоу; призови дѣлатели и дамь имь маздоу начань от послѣдних даже до првих. пришадше же вь единоу на десете годиноу вѣхоу пришли, приѣше по пѣнезоу и пришадше први и надеѣхоу се си вещи приѣти· приѣше и ти по пенезоу. приѣмше же рптахоу на господина домоу глаголюще· ѣко си послѣдни единь час створише, и равни е створиль еси намь понесшимь теготоу дьне и варь. он же отвѣштавь рече вь единомоу их· дроуже, не обѣждь тебе· не по пенезоу ли свѣщаль еси са мною; вазми свое и иди, хощоу же оубо истомоу послѣднемоу дати ѣко и тебѣ· или нѣсмь волань в своих ми что хощоу створити; еда око твое лоукаво есть, ѣко азь благь есмь; тако боудоуть послѣдни први, а први послѣдни· мнози бо соуть звани, а мало оубо избранихь.

Чтение книгь исхода. (2 mojs. 32, 7—14.)

Ва они дьни рече господь к Моисѣю· сниди с гори, ѣко сагрѣшише люди твои, еже изведе от земле еюпатские· скоро отстоупише от поути, еже сказа имь· и створише себе телець слить и поклонише се емоу жртви пожирающе глаголюще· си соуть бози твои, издравилю, иже те изведоше от земле еюпатские. и паки рече господь к Моисѣю· вијоу, ѣко люди си твердихь можјани боудоуть, поусти ме да разгнѣваю се на не и погоубю е, тебе же створоу в родь вели. Моисѣи же молише господа бога своего глаголе· по что, господи, погнѣвает се ръвние еже изведе от земле еюпатаиские в роуцѣ крѣпыцѣ и в мишьцѣ силнѣ; молю те, господи, милостивь боуди людемь твоимь, да не рекоуть еюпцане· на то изведе е, да погоубить е в горахь и оттрѣбить е от земле. господи ѣрости твоѣ и боуди оугодань помена Ѣврамма и исака и издравила раби твое, имже клеть се самь собою реки· оумножоу семѣ твое ако звѣзди небеские по всеи земли· се о неи же глаголаль еси· дамь сѣмени вашемоу и оудржати ю всагда. и

оугодни биси господь не створити зла, еже глаголаше, на люди свое, и милостивь биси людемь своимь господь богь нашь.

7. Iz Levakovićeva glagolskog misala od 1631. g.

Чтение кѝиг царскихь.

В они дни придоста дви жени блоудници кь цароу Соломоноу, стаста пред нѝим· егоже една рече· молю, господине мој, аз и жена сиѣ пребиваховe вь домоу единоме, и породихь оу нѣј вь ложи· третиј же дан, поколе аз породихь, породи и сиѣ, и вѣховe в коуп, и никтоже ин вь домоу с нама разве наю двию. оумре же син жени сие вь ноћи, специ оубо оудави и. и востављи ва глоухе ноћи мѝчание, взет сина моего от пазоуи моее, раби твоее спеще и оумести вь лоне своем, своего же сина мертваго положи на лони моем. егдаже востах заютра дати млека синоу моемоу, ѣвит се мертав. его же прилежнее огледав о светлом дневи, познах не соуци мој, егоже родихь. отвеща же дроуга жена· нест тако, ѣко поведаеши, на син твој мертав ıє, а мој живет. она же противоу глаголаше· лажеши· син оубо мој живет, а син твој ест мертав. и сим начином прѣхота се пред царем. тагда цар рече· сиѣ глаголиет· син мој живет, а син твој мертав ест· а сиѣ отвещавает· ни, на син твој мертав ест, мој же живет· рече оубо цар· принесите ми меч. егда же принесоше меч пред царѣ· разделите, рече, отроче живое на две чести, и дадите половноу чест едноj, а половноую чест дроугоj. рече же жена, еıеже син жив вѣше, кь цароу (пониже смете се оутроба еıе о синѕ своем)· молю, господине, дадите еј отроче живое и не оубијте его. она же противоу глаголаше· ни мне, ни теби, на да разделит се. отвеща цар и рече· дадите сеј дитица живаго, и да не оубиет се, сие бо ест мати его. слиша же вас израил соуд, иже соуди цар, и оубоѣше се цара видеще премоудрост божию соущоу вь нем на творение соуда.

β) Iz apokrifne književnosti.

1. Smrt Avramova.

Iz glagolskoga rukopisa od 1468. god.

Када Авр҃ам' виде двоѣ врата, една мала, другꙋга велика, и сташе единъ моужь при вратѣхъ малыхъ, никада се смѣѥше а никада плакаше, а плачь є вещи смиха седмѣрицею. И рече свети Миховил' ка Авр҃амоу· Знаш ли га; и рече Авр҃ам'· не знам' господи. И рече Миховил'· обоѣ врата, велика и мала, велика каводѣ в погибѣлъ и в моукоу, а мала в живот' вечни. Овъ моужь сидѣ Ад҃ам' ест', први человѣкъ, кога богъ створи. и привѣдѣ га на мѣсто сие видѣти все доуше исходѣщее од тѣла. и када се смѣѥше, тада видѣ доуше гредоуци в покои· а када се плакаше, тада видѣ доуше гредоуци в моукоу вѣчноу. И тоудие Авр҃ам' всплака се говорѣ· Оувн мне что створоу, аре человѣкъ телеснит' есм', како внидоу ва врата тесна? не могоу̑т' бо нерь дет'ца, .1. лет' имоуци ва не прити. И рече Миховил'· не бои се, ти влизеш' ва не и вси ки соу подоб'ни тебѣ и мнози от мира сего. И видѣ Авр҃ам' анђела реноуца доуш' .з. и вагна є ва врата погибѣлна, и рече Миховил' Авр҃амоу· соудац' гредет' на соудне место, да соудит'. И рече Авр҃амь· молю господи, доведи ме на соудне место, да вию како соудац' соуди. Тада га Миховил' ведѣ на место, кадѣ соудац' соуди. Тада слиша Авр҃ам' єдноу доушоу вапиюци в моукахъ говореци· помилоуи ме господи. и рече соудац', како тѣ хоцоу помиловати, за-ч' ти свое хцѣре не помилова и погоуби плодь свои. Я она рече· господи, не погоубихъ є, то сам' оклеветана. И рече соудац'· принесите ми писанне дел' нее. И приде херофим' носе книге двое и бише ш ним' мѫж' велик', имѣе на главе своен венце .г. и држаше трст' златоу. И рече соудац' моужоу томоу· отвори книге и вии грехе доуше сие. И отворив' и видѣвъ и рече· о доуше окаина, како то правиш', да ниси сагрешила; види ти по смрти моужа твога блоудь створи и доби хцѣрь и оудави ю хотѣщи, и многе ине грѣхе створи, ки соу писани в книгахъ сихъ. Слишавши сие доуша и взапи· о горѣ мани, забивахъ грехи мое исповѣдати и сада вию да ихъ тоноу не забивам. И взеше тоу доушоу д'ѣвли и несоше ю в моукоу. И рече Миховиль к Авр҃амоу· видиши ли соудию, се ест' господин', а си ки книге чте, то є Єнохъ, са ест' небѣски оучитѣлъ и книжник' правад'ни. И рече Авр҃ам'· морѣ ли Єнохъ носити част' доуш', али одговорити всим' доушам'. И рече Миховил'. господинь рече Єнохоу писати книге животне, моли бо се Єнохъ господоу· не хоцоу одговарати доушамь да никомоурь тежакь не боудоу. Я господинь рече· пиши. и ако боудѣ доуша милостива к покаѣнию, наидѣши грѣхи ее потрене· ако ли боудѣ доуша грешна, наидеши грехи ее целе написане и идет в моукоу вѣчноую по дѣлехъ своихъ. И понесе Авр҃ама облак' више на небо и позре на землю и видѣ человѣка велик' грѣхъ' чинеца . . . и рече к Миховилоу· видиши ли безаконие сие, да снидет' оган' с небесе и попалит' є. И бист' тако. И паки виде в поустини разбоинике развиѣюще и рече к Миховилоу· да придет' звѣрь лют'и и пожрѣт' є. и придоше лави и растргашѣ є, а поутници идоше с миром'. Таде рече господь к Миховилоу· поврати Авр҃ама доли на землю, не дан моу позирати по земли, да не погоуби доуш' сагрешающихъ на земли, ѣ бо рекохъ'· не вздан зла за зло, еда како грешници обратѣт' се и покают' се от грехъ своихъ'· ако ли не, ѣ им' дам' моукоу вечноую. И обрати Миховил' доли Авр҃ама. И када скончаше се дни Авр҃амоу, рече господь к Миховилоу· да не снидет' смрт' ка Авр҃амоу, како к иномоу человѣкоу, другъ бо ми ест', да оукраси ю красотою многою и поусти ю к Авр҃амоу, да ю види очима своима. И оучини Миховил' смрт' велми красноу, сиѣше вса златом' и сребром' и бисером' и камением' драгим' и сиѣше како сл'нце. И када видѣ Авр҃ам' при себи смрт', оубоѣ се велми и рече к нен· скажи ми се, гдо еси ти, отиди от мене, за-ч' покле тѣ видѣхъ оужасает' се доуша моѣ велми, еда нис достоѣн' гледати, еда ти доухъ' еси, отиди от мене, ѣ есм' плт' и крв', за то не могоу трпети лепоти твоее, коу вию красотоу како ни от мира сего. И рече смрт' ка Авр҃амоу· ва всеи ствари коу богъ створи, не наидѣ се подобан' тебн нигдорь, поиска бо богъ ва анђелихъ и в человѣцихъ' и ва властѣхъ' и мѣю всѣми не наидѣ се подобан' тебн. И рече Авр҃ам'· чисто вим' лепотоу твою. како ни от мира сего. И рече смрт'· мниши ли ти, да лепота моѣ овим всим' владает', и ничтоже ест' мне лепота сиѣ; за-ч' ничтоже ест' страшнише мене. И рече Авр҃ам'· да кто ти еси; по-

кажи ми се. И рече смрть· ѣ есм' горкое име, ѣ сам' плач' и жалост', ѣ сам погибѣл', ѣ сам' смрть', разлоучающи доушоу от тела. И рече Аврам'· ти ли еси смрть'; и рече смрть'· ѣ не ѣвлю се ни комоурѣ, на ако гдо правдан' ест, томоу се ѣвлю, како и тебн, ки држиш' правоу вѣроу. И рече Аврам'· да покажи ми се гневом' своим'. И от'ѣ смрть' лепотоу од себѣ и ѣви моу се страшна велми, тако да имише главе многе зиѣюци и пламиком' огненим' сапаюци, и за то мнози от змие помираю. И дроуге главѣ имѣше чр'ние пакла, соумпором' огненим' из оуст' ихъ' дишоуца, зоубн оштри имѣюци а з ноутарьоудоу чемерь исхоѣше и штрцаше, а из оушию змне плзѣхоу и вона смрдѣца и гнои ригаше, очи соумпором' горихоу, на чели роге страшне. И ва-т' дан' за страх' смрти оумри .м. люди рода аврамла. И по том' се Аврам' помоли богоу за нихъ' и вскрсноуше вси, а смрть' ишезе. И по том' Аврам' како ва сне преда доушоу свою богоу и издаше.

2. Kako je Isus popom postao.

Iz glagolskoga rukopisa od 1468. god.

Ѣ лѣта же та дроуги кнез' вѣше, он' имѣше еднога сина имѣнем' Лоукоу. И тада юре имѣше господинь Исоухристь .л. лѣт' и крстил' се вѣше и ѣвил' вѣше свое роиство. Слиша то Лоука о Христѣ Исоусѣ и о дѣлѣх' его и о чоудесѣх' его, ка створи, и остави землю свою. И пригода се Лоуки, не взвратити се в' Єроусолим' до .з. лѣт'. И ва то врѣмѣ поставише Исоуса в архид'ѣконство. И када даше емоу книги Исаие пророка и наидѣ писанне сико· како ов'ца на заколѣние вѣдѣн' вѣ и како агнац' прѣд рѣгоуцими безгласан'. И разгрноув' книги, пода е слоузѣ држати и рече им'· о мне то рече пророкь, и сказоваше людѣм' и послоушахоу его в сласт'. И повѣда Лоука Авгароу кнезоу о Исоусѣ, како моуж' силан' ест' в' Єроусолимѣ', слѣпие просвѣщает', хромие цѣлит', прокажене очищает', мр'твие вскрѣшает'. Слишав' то Агарь, рече· то ест' богь, кога проповѣдаше пророци. И написа епистолию, да придѣт' и спасет' его, Лоуки да оуброус' и рече· ако не хоще' прити сѣмо, то напише ми образ' свои и боудѣт ми в спасенне. Пригода се в лѣтѣ том' оумрѣти прозвитѣроу

црѣквѣ божие, комоу име вѣше Маркекадь. И имѣше црѣквав таков закон' не пѣти маше, докле не звѣрѣт се .м. попов'. И вѣхоу печални .л. и .д. за того волю, кого поставѣ попа. Исоусь вѣше тоу и биси стѣзание мѣю нимн, ким' законом' напланит' се число поповско, да боудѣт' .м. попов'. И многа говорнвши им' придѣ човѣкь едан' имѣнем' Оуст', и расмотри рѣчи ихъ', како не могоут' нанти такова човѣка. Он' наоучен' доухом' свѣтим', рече к ним'· хоцетѣ ли, да рѣкоу вам', кога поставитѣ попа, да напл'нит' се число поповско; и рѣкоше· рци. Он' рече· поставитѣ Исоуса сина Маринна. И поменоуше Исоуса и Марию, и рѣше· вѣмо, како хитр' ест' и добро оучен', да оца не имат'. И рѣкоше· питаимо Марию, глагоюце· вѣш ли Марие, како закон' имамо не творити маше, докле не звѣрѣт' се .м. попов'. Ово едного нест' и хоцемо Исоуса поставити в число поповско· повѣки нам', чи син' ест'. Рече им' Маријѣ· не имат' оца на земли, да от невѣс' прѣдан ми вѣ. И тоуд'е изагнаше ю ван', и стѣзахоу се мѣю севою глаголюце· кто од вас' видѣ бога придоуца и глаголюца к женѣ. Я дроузи рѣкоше· нест' никогар', глаголюца на ню· ни слишана о неи истина. И заповѣдаше опѣт' вплати Марию и рѣкоше неи· рци нам истиноу, что слиша от пророка вѣс'ти. Она же сказа все по рѣдоу, еже слиша от анђела Гаврила· едни послоушахоу ее, а дроузи ср'хоу се на ню. Отвѣца Маријѣ, рече· истина ест', еже рече ми. И паки изагнаше ю ван', хотѣхоу слишати от'ца его от невѣс': и рѣкоше· докѣ стазаемо се, ти едно глаголеши нам'. И отаи испиташе и тада вѣроу ѣше и написаше Исоуса в книги и поставише его на поповство. — О чоудное чоудо, слава анђелом' на невѣсих'! Ѣ седмо лѣто взврати се Лоука в' Єроусолим' са оуброусом', слишав' чоудна чоудѣса, и хотѣше видѣти Исоуса и не можаше народом'. Исоус' же рече емоу· Лоука неси, кан ти да Агарь. Он да немоу епистолию. Чтоуцоу Исоусоу епистолию, Лоука прилѣжно глѣдаше Исоуса. Исоус' рече немоу· неси, кан имаш'. Он' рече· не имам' ништарь' и тоудне испадѣ Лоуци оуброусац'. И вазам' Исоус' приложи к севѣ, и вѣ оуброус' ва образ' Исоусов'. Лоука пришадь к Багароу[1]) и рече· по что не вѣроуетѣ Исоусоу, ѣко истина ест'; Он' же

[1]) mjesto Авгароу.

рече· вѣкроуем', да вѣм' ѣко Июдѣи соут' се клѣкли, ако кто обрѣцет' се вѣкроуе ва Исоуса, отлоучен' боудѣт' от санмица. И обраџ' се Лоука тр' иде в слѣдь Исоусов' и биси еванџелист' Христок'.

γ) Iz svjetovnih spomenika.

1. Listina glagolska iz hrvatskoga primorja. Novograci dobivaju pravdu protiv Bribirana zbog nekih međa.

1309.

Лѣт' господьних .чтд. мисеца октобра на дан ·еи· би правда мею брибирами и новоградци в новом, в' двороу господ'ском' на салоу о мѣю и об завод. и добише новоград'ци прѣд кнезом доуимом старешином. и да кнез доуѣм' пристава на тоу правдоу згора реченоу добрих' моужи· прво слоужабника свога соутка, ·в· соминоу, ·в· лоуѣшана. и посла их' кнез доуѣм тих' истих' моужи згора писанѣ'. и поидоша ш нимн из брибира добри моужи и новограѣне развидити мее почан'ши од глбокога в' бранишинь, в' срид'ни х'лмац, тре в' гоудач, стазоу ка тече скози мелникь, в' ржени долац', и ки поут' тече скози боуков дол' мею граброва кала в' ѣтиноу сенокошоу, ки поут' гре з' ѣтине сенокоше поли камикь в' коуковачина, с коуковачина мею роупице чрѣс' брезовоу лоукоу в' машево. и машево е под' нови. и када одведоше мее, придоуши прѣд кнеза оби дви страни, повидише кнезоу, како соу оучинили завод' мею собоу. и слишеци кнез' них' говорен'е потврди нмь приставе згора речене· да по нѣедно вриме ка страна би здвигла правдоу за то дл'гован'е згора писано мею новоградци и брибирами, та плаџа кнезоу ·р· златих, а страни ·р· златих.

Ми кнез доуѣм и старешина твердимо каво више. ѣ гашпар брибиран н. о. н.[1]) писах право ѣко више.

[1]) nodar (pisac) općine novljanske.

2. Ivan Mikulanić daruje crkvi sv. Spasa zemlju u Baški na otoku Krku. Glagolska.

1375.

Лѣтѣ господьнѣ .чтое. мѣсеса авгоуста .аі. дьнь, в башци, в двори стипана петрачевица, прѣд' господиномь симоуномь плованом' башким', и прѣд' петромь под'кнежиномь, и прѣд' иваномь килешоу синомь броудачиревемь, и прѣд' ѣр'ниемь синомь рад'чемь, и прѣдь микоулоу синомь вар'толемѫ, и прѣдь штефаномь синомь дом'книмь, ки биҳоу присежници. и поли биҳоу добри моужи· господинь красона пр'вадь, и господинь ивань пр'вадь синь зоубининь, и ивань белоусиць с' сена, мар'тинаць с' сена, симаць синь радоуловь· е даль и дароваль ивань микоуланиць с' сена ·л· землю, ка е в дрази башкон, поли тр'сови светаго спаса, и поли тр'сови светаго мар'тина и поли поуть оп'ци, фратроу ѣковоу, ки приемаше тоу землю место цркве светаго спаса и место брате, ки соу нина и ки боудоу послѣдь, зань онь више приоурь в то вриме, — имити, др'жати, оужывати, са всими, како звише оудр'жи се, коун'фин'ми напл'ни, са всакоу правдоу земле речене законоль нѣеднимь пристоець· а то за протоударь и за растворени речене земле речени фратарь ѣковь, приоурь цркве речене, е дал' и дароваль иваноу реченомоу ·ві· доуката. и е онь сталь коун'тен'ть да е прѣкль и е моу било плаџено. и от нина напридь е моу дал' и с' свою брат'ю, ки соу и ки боудоу, область оужывати докль с те земле вазмоу пошишиоунь тѣклѣсни. обѣцаюци се ивань речени за се и младинѣх реченомоу приоуроу ѣковоу и оставшимь приоуромь и братни от речене земле николи квештноуна не оучинити, ни нѣедномоу чловикоу оуждити, да тоу землю цркви реченои и нее приоуромь и братомь, ки соу и ки боудоу . . . . . оставши, протоу всакомоу чловикоу бранити и од'бранити, за се пола за дроугихь не протоу оуд'клати законоль нѣеднимь, под' пѣноу ·р· ливарь и все шкоди и спан'же. ка пѣна плаџена вола не, то писмо твр'до стои.

Я ѣ мир'ша пр'вадь, ки самь писаць опци, писахь за прошню страноу право и вѣр'но.

3. Knez Martin Frankapan potvrđuje testamenat župana Mihovila, kojim svoje imanje ostavlja crkvi sv. Marije u Novom 10. prosinca 1446.

1446.

Ми кнез мартин франкапан крчки, модроушки и прочаѣ, дамо видити всим и всакомоу, комоу се достои видити та наш лист, како нас проси жоупан миховил, наш слоуга, да бисмо видили негов тештамент, видивши тр га потврдили, ки е оучинил за свою доушоу од свога блага и од свога имиња, ко има под нами в новом. и ми видивши и разѵмивши та негов тештамент доушеван и добар, и да оставла то више именовано благо и то иминие цркви свете марие в новом· и ми моу оучинисмо тоу милост с нашоу доброу волоу и потврдисмо та негов тештамент все са всим, како коли се в нем оудржи. и за то заповидамо всим нашим обходником и всаке врсте нашим официѣлом, ки сѵ сада и ки оте потле бити, да га имините в том оудржати и бранити проти всакомоу чловикоу, лоувећи милост нашоу, и на то моу дасмо та наш лист отворен под наш печат. писан в новом декгебра ·і· по литих господних ·чоумѕ.

4. Zakon vinodolski.

1288.

Među zakonima, koji su pisani narodnim jezikom, najstariji je i najodličniji zakon vinodolski. 1288. godine 6. siječnja sakupiše se u Novom Gradu vinodolskom (Vinodol se zove hrvatsko primorje od Rječine do senjske međe) izabrane starješine cijeloga Vinodola, koji su se najbolje opominjali „dobrih starih iskušenih zakona“ svojih otaca, da ih polože u pisma. Tako postade naš vinodolski zakon, koji je krasan primjer, kako običajno pravo prelazi u pisani zakon. Prvi put ga je izdao štampom Antun Mažuranić g. 1843. u zagrebačkom „Kolu“ III. str. 52—83. latinskom transkripcijom, a ćirilskom transkripcijom g. 1890. dr. Fr. Rački u knjizi „Statuta lingua Croatica conscripta, Hrvatski pisani zakoni: vinodolski, poljički, vrbanski, a donekle i svega

krčkoga otoka, kastavski, veprinački i trsatski“ (Monumenta histor. juridica Jugoslav. Akademije, knj. IV. Zagreb 1890.).

В име божие амен. Лет господних ч. с. п. н. индицно прво, дан .ѕ. миссца јенвара.[1])

Бѣ врѣме крала Ладислава преславнога крала ѕгарскога, кралества нега лето .ѕ. на десет(е).

Ва вриме ѕво великих мѫжи, господе Федрига, Ивана, Левнарда Дѫима, Бартола и Вида, крчких, винодолских и модрѫшких кнези.

Зач доволе крат видећи лѫди, ки блѫдећи своих старих и искѫшених закон, за то ѕво един по едином и вси на кѫп лѫди винодолски, желећи оне старе добре законе схранити е на пѫни, ке них први всагда сѫ схранили невр̀кени: ; скѫпише се вси на кѫп, тако цркивени, тако припрошћи лѫди, свершенѣ и имѣюћ здраве свет, ѕ Новом Градѫ пред образом тога истога кнеза Леонарда, згора именована; и сбраше се од всакога града винодолскога не все стариши на кѫп, на ке виах ѕ да се боле споминах ѕ в законих своих отац, и од своих дед ча бих ѕ слишани.

И ним наредише и ѕказаше тесним законом: да би все добре старе искѫшене законе ѕ Винодол чинили положити в писма, од ких би се могли споменѫти или слишати од своих отац и дед згора речених; тако да од сада наприд мог ѕ се ѕлећи блѫенја те ричи; и них дѣтца в вриме, ко приде, да нимаю примисалѣ в тих завоних.

(6) Ошће, ако би ки рѫкани ѕчинил на пѫти или гди инди: да плати кнезѫ либар .н. и шкодѫ дѫплѫ.

(7) Ошће, ки би в градѫ храм разбил в ноћи, вола ако би ѕкрал ѕ нем, тер ако би гдо клицал „помаганте“: платит има кнезѫ либар .н. вапиѫћи ѕво „помаганте“ ес ѕ веровани, ако рекѫ с ротѫ, да ес онога злотворца познали.

Ништар мане ако нић онде клицано: нима платит него солдини .м. тер шкодѫ, како више изречено.

И ако тѫ хѫдобѫ ва дне ѕчини: нии држан платит не веће солдини .м. ако се море показати по веровань сведокѫ.

[1]) ј stoji mjesto glag. ПР.

(8) Ощце ако нигдо в ноци је ѕкрал в осик8 ники скот, вола на г8мн8 жито, вола на ѕаници, в мести гди се сχранаю пчеле, мед: такое плати кнез8 либар .и., ако ест онде клич бил „помагаи"; а ва дне солдини .м. и такое в ноци, ако ниј онде бил вапаи; и шкод8 д8пл8, какои писано; и клич е верован.

(11) Ощце, ако ки сил8 ѕчини в пристанищ8 винодолском: платити има кнез8 либар педесет. ако тадб8 онде ѕчини: плаца либар .кд.

Яко сведоци онде нис8: има присещи ки таи само .вι., а то ако се ѕчини тако в ноци тако ва дне.

(14) Оце, ниедни завези од ке годи ричи не мог8 се прич меј8 ками годи л8ди кнежства завезати или заговор положити, опцински вола навлашни. онога завеза пол гре опцини а пол господи онога града, гди б8де то ѕчинено.

(15) Ощце, всаки поп држан је страж8 стрици в ноци в град8, како ини човик.

(16) Иощце' ниедан жакан не може принети светиχ ради кнежства, ако ниј од воле кнеза и од опцине града, гди е.

(17) Ощце, ниедан од кмет и од л8ди опцинскиχ не може почти пребивати в ниедн8 црикав, ни в ниедн8 опатиј8 или в молстир сл8жити, или се онде положити за обарителника, ако ниј с вол8 кнеза и опцине.

(18) Иощце, добра една жена и добра гласа, помакнена за свидочаство, ако ни вещe сведоки, верована е од жени к жени, тако од псости ѣзика како од биенѣ и от раненѣ.

(28) Иощце, ако ки м8ж или жена неподобно рече, или свар б8де говорити ником8 м8ж8 вола никои жени, тер се може показати едним свидоком подобним, или м8жем или женом, ако ниј онде вещe сведоки: плати дворοу либре .в. а страни, кои е рекал, либри .в.

(29) Иощце, ако би ки ѕбил од подкнежинов или од сл8г од обители к8цне господина кнеза, од перманов, тер би ѕшал и немогал се ети: да кнез казме вражб8, то е заговор врнези каков и колик б8де χотил, зверχ племене злотворца колико за половиц8, зач племе ни држано нере од пол, а злочинац др8ги пол.

Да ако се ѣкме та злотворац, ш нега има та исти кнез, или ники место нега, ѕчинити ко годи мащени б8де χотил; а нега племе нищце се не обсв8е.

(30) Иощце, ако ки ѕчини заседанје од речениχ подкнежинов или сл8жабники или перман, тер се може показати подобними сведоци: плати кнез8 либар .н.

Я то такое, ако би га били или ранили, и за раненје платит држан ѣе половиц8.

Яко би от ниχ ником8 ники ѕд ѕсикал или сχабил тако, да би од тога не могал прити на прво здравје: остани ва ос8д8 оном, в ком га кнез χоще ос8дити.

(31) Ощце, ако би ки ѕбил никога кмета или од рода кмет, да би се не могал ѣти: впади в ос8д либ(а)р .р. ближикам онога града, ки е ѕбиен, опцини либар .в. од тиχ либар .р. има имити: дитца ѕбиеногa, ако има дитц8, имаю имит половиц8, а др8ги пол нега ближики. та ос8д кривац плати.

Яко ѕбигне: имај8 нега ближике ос8д платит пол, а пол нега ереди, ако е има.

Да ако се ѣти може пна нер се вражба плати, вола ако е ѕчинена направа: б8ди од нега мащени; а нега ближики б8дите прости.

(32) Ощце, χщере, ке с8 остале по смерти очини и материни, ако нис8 остали брати тим χчерам, имаю се аредитати, или оставити тим χщерам благо отчино и материно, чинещи вс8 сл8жб8 он8, к8 ес8 имили сл8жити двор8 отци и матере ниχ.

И такое, ако би сини остали, и ѕмерли брез ереда.

(36) Иощце, кмети и попи од татви меј8 соб8 имијте .ā. закон. да ако ки ѕкраде рич ник8 никои цркви или молстир8 или опатии: држан е в ос8д8, ким е држан од ричи кнежиχ или сл8жбеники више писаниχ.

(37) Ощце, за ниедн8 татб8, ка е ва дне, ниј ос8д вещи од солдини .м. и такое в ноци, невеще ако би бил клич „помагаите" и било би в град8; осван[1]) татбе више именоване; и такое за всак8 татб8, вола ва дне вола в ноци, има платит та кривац солдини .м.; имај8 бити опцини града, гди се та тадба ѕчини.

(54) Иощце, ниедан одветник од наивеще пре не мози вещe взети за свое одгокоренје нере солдини .і. а за наманј8 солдини .е.

---

[1]) ЯѺШѺР-оскѣнь.

Я кмет за племенита не може бити одговорник, ни племенит за кмета, през прошћенѣк двора. од ке ричи ако сѫпротив ѫчини: имаjѫ платити князѫ вола .ā. а толикое ономѫ, за кога бѫде одветник, вола .и. либар.

(58) Ошће, всаки поп, ки има цркав в градѫ, дѫжан је всаки дан слѫжити машѫ и свети дрѫги офици, невеће ако би бил импачан достоним импачом.

Ако сѫпротив ѫчини: згѫбла .а. вола; и бѫди пол князѫ, а дрѫги пол опцини онога, в ком се то ѫчини.

(59) Ошће, ако би се ка жена нашла тварница, тер би се могла сказати сведочанством верованим: за прво останени князѫ либар .р. вола се сажги, ако би се не имело од чеса платити.

Я од сада наприд, ако би ѫчинила, господин кнез је каштигај по нега воли.

И такои в тои истој пени, ако се ки мѫж найде в том грихѫ, да се каштиган.

(72) Ошће, ниедан посал ни верован колико на правди, не бѫдѫћ роћен, схранено ако ест послан од двора, комѫ послѫ се говори херватски „арсал“.

(76) Оће, ки ѫво закони зврхѫ писани вси згора речени и сабрани по речених опцинах винодолскиx рекли сѫ и потврдили сѫ, потвердећи и покажѫћи, старе и искѫшене законе винодолске; и в них сѫ всагда живили и них деди, и них отци, и вси них први.

(77) Ошће, на вспоменење ке ричи, ка има прити, и опцинского сведетелства, та иста опцина винодолска то сада писмо заповидали сѫ ѫчинити, и едино така(и)ше схранити ва всаком градѫ.

Би начињено в Новом Градѫ на сали князи згора именованих, лета, мисеца, дне, индиционе речене.

5. Iz statuta vrbanskoga.

(god. 1362—1599.)

Vrbanski statut nije sastavljen odjedanput, nego ima od 1362. god. sve do 1599. različitih dodataka, koji su popunjali odredbe prema potrebama vremena. U prvim su dijelovima ostaci

starijih zakona, što su stvarani pod okriljem krčkih Frankapana, koji su bili na Krku gospodari onamo od prve polovine XII. stoljeća. U drugom su dijelu odredbe pod vlašću mletačkom, jer su Mlečani 1480. god. zaposjeli otok. U prvo su vrijeme nove odredbe mletačkih providura prepisivane u stariji Frankapanski statut, a poslije su nametnute druge odredbe mletačke, koje su pomalo slabile moć stvaranja zakona krčkih stanovnika. (Izdanje u knjizi: Hrvatski pisani zakoni. Monumenta hist. juridica IV. Zagreb 1890.).

В име божие амень. леть божьихъ текоуцихъ .ч.т.п.и. месеца июна дань .е.і.

То е штатоуть.

Ми господинь кнезь Штефань и ми господинь кнезь Янжь, слишећи ми велике тоужбе от нашихъ верних слоужбьниковь крчкога отока, ке имь чинихоу хоуди люди, послали есмо нашихъ верних в отокь, да они с'звавше добрихъ моужи за всега отока; и тако есоу начинили, да боудоу прави в' правдѣ стати, а криви да боудоу каштигани.

Ми госпоинь Ловренац, и господинь Иванъ, и господинь Павль, и подкнежнь Докша, боудоући ми послани од' господина кнеза Штефана и од' господина кнеза Янжа в отокь крчки, призвали есмо к' намь подкнежинь[1]) оточкихъ и добрихъ моужи с Крка и за всего отока хотећь оучинить то, ча би право и добро за вась отокь.

(30) Капитоуль од Крка и каштел'.

Оць хоћемо, д' ако би Крчанинь кога коли оточанина од кога коли каштела завноуль в' свом добитцѣ, тере га ѣль: имен га пелати ванъ каштель; наиприе од кога каштела е чловикь; а по томь имен га сатникъ тога каштела з доброу обароу в Крьк пелати пред соудаць; и ондѣ имен пред ними направоу чинити, ако боуде прва тадба: ако ли боуде по дроугои тадбѣ, има имити дроугоу правдоу. И таво ако би ель Омишланинь Добрѣнанина, али Добрѣнанинь Омишланина, али

[1]) mj. подкнежинь.

Крвничанина, али Бацанина, имен чинити како є згора писано и оуказано и направлено.

(31) Капитоулъ мею кметн и властели.

Оцъ есоу положили пеноу мею кметми с властелми златихъ .є.к. врхъ старе пени от ствари, а от беседи златихъ .і. врхъ старе пеноу.

Я то соу моужи, ки соу ондѣ били: дворникъ Грюурь, сатникъ Миронѣгъ, Микоула, Гижманъ, Лоука Живѣць, Д'минакъ, Братона, Кириньк, Захариѣ Зврчицъ.

Оцъ, ти люди есоу насъ просили и молили, да писмо вецюу пеноу не вложили не веще златихъ .к. и .є. от ствари; а от беседи .і. доукать. Я тоу пеноу има платить всаки от себе, ки би посегал али опсоваль. Я тоу пеноу есмо оучинили за ніке беседи, ке се сѣда мале за мане зло, ке соу били речени од Лоуки протоу Миронѣгоу. боудоуци сатникъ, боудоуци подкнежинъ Марко и подкнежинъ Бартоль на братѣхъ место наше господе правдоу држати; те згора речене беседе есоу биле, а ми не хотещи, да би се крвь али непріѣзань мею нимн згодила, есмо тоу пеноу потврдили ш нимн, накоупь властеле и кмети есоу потврдили поли насъ.

B. Ćirilski spomenici.

a) Stari slovenski spomenici.

1. Zbornik suprasaljski.

Najopsežniji je spomenik jezika staroga slovenskoga zbornik suprasaljski. U njemu, kako ga danas poznajemo, ima dvadeset i četiri žitija svetaca, kojih uspomenu slavi crkva mjeseca ožujka, pa onda dvadeset homilija (duhovne besjede, u kojima se izjašnjuju čitanja evanđeljska) sv. Ivana Zlatoustoga i po jedna besjeda patrijarha carigradskoga Fotija i sv. Epifanija arhiepiskopa kiparskoga. Rukopis je pisan najkasnije u XI. vijeku

pismom ćirilskim. Ime su mu nadjenuli po manastiru suprasaljskome u Rusiji (u guberniji grodanskoj), gdje su ga našli.

Ovaj zbornik izdao je na svijet F. Miklošić (Monumenta linguae palaeoslovenicae e codice suprasliensi. Vindobona 1851.).

Iz zbornika suprasaljskoga.

Житиє Григора папы роумьска'го.

Блаженъыи Григории поставыенъ бъістъ патриархъ сватѣки божии цркъкви римьстѣки, а прѣжде патриаршъства цркъноризацъ бѣ къ манастъыри сватааго апостола Йньдрѣа, нарицаємааго Клиоскаура, близъ сватоую мъченикоу Їѡана и Паула. бѣаше же игоуменъ того манастъырѣ, мати же іего блаженаа Силвиа живѣаше близъ братъ сватааго Паула апостола на мѣстѣ нарицаємѣѣмъ кѣла нова. тъ же блаженъыи Григории іег'да сѣдѣаше къ хъізинѣ своіѣ и писаліе, приде къ нѣмоу маломоштъ, моля и глаголѧ· помилоуи мѧ, рабе бога къішьнаго, ако старѣишина бѣхъ корав'никомъ, и истопихомъ сѧ и погоубихомъ много нмѣніе, и своіе и стоужде. любонштии же и по истинѣ рабъ христосовъ призъвавъ слоугъ своіего глагола іемоу· брате, шедъ даждъ семоу ѕ златицъ. братъ же шедъ створи ѡкоже повелѣ іемоу рабъ божии Григории, и дастъ маломошти з златицъ, и отиде.

Пакъı оубо мало прѣмоудивъ къ тъжде день приде тъжде маломоштъ къ блаженоуоумоу Григороу глаголѧ· помилоуи мѧ, рабе бога вышьнаго, ако много погоубихъ, а мало ми іеси далъ. блаженыи же приз'вавъ слоугъ своіего глагола іемоу· иди, брате, даждъ іемоу дроугъіж ѕ златицъ. сътвори же братъ тако. вьзьмъ же ништни ві златицъ отиде. пакъı же мало помоудивъ третиіе къ тъжде дьнь приде къ блаженоуоумоу Григорию глаголѧ· помилоуи мѧ, рабе бога вышьнаго, даждъ ми дроугоіе благословьіенніе, ако много погоубихъ. блаженъыи же призъвавъ слоугъ своіего глагола іемоу· иди, даждъ іемоу дроугъіж ѕ златицъ. отъвѣштавъ же глагола· вѣрѫ ми ими, чьстъніи отьче, ако нѣстъ остала ни іедина златица къ ризьници. глагола к нѣмоу блаженъи· не имаши ли иного никакогоже сѣсѫда, ни ли ризна, да дасн іемоу; онъ же отъвѣштавъ рече· иного сѣсѫда, чьстъніыи отьче, не имамъ

разв҃ѣ сѣребрѣнаго блюда, иже ѥ посълала госпожда великаꙗ съ коуциѫ. глаголa къ нѣмоу рабъ божии Григории· иди, брате, даждъ ѥмоу блюдъ тъ. братъ же сътвори, ꙗкоже повел҃ѣ ѥмоу блаженъıи, и дастъ ништоуоумоу. ништии же въземъ ві златицъ и сѣребрѣнъıи блюдъ отиде.

Ꙗгда же и поставишꙗ патриарха сват҃ки цр҃кви римьст҃ки, по обычаю патриар҃шьскоу повел҃ѣ сакѣлароу своѥмоу въ ѥдинъ дьнь ѥдноѫ привести ві маломошти на трепезѫ своѫ, да об҃ѣдоуѭтъ сь нѣмъ. сакѣларии же сътвори, ꙗкоже повел҃ѣ ѥмоу патриархъ, и призъва ві мѫжь ништъ. и ѥгда с҃ѣдошꙗ съ патриархомъ на трепез҃ѣ, обр҃ѣтошꙗ сѧ гі. призъвавъ же сакелара глаголa ѥмоу· не б҃ѣхъ ли ти реклъ ві позъвати, то како без моѥго повел҃ѣниꙗ три на десѧте ѥси позъвалъ; сакѣларъ же слъıшавъ и пристрашенъ бъıвъ отъв҃ѣштавъ рече к нѣмоу· в҃кроуи ми, чьстьнѣи владъıко, дъва на десѧте ихъ ѥстъ, третиꙗго на десѧте не вид҃ѣаше ник҃тоже, разв҃ѣ патриархъ ѥдинъ. об҃ѣдоуѣштемъ же имъ вид҃ѣаше патриархъ третиꙗго на десѧте с҃ѣдꙗшта на кран стола, и се, лице ѥго образъ измѣнꙗше, овогда оубо вид҃ѣти и б҃ѣаше с҃ѣда, овогда же отрока.

И ѥгдаже въставшꙗ съ трепезъı, инъ въсѧ отъпоусти блаженъıи, а третиꙗго на десѧте, видимаго тако чоудьна, а и за рѫкѫ и въведъı и въ кл҃ѣть своѫ глаголa ѥмоу· заклинаѭ тѧ о велиц҃ѣи сил҃ѣ въседръжителꙗ бога, пов҃ѣждь ми, к҃то тъı ѥси, и что ѥстъ имѧ твоѥ; онъ же рече к нѣмоу· и ѥже въпрашаѥши имене моѥго, то и то чоудьно ѥстъ· обаче азъ ѥсмъ оубогъıи пришедъıи к-теб҃ѣ, ѥгда б҃ѣ въ манастъıри сватаго Ѧньдрея апостола, нарицаѥмаго Клиоскаръ, ѥгда с҃ѣдѣаше въ хъızин҃ѣ и писаше, ѥмоуже да дъва на десѧте златицъ и сѣребрѣнъıи блюдъ, иже ти б҃ѣ посълала съ коуциѫ блаженаꙗ Силвиа мати твоꙗ, и да оув҃ѣси, ꙗко отъ дьне того, отъ нѣниже пода ми съ длъготрьп҃ѣниѥмъ и простомъ срьдьцемъ, нарече тѧ господь патриархоу бъıти сват҃ки цр҃кви своѥи, за нѫже и кръвь своѫ пролиꙗ, и бъıти ти пр҃ѣмьникоу и нам҃ѣстьникоу врьховьнаго апостола Петра. глаголa же къ нѣмоу блаженъıи Григории· како в҃ѣси тъı, ꙗко тъгда нарече господь бъıти мьн҃ѣ патриархоу; онъ же отъв҃ѣштавъ рече· не ѥльма ли аггѣлъ господа въседръжителꙗ ѥсмъ азъ, то того ради в҃ѣдѣ, и тогда бо господь мѧ б҃ѣ посълалъ к-теб҃ѣ искоусити оусрьдиѥ твоѥ· аште оубо

чловѣколюбьн҃ѣ, а не члов҃ѣкомъ твориши вид҃ѣти милость своѫ.

Блаженъıи же то слъıшавъ оубоꙗ сѧ, не оубо б҃ѣаше до тол҃ѣ вид҃ѣлъ аггела, акъı къ члов҃ѣкоу бо бес҃ѣдова и възира на нь. рече же аггелъ къ блаженоуоумоу· не бои сѧ, се посълалъ мѧ ѥстъ господь, да бѫдѫ съ тобоѫ въ житии семъ. блаженъıи же слъıшавъ то отъ аггела паде ницъ на земи, и поклони сѧ господоу глаголѧ· аште малаго того ради даниа и ничесоже сѫшта толико множьство штедротъ показа о мьн҃ѣ пр҃ѣмилостивъıи господь, ꙗкоже аггела своѥго посълати къ мьн҃ѣ, бъıти ѥмоу съ мноѫ въ инѫ, какоѧ оубо славъı съподобѧтъ сѧ пр҃ѣбъıваѫштии въ запов҃ѣдехъ ѥго и д҃ѣлаѫште правдѫ· без-лъжа бо ѥстъ рекъıи, ꙗко милостъ хвалитъ сѧ на сѫд҃ѣ, и милоуѧи ништа въ заѥмъ даѥтъ богоу. тъ же самъ аггельскъıи господъ строи члов҃ѣчьскоѥ съпасениѥ глаголѥтъ къ о десноѫ стоѫштиимъ· гра҃дѣте, благословъıении отьца моѥго, приим҃ѣте оуготованоѥ вамъ ц҃ѣсарьство отъ начала мироу· ал҃ченъ бо б҃ѣхъ, и дасте ми ѣсти, жадьнъ б҃ѣхъ, и напоисте мѧ, странень б҃ѣхъ, и наведосте мѧ, бол҃ѣхъ, и прис҃ѣтисте мене, нагъ б҃ѣхъ, и обл҃ѣкосте мѧ, въ темьници, и придосте къ мьн҃ѣ, ѥльма оубо сътвористе ѥдиномоу отъ братиꙗ сеѧ моѧ хоудъıѫ, то мьн҃ѣ сътвористе· бѫди же въс҃ѣмъ намъ почитаѫштиимъ же и послоуша҃ѫштиимъ оуслъıшати блаженъıи тъ гласъ, и в҃ѣчьнъıихъ благъıнь, ѫже оуготова богъ любѧштиимъ и, да нъı съпримникъı сътворитъ Христосъ богъ пр҃ѣчистъıꙗ ради матере ѥго сватъıꙗ богородиц҃ѣ, ꙗко томоу подобаатъ слава, честь и покланиниѥ, нъıнѣ и присно и въ в҃ѣкъı в҃ѣкомъ амин.

2. Iz Savine knjige.

Savina knjiga zove se najstarije ćirilsko izborno evanđelje iz XI. vijeka. Po jednoj bilješci mislilo se, da ga je pisao nekaki pop Sava, pa odatle mu i ime. Rukopis, kojemu se ne može odrediti domovina, gdje je pisan, izdao je god. 1868. u Petrogradu glasoviti ruski slavista I. I. Sreznevski, a ispravke tomu izdanju priopćio je V. Jagić u „Archiv für slavische Philologie“ sv. V.

Ivan XIX. 1—34.

Тогда же Пилатъ поатъ Іисоуса и би і. 2. воини же сплетъше вѣнець трнѣнъ и възложиша на главѫ емоу и въ ризѫ прѣпражднѭ облѣкоша і, 3. и прихождахѫ къ немоу и глаголахѫ· радоуі сѧ, цѣсарю иудеискѣ· и бияхѫ і по ланитама. 4. изиде же пакы Пилатъ вънъ и глагола имъ· се извождѫ і вамь вънъ, да разоумѣете, яко въ немь винѣ не обрѣтаѭ. 5. изиде же Іисоусъ вънъ носѧ трьнѣнъ вѣнець и прѣпражднѭѭ ризѫ. и глагола имъ· се человѣкъ. 6. егда же видѣша і архиереі и слоугы, възъпиша глаголѫще· распьни распьни. глагола имъ Пилатъ· поимѣте вы и распьнѣте. азъ бо не обрѣтаѭ въ немь винѣ. 7. отъвѣщаша емоу Иудеі· мы законъ имамъ, и по законоу нашемоу длъжънъ естъ оумрѣти, яко сынъ божіі творитъ сѧ. 8. егда же слъіша Пилатъ се слово, оубоѩ сѧ, 9. и въниде въ претороу пакы и глагола Іисоусови· отъ кѫдоу еси ты; Іисоусъ же отъвѣта не створи емоу. 10. глагола емоу Пилатъ· мнѣ ли не отъвѣщаеши; не вѣси ли, яко власть имамь распѧти тѧ и власть имамь поустити тѧ; 11. отъвѣща Іисоусъ· не имаши области на мнѣ никоеѭже, аще не бъі ти дано сѣ въіше· сего ради прѣдавъшіі мѧ вѫщіі грѣхъ иматъ. 12. отъ тогѣ Пилатъ искаше поустити і, Иудеи же вьпиіахѫ глаголѫще· аще сего поустиши, нѣси дроугъ кесареви· всѣкъ иже сѧ творитъ цѣсарь, противитъ сѧ кесареви. 13. Пилатъ же слъішавъ та словеса изведе вънъ Іисоуса и сѣде на сѫдищи на мѣстѣ нарицаемѣмь литостратѫ, евреіски же голъгада. 14. бѣ же въ пятъкъ, бѣ же година .ѕ. и глагола Иудеомъ· се цѣсарь вашъ. 15. они же вьпиіахѫ· вьзьми вьзьми, распьни і. глагола имъ Пилатъ· цѣсара ли вашего распьнѫ; отъвѣщаша архиереі· не имамъ цѣсара тъчиѭ кесара. 16. тогда же прѣдастъ і имъ, да и распьнѫтъ. они же поимъше і ведоша въ претороу. 17. и самъ си носѧ крьстъ изиде въ нарицаемое краниево мѣсто, еже глаголетъ сѧ евреіскъі голъгада. 18. идеже і распашѧ, и съ нимъ ина ѵ̃ сѫдоу и онѫдоу, по срѣдѣ же Іисоуса. 19. напса же и титла Пилатъ и положі на крьстѣ, бѣ же написано· Іисоусъ Назарѣнинъ цѣсаръ иудеискъ. 20. сего титла мнози чѣтоша отъ Иудеі, яко близъ бѣ мѣсто града, идеже распашѧ Іисоуса. и бѣ написано евреіскъі и грьчѣскъі и роумъскъі. 25. стоѩхѫ

же при крьстѣ Іисоусовѣ мати его и сестра матере его Мариа Клеофова и Мариа Магдалъіни. 26. Іисоусъ же видѣвъ матере и оученика стоѩща, егоже люблѣше, глагола матери· жено, се сынъ твоі. 27. по томь же глагола оученикоу· се мати твоа, и отъ того часа поатъ ѩ оученикъ въ своѩ сі. 28. по семь вѣдъі Іисоусъ, яко веса юже съвръшиша сѧ о немь, да съвѫдѫтъ сѧ кънигы. 30. и прѣклонъ главѫ прѣдастъ доухъ. 31. Иудеі же, понеже пятъкъ бѣ, да не останѫтъ на крьстѣ тѣлеса въ сѫботѫ, бѣ бо великъ день въ тѫ сѫботѫ, молиша же Пилата, да прѣбиіѫтъ голѣні іхъ и възмѫтъ ѧ. 32. придѫ же воіни, и пьрвоумоу же прѣбиша голѣні и дроугомоу распатоумоу съ нимь. 33. на Іисоуса же пришъдъше, яко видѣша і юже оумрьша, не прѣбиша емоу голѣнію, 34. нъ единъ отъ воінъ копіемь емоу ребра проводе и изиде абие кръвь и вода.

b) Ćirilski spomenici, ponajviše roda srpskoga.

α) Iz crkvenih knjiga.

1. Iz ćirilskoga homilijara Mihanovićeva.

Ovaj govor bijaše pisan prvom jezikom starim slovenskim, ali je poslije posrbljen. Izvornik je bio po svoj prilici pisan glagolicom, a to je Glagolita Clozianus. Rukopis je ovoga homilijara iz XIII. ili XIV. vijeka.

Na nekim je mjestima ии mjesto и, što valja za razumijevanje teksta da se spomene.

Въ тъждє дънь иоана презвитера іе҃архꙋ блгарьскаго слово на възнесеніе господа нашего исоуса христоса· отъче блгослові.

Веселите се небеса и радоуй се земле, понеже послѣдню стѣноу разградивъ срѣдограда исоусь, якоже паѳль глаголеть, и враждю, яже бѣ междоу богомь и человѣчьскымь іестествомь, мирь створивъ и въ єдинь съвъкоупивъ горнаа з-долними· да сего ради и мы и оубозіи глаголіемъ· дънесь

бо врѣхъ и начетѣкъ нашеіе плти на небо христосъ вѣзнесе се. за не и апостолъ глаголетъ· вѣстави и съ собою и посади ны с небеснѣими о христосѣ іисоусѣ, оноудоуже ны испрѣва злый обрѣтатель дїаволь дѣменїа[1]) грѣхъ дѣла обидиваго и прѣзориваго величанїа спаде. тѣмь великиимь своимь чловѣколюбиемь, иже бѣ того прѣльстию изгналь изь раа человѣкы, тогоже христосъ въ оного мѣсто вѣзведе. да сего ради всеіе чьстидостоинь іесть праздникъ великий, и всеіе радости доуховныіе. іесть же оубо, дроузи, о дьньшнемь дьни, рекоу же, о вѣшьстїи христовѣ на небо повѣсть сикова. давидь бо о немь глаголетъ, прѣвоіе о сходѣ рекый· прѣклоней небеса и сниде и мракъ под ногама іего. а о дьньшнемь вьсходѣ рече· вьзиде на хероувимѣ вьиспрь крилы вѣтрьнїими. на хероувимѣ же рече, имѣже[2]) самь сьй[3]) на небеснѣихъ съ отьцемь си, хероувимь прѣстоль имѣаше, и с-человѣкы по земли ходитъ, хероувимьскаго небеснаго прѣстола николиже себе не отлоучаше. крила же вѣтрьнаа облакы мѣнитъ, имиже и вьсхїти се, іакоже и въ дѣяннїихъ апостолсцѣхъ пишет се· и облакъ подъіетъ и от очию ихъ. та же здрьже глаголетъ· и іакоже зреще бѣхоу на небо, гредоущю же іемоу, чюдо и оужасть прибысть апостоломь· смрътьно бо іество[4]) соуще, и не обыкше тацѣхъ видѣнїй оужасоше се оумомь, нь аще и речетъ нѣкой, іакоже и прѣжде видѣти бѣ прѣображенїе, петръ же и іаковъ и іоанъ· видѣше бо тїи прѣобразивша се господа, и облакъ осѣнаше· нь не видѣше облака на вьздоухъ вьсхитивьша и, ни небоу подъіемша владъікы. чюдо же и то, дивно же и се· нь чюдо чюдесь грьдѣйшеіе, се бо оного выше іесть, аще и тогожде бога сила и тайна бѣаше. тогда мойси и илиа іависта се петровѣ чади[5]) з-богомь бесѣдоуща, а нына прѣстоль хероувимьскїи, рекше видимаа сила облакъ покрившїи, в' незапь приставши, владыкоу с рабы бесѣдоуща вьсхитии. тьгда петръ дрьзаіе глаголаше· господи, добро іесть намь

[1]) Red riječi: грѣхъ дѣла (secundum peccata) дѣменїа обидиваго (inflationis iniuriosae).

[2]) διότι — quippe.

[3]) ὤν, сы, сѫшти.

[4]) іестьство.

[5]) čeljad.

здѣ быти· створим оубо трии кровы, тебѣ іединѣ. мойсеови іединѣ, илии іединѣ. а нына оученици ни слова рещи могоше, ни оусть своихъ отвръсти, нь страхомь великомь оужасьше се оубоіше се. глаголетъ же писанїе по томь рекыи· се моужа два прѣдстоіаста въ одежди бѣлѣ, іаже и рѣста· моужи галилѣйсцїи, что стоитъ зреще на небо; великоіе ли чюдо прѣоужастило вы іесть; забыли ли іесте рекшаго· идоу къ оцоу моіемоу и отьцоу вашемоу; и не того ли дѣлѣ[1]) глаголаше к вамь· не оставлаю васъ сироть; и паки· мирь мой даю вам', не оставлаю васъ. не обеща ли вамь светаго доуха послати; нь іисоусъ вьшьдый от васъ на небо, тако приидетъ съ облакы небеснѣими съ славою и съ силою многою· съ приидетъ въ годь, іегда сѣдетъ соудити мироу правдою· семоу бо дасть отьць соудь вьсь. не помните ли, іако сий с вами глаголаше· дана ми іесть всакаа власть на небеси и на земли· тьгда апостоли въ себѣ бывше вьзвратише се, поюще и благословеще бога, и ждоуще божьствныихъ даровь, іеже іесть, прѣсветаго доуха пришьствіе. и сконча се давидомь глаголемоіе· вьзиде богъ въ вьскликновении, господь гласомь трооубнымь. вьскликновеніе же мѣнитъ, имже беспрѣстаннымь гласомь трьсветоую пѣснь вьспоущаютъ хероувуми богоу· а глась трѣбны, глась ангельскь іесть. прѣжде назнаменаіе вьсходъ на небо. нь и свѣтый доухъ горѣнимь силамь повелѣнымь гласомь глаголаше· вьзмѣте врата кнеѕи ваша, вьзмѣте се врата вѣчнаа и вьнидетъ цѣсарь славѣ. а силы глаголаше· кто сий іесть цѣсарь славѣ; та же доухъ рече· господь крѣпкь и силнь, господь силнь въ рати. повѣдии бо ратника, вьороужи бо се плтию человѣчьскою на сотоноу и моучителя, и оугасии іего рождееныіе стрѣлы. и на крьстѣ распетъ и смрти вькоусивь и поплѣнии ада, и одолѣвь, из мртвыихъ вьста, и заблоуждьшоую овцоу обративь, и се оубо вьсходитъ на плещю носе и к девети десеть и деветь, еже бѣше не заблоудили, нь на горѣ живоуть, рекше на небеси· богъ крѣпкь и силнь, господь силнь въ рати· и паки· силамь съ іесть цѣсарь славѣ. силы же іако слышаше· господь силамь іединогласьно обычно славословиіе вьпиюще приемахоу и проваждахоу до високыихъ прѣвьиспрнаго прѣстола. и сконча

[1]) mj. дѣла = poradi.

се давидомь глаголемоіе· рече господь господи моіемоу, сѣди о десноую мене, донде́же положю все врагы твоіе подножию ногоу твоію (sic!). о соупостате, какомоу ест'ствоу рече· сѣди о десноую мене; ієюже ли от нась плть прієть доушевноую; рекоу же от пр҃ксветыіе маріе. да понеже наша плть на пр҃кстол҃ѣ высоцѣмь томь дѣньсь сѣде, то радоуимь се братіе· дѣньсь бо ієдиночеды сынь божи, начело плти нашеіе, іюже от нась пріємь и къ отьцоу вьзнесе се, дѣньсь змьй рас҃кче се, дѣньсь гр҃ѣхъ человѣчьскь поираіетъ се, дѣньсь пр҃клоушаніемь· адам ис-породы[1]) изгнаны вьторыимь адамомь не вь рай землний нь вь ц҃ѣсарство небесноіе вьсходитъ.

2. Šišatovački apostol.

Ovaj spomenik pisan je godine 1324. u vrijeme Stjepana Uroša III. u gradu Žrêlu blizu Peći (danas Ipek), po zapovijedi arhiepiskopa Nikodima od jeromonaha Damjana. Zove se šišatovački apostol stoga, što se danas čuva u manastiru Šišatovcu u Fruškoj Gori (фрѫшкьска гора) i što su u njemu oni dijelovi djela apostolskih i poslanicâ, koje se čitaju u istočnoj crkvi u nedjelje i blagdane od uskrsa. Pisan je rukopis ćirilskim uncijalnim pismom, a izdao ga je Fr. Miklošić u Beču, 1853.

Iz Šišatovačkoga apostola.

1. Djela apost. II. 22—37.

22. Моужи израильсьціи, слышите словеса сіи· Іисоуса Назарѧнина, моужа отъ бога извѣстована вь вась силами и чюдесы и знаменіи, іаже створи имь богъ по ср҃ѣдѣ вась, іаже и сами вѣсте, 23. сего нарочитомь свѣтомь и проповѣданіемь божіемь продана пріємьше роуками безаконьниѣ пригвождьше оубисте·, 24. ієгоже богъ вьскр҃ѣсиль раздр҃ѣшь болѣзни смрьтныіе, іакоже не бѣ возможьно дрьжати се ємоу ею. 25. давидь бо глаголіетъ ѡ немь· пр҃ѣдьзр҃ѣхъ

[1]) παράδεισος — paradisus — iz raja.

господа пр҃ѣдь мною присно, іако ѡ десноую мене іесть, да съ не подьвижоу. 26. сего ради вьзвеселитъ се срьдьце моіе, и вьзрадоуіетъ се ієзыкь мои, іеще же и плть моа вьселитъ се на оупованіе· 27. іако не ѡставиши доуше моіее вь адъ, и не даси же пр҃ѣподобномоу своіемоу видѣти истлѣніа. 27. сказаль ми іеси поути живота, и испльниши ме веселиа съ лицемь твоімь. 29. моужи и братіа, достоино іест рещи вь вамь съ дрьзновеніемь ѡ патриарс҃ѣ Давид҃ѣ, іако оумр҃ѣтъ и погребен бысть, и гробь іего іесть вь нась доже и до сего дьне. 30. пророкь оубо сы и вѣдыи, іако клетвою кълет се ємоу богъ, ѿть плода чр҃ѣсьль іего по плъти вьздвигноути христа и посадити на пр҃ѣстол҃ѣ іего, 31. пр҃ѣжде видѣвь глагола ѡ вьскрьсении христов҃ѣ, іако не ѡставии се доуша іего вь адъ, ни плть іего видѣ҃ѣ истлѣніа. 32. сего Іисоуса вьскр҃ѣсиль богъ, ємоуже вси мы послоуси іесьмь. 33. десницею оубо божіею вьзнесень и ѡбещаніе светаго доуха пріємь ѿть ѿтьца излиа се, іеже вы нына видите и слышините. 34. не вьзиде бо Давидь на небеса, глаголіетъ же самь· рече господь господеви моіемоу· сѣди ѡ десноую мене, 35. доньже положоу врагы твоіе подьножіе ногама твоима. 36. твьрдо оубо да разоум҃ѣіетъ всакь домь израилѣвь, іако господа Іисоуса Христа, ієгоже богъ вьскр҃ѣсиль, сего Іисоуса. іеже вьи распете. 37. слышавьше же оумилише се срьдьцы, рекъше вь Петроу и къ прочимь апостоломь· чьто створимь, моужи и братіа;

2. II. Kor. VIII. 16—24. IX. 1—6.

16. Братіе, благод҃ѣть же богови дающоумоу тожде тъщание ѡ васъ вь срьдьце титово, 17. іако молѣніе прієть тъщивѣи же сьи самовольнь изиде к вамь. 18. послахомь же с нимь брата, ємоуже похвала вь іеуанѣгелии по вьсѣмь цр҃ѣквамь· 19. не тъкъмо же, нь свешть се ѿть цр҃ѣковь с нами ходити вь благод҃ѣти сеи слоужимѣи нами къ господьни славѣ и спѣхоу нашемоу· 20. соумнеше се сего, іеда кьто нась поречеть вь величии семь слоужимѣмь нами· 21. пр҃ѣжде бо помышлающе добрая нь тъкъмо пр҃ѣдь господемь, нь и пр҃ѣдь человѣкы. 22. послахомь же съ ними брата нашего, ієгоже искоусихомь ѡ мнозѣхъ мьножицею вьстанива соуща,

нына же зѣло въстанивѣиша надѣланиемь многомь иже въ васъ. 23. аще ли же по Титѣ, wвѣщникь мнѣ и въ васъ посѣпѣшникь· аще ли братиа наша, апостолы црькважь, слава Христовы. 24. показание оубо любьви вашеи и нашемоу похвалению иже w васъ въ нихъ покажите въ лице црькважь. IX. 1. w слоужьбѣ бо ѣаже къ светымь лихо ми иесть писати вамъ. 2. вѣмь бо спѣхъ вашь, имьже хвалю се Македонѣномь, ѣако Ахаиа приготова се wть лани· и ваше рьвение раздражи мьножаишее. 3. послахъ же братию, да хвалению наше иже по васъ не испраздьнить се въ постати сеи, нъ да, ѣакоже глаголахъ, приготовани боудѣте. 4. иеда како, аще придоуть съ мною Македонѣане, wбрѣщоуть вы непригоговани, постыдимь се мьи, да не глаголемь вы, въ постати сеи похвалы. 5. потрѣбно оубо мысліхъ оумолити братию, да прѣжде придоуть к вамь и прѣжде оуготоветь прѣжде възвѣщеноие благословлению ваше се готово быти ѣако ѣако благословлению, и не ѣако лихоимьствие. 6. се же глаголю.

3. Poslanica apostola Pavla Rimljanima. V. 17—21. VI. 1—10.

17. Братие, аще бо прѣгрѣшениемь иединого смрьть царьствова иединѣмь, мьного паче приемлюще изьбытькь благодѣти и дарь правьды въ жизьни въцареть се иединѣмь Іисоусомь Христомь. 18. тѣмь же оубо ѣако иединѣмь прѣгрѣшениемь въ вьсе человѣкы вьниде wсоуждение, тако и иединѣмь wправьданиемь въ вьсе человѣкы wправьдание жизни· 19. ѣакоже бо wслоушаниемь иединого человѣка грѣшьни бысхомь мьнози, тако и послоушаниемь иединого праведни боудоуть мнози. 20. законь же привьниде[1]) да оумножить се прѣгрѣшение· идѣже бо оумножить се грѣхъ, прѣизбысть благодѣть, 21. да ѣакоже царьствова грѣхъ съмрьтию, тако и благодѣть въцарить се правдою въ жизнь вѣчьноую Іисоусомь Христомь господемь нашимь. VI. 1. чьто оубо речемь; належемь ли грѣсѣ, да благодѣть оумножить се; 2. не боуди то. иже бо оумрѣхомь грѣхомь, како пакы wживемь w немь; 3. или не разоумѣиете, ѣако иелици крьстихомь се въ Христа Іисоуса, въ смрьть иего крьстихомь се; 4. съпогребохомь се оубо

[1]) παρεισῆλθεν, subintravit.

съ нимь крьщениемь въ смрьть, да, ѣакоже въста Христось wть мрьтвыихъ славою wтьчею, тако и мьи въ wбновлении жизни ходити начьнемь. 5. аще бо съвразни быхомь подобию съмрьти иего, нъ и въскрѣшению боудемь· 6. се свѣдоуще, ѣако ветьхыи нашь человѣкь с нимь распеть се, да раздроушить се тѣло грѣховьное, никогьдаже работати иемоу грѣхоу. 7. оумьрын бо wправьда се wть грѣха. 8. аще ли оумрѣхомь съ Христомь, вѣроуемь, ѣако живи боудемь съ нимь, 9. се вѣдоуще, ѣако Христось въставь wть мрьтвыихъ юже не оумреть· съмрть иемоу юже не оудолѣеть. 10. иеже бо оумрѣть грѣховн, оумрѣть иединою· а иеже живеть, живеть богови.

I Petr. IV. 12—19. V. 1—5.

12. Възлюблении, не дивите се раждежению бывающоумоу въ васъ к напасти вамь, ѣако тоужде вамь ключещоу се, 13. нъ ѣакоже причещаете се христовахъ моукахъ, радоуите се, да и въ явлении славы иего въздрадоуете се веселеще се. 14. ѣако поносеть вамь w имени христовѣ, блажении, ѣако слава и божии доухъ почиваеть на васъ· wнѣми оубо хоулить се, а вами прославлаеть се. 15. да не кьто оубо wть васъ моукоу приемлеть ѣако оубица ли ѣако тать или ѣако злодѣи или ѣако тоуждь иепископь· 16. аще ли ѣако христианинь, да не стыдить се, да прославлаеть же бога въ сию честь. 17. ѣако врѣме въ начетии соуда wть храма божиа· то аще прѣжде wть васъ, ѣако конечина противещимь се иеуаньгелию божию; 18. аще праведникь иедва спасеть се, нечьстивы и грѣшникь гдѣ явить се; 19. тѣмь же и страждоуще по воли божии ѣако вѣрьноу зиждителю да прѣдадеть доуше своие въ благодѣании. — V. 1. старьце иеже въ васъ молю, ѣако старьц сы свѣдѣтель христовамь моукамь, ѣако и обьщьникь хотещи се славѣ явити· 2. пасѣте стадо юже въ васъ божие, присѣщающе не ноуждею нъ волею божиею, ни мытомь нъ спѣхомь, 3. ни ѣако оустоюще редѣ нъ wврязь бывающе стадоу· 4. и явльшоу се зачельникоу пастырьемь приимете вѣнець славы не оуведающии. 5. такожде и юныи повинѣте се старьцем· вьси же себѣ повиноующе се смѣрению стежите, за ние богь грьдымь противить се, смѣрьенимь же даеть благодѣть.

3. Iz Nikoljskoga evanđelja.

Ovo se evanđelje zove nikoljsko po manastiru Nikolji, koji je u Srbiji na lijevom brijegu Morave. Evanđelje je pisano ili sasvim pod kraj XIV. vijeka ili u početku XV. vijeka, a pisao ga je **Хвалъ кръстѣнинъ**[1]), što je pisao i bolonjski rukopis za vojvodu Hrvoja 1404. godine. Znamenito je po tom, što u njemu ima veoma mnogo starine, koja se sačuvala iz prvih vremena staroslovenskoga prijevoda sv. pisma. Prije se mislilo, da je ćirilski rukopis nikoljskoga evanđelja prepisan iz rukopisa glagolskoga. Danas se ne misli, da je upravo neposredna predlica ovoga teksta morala biti glagolska, jer se po svjedočanstvu ćirilskih isprava već od svršetka XII. vijeka bilo uobičajilo i u Bosni ćirilsko pismo (isp. ispravu Kulina bana od god. 1189.). Rukopis je izdao Đ. Daničić u Biogradu 1864. god.

Matej XXIV. 1—51.

И ишьдъ Исоусъ ис цркъве идѣаше, и пристоупише къ немоу оученици его показати емоу зданиѣ цркавьнаѣ. 2. онъ же wтъвештавъ рече имъ· не видите ли всѣхъ сѣхъ; аминь глаголю вамь, не имать остати здѣ камень на камени, иже не разорить се. 3. сѣдештоу же емоу на горѣ елионьсцѣ, пристоупише къ немоу оученици его единомоу, глаголюште· повѣжди намъ, господи, когда си боудоуть; и что iесть знамение твоего пришьствиѣ и конъчина вѣка; 4. wтъвештавъ Исоусъ рече имъ· блюдѣте се, да никтоже васъ не прѣлъстить· 5. мнози бо придоуть въ име мое, глаголюште· азъ есмь Христосъ· и многые прѣлъстеть. 6. оуслышати же имате браны и слышаниѣ брани· видите, не оужасаите се· подобаеть бо всѣмъ быти, нъ не тогда iесть конъчина. 7. въстанеть бо езыкъ на езыкъ, и царьство на царьство, и боудоуть глади и пагоубы и троуси по мѣста. 8. вса же си начело болѣзни. 9. тогда прѣдадеть вы въ скрьбь, и оубиють вы· и боудете ненавидими всѣми езыкы имене моего ради. 10. и тогда съблазнеть се мнози, и дроугъ дроуга прѣдасть, и възненавидить дроугъ дроуга· 11. и мнози лъжи пророци въстаноуть, и прѣлъстеть многые· 12. и за оумножение безакониѣ исекнеть люби многыхъ. 13. и прѣтрьпѣви же до конъца спасеть се. 14. и проповѣсть се еванѣелие царьствиѣ по всеи вьселенны въ свидителъство всѣмъ езыкомъ. тогда придеть конъчина. 15. егда же оузрите мрьзость запоустѣниѣ, реченноую Даниломъ пророкомъ, стоештоу на мѣстѣ светѣмъ· иже чтеть да разоумѣваеть, 16. тогда соушти въ Июдѣи да бѣгають на гори· 17. иже на кровъ да не слазить възети, еже iесть въ храмѣ его· 18. иже на селѣ такожди да не възвратить се въспеть възети ризи свое. 19. горе же непраздьнымъ и доештим въ те дьни. 20. молите же се, да не боудеть бѣгство ваше зимѣ ни въ соуботоу. 21. боудеть бо въ те дьни скрьбь велиѣ, ѣкоже нѣсть была wтъ начела всего мира до селѣ, и не имать быти. 22. и аште не би прѣкратили се дьньи ти, не би оубо спасла се всака плъть· за избрание же прѣкратеть се дьние ти. 23. тогда аште кто речеть вамъ· се здѣ Христосъ или овьдѣ· не имѣте вѣри. 24. въстаноуть бо лъживи христи и лъживи пророцы. и дадеть знамениѣ велиѣ и чоудеса, ѣко прѣлъстеть, аште iесть възможьно, избрание. 25. се прѣжде рѣхъ вамъ. 26. аште же рекоуть вамъ· се въ поустыни iесть, не изыдѣте· се въ кровѣхъ, не имѣте вѣри. 27. ѣкоже бо мълниѣ исходить wтъ въстока, и ѣвлаеть се до запада, тако боудеть и пришьствие сына человѣчьскаго. 28. идѣже бо аште боудеть троупъ, тоу събероуть се орьли. 29. авие же по скрьбѣ дьни тѣхъ сльнце мрькнеть, и лоуна не дасть свѣта своего, и звѣзды спадоуть съ небесе, и сили небесние двигноуть се. 30. и тогда ѣвить се знамение сына человѣчьскаго на небесехъ· тогда въсплачють се вса колѣна земьнаѣ, и оузреть сына человѣчьскаго гредоушта на облацѣхъ небесныхъ съ силою и славою велиею. 31. и послеть анѣели свое съ гласомъ велиемъ троубѣмъ, и събереть избранние его wтъ четѣрехъ вѣтръ и wтъ конъць небесъ до конъць ихъ. 32. wтъ смоковнице же наоучите се притъчи· егда юже витвие ея боудеть младо, и листвие прозебнеть, вѣсте, ѣко близъ iесть жетва· 33. такожде и вы егда оузрите вса си, видѣте, ѣко близъ iест при дварехъ. 34. аминь глаголю вамъ· ѣко не мимоидеть родъ сь, до идѣже вса си боудоуть. 35. небо и земла мимоидеть, а словеса моѣ не мимоидоуть. 36. а о дьны томъ или о годины никтоже не вѣсть, ни анѣели небесни, тъкмо отьць

[1]) **кръстѣне** su se zvali bosanski bogomili.

едины. 37. ѣкоже бо бысть въ дьни ноеви, тако боудеть и въ дьни сына човѣчьскаго. 38. ѣкоже бо бѣахоу въ дни прѣжде потопа ѣдоуште и пиюште, женеште се и посагаюште, до негоже дьне вьниде Ное въ ковьчегъ, 39. и не оштютише, до идѣже приде потопъ и вьзеть все, тако боудеть и въ пришьствие сына човѣчьскаго. 40. тогда два боудета на селѣ· единь поемлеть се, а дроугы оставлаеть се· 41. двѣ мелюшти въ жрьвнахъ· една поемлеть се, и една оставлаеть се. 42. бьдѣте оубо, ѣко не вѣсте, въ кою годиноу господь вашь придеть. 43. тождe видѣте, ѣко аште би видѣль господинь храмоу, въ кою стражоу тать придеть, бьдѣль би и не би оставиль подрыти храмине свое. 44. сего ради ви боудѣте готовы, ѣко въ ньже часѣ не мните, сынъ човѣчьскы придет. 45. кто оубо iест вѣрьни рабь и моудри, егоже поставить господинь надь домомь своимь, да дасть имь въ врѣме пиштоу ихъ; 46. блаженъ рабь тъ, егоже пришьдь господинь обрѣштеть тако творешта. 47. аминь глаголю вамь, ѣко надь всѣмъ имениемь своимь поставить и. 48. аште ли речеть зли рабь въ срьдьцѣ своемь· каснить господинь мои прити, 49. и начнеть бити клеврити свое, ѣсти же и пити съ пиѣницами, 50. придеть господинь раба того въ дьнь, въ ньже не чаеть, и въ годиноу, въ ноуже не вѣсть· 51. и протешеть и полама, и честь его съ оупокрѣти положить· тоу боудет плачь и скрьжьть зоубомь.

4. Iz služabnika Božidara Vukovića, tiskanoga u Mlecima 1519. godine.

Єѵангелїе страстно wт Iwанна.

Рече господь своимь оученикомь· нынѣ грослави се сынъ човѣчь, и богъ прослави се о нѣмь. аще богъ прославить се w нѣмъ, и богъ прославить и въ себѣ, авїе прославить iего. чед'ца, еще мало съ вами есмь, вьзыщете мене wкоже рѣхъ 'оудешмь, wко wможе азь идоу, вы не можете пїити, и вамъ глаголю нынѣ· заповѣдь новоу даю вамь, да любите дроугъ дроуга, wкоже азь вьзлюбихъ' вы, да и вы любите себѣ. w семь разоумѣють вьси, wко мои оученици iесте, аще любовь имате междоу собою. глагола iемоу Симwнь· господи, камо идеши; wтвѣща iемоу їсоусь· wможе азь идоу, не можеши нынѣ по мнѣ ити, послѣдиже по мнѣ идеши. глагола емоу Петрь· господи, по что не могоу по тебѣ ити нынѣ, доушоу мою за те положоу· wтвѣща iемоу Їсоусь· доушоу ли твою за ме положиши; аминь, аминь глаголю тебѣ не вьзгласить алекторъ, дондеже wтврьжеши се мене трици. да не съмѫщает се срдце ваше· вѣроуйте въ бога, и въ ме вѣроуйте. въ домоу wтца моiего wбытѣли мнwгїи соуть, аще ли же ни, рекль бихъ вамь, идоу оуготовати мѣсто вамь, и аще идоу, оуготоваю вамь мѣсто, пакы пїиндоу. и поимоу вы къ себѣ, да идѣже iесмь азь, и вы боудете, и wможе азь идоу, вѣсте. глагола iемоу Θwма· господи, не вѣмь, камо идѣши, и како можемь поуть вѣдѣти. глагола iемоу Їсоусь· азь есмь поуть истина и животь, никтоже пїидет къ отцоу тькмо по мнѣ· аще ме бысте знали, и wтца моiего знали бысте оубо, и wт селѣ познасте iего и видѣсте его. глагола iемоу Фїлиппь· господи, покажи намь wтца и довлѣiетъ намь. глагола iемоу Їсоусь· толико врѣме съ вами есмь, и не позна ли мене, Фїлип'пе. видевы мене видѣ wтца, и како ти глаголiеши, покажи намь wтца; не вѣроуiеши ли, wко азь въ wтци и wтць въ мнѣ iестъ; глаголи iеже азь глаголю вамь, w себѣ не глаголю· wтць же въ мнѣ пребывай, тъ творить дѣла· вѣроуйте мнѣ, wко азь въ wтци и wтц въ мнѣ.

5. Ogled jezika slovensko-ruske recenzije, koja se upotrebljava kod slovenskih unijata i u grčko-istočnoj crkvi ruskoj, bugarskoj i srpskoj.

a) Iz evanđelja po Luci glava XXIV.

1. Въ единѫ же wтъ сѫбwтъ sѣлw рано пїиндоша на гробъ носѧще[1]), iже оуготоваша ароматы и дрѫгiа съ ними. 2. wбрѣтоша же камень wтъваленъ wтъ гроба. 3. и вшедше не wбрѣтоша тѣлесе Господа Iисоуса. 4. и бысть не домышлающымсѧ имъ w семъ, и се мѫжа два стаста предъ ними въ ризахъ блещащихсѧ. 5. пристрашнымъ же бывшымъ имъ

[1]) ѧ čitaj svuda *ja* po ruskom izgovoru; isto tako щ čitaj *šć*.

и поклонивши лица на землю, рекоста къ нимъ: что ищете живаго съ мертвыми; 6. нѣсть здѣ, но воста: помяните, якоже глагола вамъ еще сый въ Галилеи 7. глаголя, яко подобаетъ Сыну человѣческому предану быти въ рѫцѣ человѣкъ грѣшникъ и пропяту быти, и въ третїй день воскреснути. 8. и помянуша глаголы его. 9. и возвращшеся отъ гроба возвѣстиша вся сїя единомунадесяте и всѣмъ прочымъ. 10. бѣше же Магдалина Мариа и Іоанна и Мариа Іаковля и прочыя съ ними, иже глаголяхуть ко Апостолуомъ сїя. 11. и явишася предъ ними яко лжа глаголы ихъ, и не вѣроваху имъ. 12. Петръ же воставъ тече ко гробу и приникъ видѣ ризы едины лежащя и отиде, въ себѣ дивяся бывшему. 13. и се два отъ нихъ бѣста идуща въ тойже день въ весь отстоящи стадїй шестьдесятъ отъ Іерусалима, ейже има Еммауса. 14. и та бесѣдоваста къ себѣ о всѣхъ сихъ приключшихся. 15. и бысть бесѣдующема има и совопрошающемася, и самъ Іисоусъ приближився, идяше съ нима. 16. очи же ею держастѣся, да его не познаета. 17. рече же къ нима: что сути словеса сїя, о нихже стязаетася къ себѣ идуще, и еста дряхла; 18. отвѣщавъ же единъ, емуже има Клеопа, рече къ нему: ты ли единъ пришлецъ еси во Іерусалимѣ и не оувѣдѣлъ еси бывшихъ въ немъ во дни сїя; 19. и рече имъ: кихъ; она же рѣста ему: яже о Іисоусѣ Назаранинѣ, иже бысть мужъ пророкъ, силенъ дѣломъ и словомъ предъ Богомъ и всѣми людми. 20. како предаша его архїереи и князи наши на осуждение смерти и распяша его. 21. мы же надѣяхомся, яко сей есть хотя избавити Израиля, но и надь всѣми сими, третїй сей день есть днесь, отнелиже сїя быша. 22. но и жены нѣкїя отъ насъ оужасиша ны, бывшыя рано оу гроба. 23. и не обрѣтше тѣлесе его придоша глаголюще, яко и явленїе Ангелъ видѣша, иже глаголютъ его жива. 24. и идоша нѣцыи отъ насъ ко гробу, и обрѣтоша тако, якоже и жены рѣша: самого же не видѣша. 25. и той рече къ нима: о несмысленна и кьсна сердцемъ, еже вѣровати о всѣхъ, яже глаголаша пророцы. 26. не сїя ли подобаше пострадати Христу, и внити въ славу свою; 27. и начевъ отъ Мойсеа и отъ всѣхъ Пророкъ, сказаше има отъ всѣхъ писанїй яже о немъ. 28. и приближишася въ весь, въ нюже идяста: и той творяшеся далечайше ити. 29. и нуждаста его глаголюще: облази съ

нама, яко къ вечеру есть, и приклонился есть день. и вниде съ нима облещи. 30. и бысть яко возлеже съ нима, и прїимъ хлѣбъ благослови, и преломивъ даяше има. 32. и рекоста къ себѣ: не сердце ли наше горя бѣ въ насъ, егда глаголаше нама на пути, и егда сказоваше нама писанїя; 33. и востависа въ той часъ, возвратистася во Іерусалимъ, и обрѣтоста совокупленныхъ единонадесяте, и иже бяху съ ними, 34. глаголюцихъ, яко во истинну воста Господь, и явися Симону. 35. и та повѣдаста, яже быша на пути, и яко позна ся има въ преломленїи хлѣба. 36. Сїя же имъ глаголюцымъ, и самъ Іисоусъ ста посредѣ ихъ, и глагола имъ: миръ вамъ. 37. оубоявшеся же и пристрашни бывше мняхуть духъ видѣти. 38. и рече имъ: что смущени есте; и почто помышленїя входятъ въ сердца ваша; 39. видите рѫцѣ мои и ноузѣ мои, яко самъ азъ есмь: ощажите ма и видите: яко духъ плоти и кости не имать, якоже мене видите имуща. 40. и сїе рекъ показа имъ рѫцѣ и ноузѣ. 41. Сице же не вѣрующымъ имъ отъ радости и чюдящымся, рече имъ: имате ли что снѣдно здѣ; 42. они же даша ему рыбы печены часть, и отъ пчелъ сотъ. 43. и вземъ предъ ними яде. 44. рече же имъ: сїя суть словеса, яже глаголахъ къ вамъ еще сый съ вами, яко подобаетъ скончатся всѣмъ написаннымъ въ законѣ Моїсеовѣ и пророцѣхъ и ѱалмѣхъ о мнѣ. 45. тогда отверзе имъ умъ, разумѣти писанїя. 46. и рече имъ: яко тако писано есть, и тако подобаше пострадати Христу, и воскреснути отъ мертвыхъ въ третїй день, 47. и проповѣдатися во има его покаанїю, и отпущенїю грѣховъ во всѣхъ языцѣхъ, наченше отъ Іерусалима. 48. вы же есте свидѣтелїе симъ. 49. и се азъ послю обѣтованїе Отца моего на вы: вы же сѣдите во градѣ Іерусалимстѣмъ, дондеже облечетеся силою свыше. 50. изведъ же ихъ вонъ до Вифанїи: и воздвигъ рѫцѣ свои, и благослови ихъ, и бысть егда благословляше ихъ, отстопи отъ нихъ, и возношашеся на небо. 52. и тии поклонишася ему, и возвратишася во Іерусалимъ съ радостїю великою. 53. и бяху выну въ церкви, хвалящe и благословящe Бога. аминь.

b) Iz evanđelja po Marku II. 13—22.

И изыде паки къ морю: и весь народъ идяше къ нему, и оучаше ихъ. 14. и мимоградый видѣ Левїю Алфеова, сѣ-

дѫща на мытницѣ, и глаголa емꙋ· по мнѣ гради, и вставъ въ слѣдъ егѡ иде. 15. и бысть возлежащꙋ емꙋ въ домꙋ егѡ, и мнози мытари и грѣшницы возлежахꙋ со Іисоусом и со оученики егѡ· бѧхꙋ бо мнози и по немъ идоша. 16. и книжницы и фарїсее видѣвше его ѣдꙋща съ мытари и грѣшники, глаголахꙋ оученикѡмъ егѡ· что ѥкѡ съ мытари и грѣшники ѥстъ и пїетъ; 17. и слышавъ Іисоусъ, глаголa имъ· не трѣбꙋютъ здравїи врача но болѧщїи. не прїидохъ призвати праведники но грѣшники на покаанїе. 18. и бѧхꙋ оученицы Іѡанновы и фарїсеистїи постѧщеся· и прїидоша и глаголаша емꙋ· почто оученицы Іѡанновы и фарїсейстїи постѧтся, а твои оученицы не постѧтся; 19. и рече имъ Іисоусъ· еда могꙋтъ сынове брачнїи, дондеже женихъ съ ними есть, постити сѧ; елико врема съ собою имꙋтъ женихa, не могꙋтъ постити сѧ. 30. прїидꙋтъ же днїе, егда ѿимется ѿтъ нихъ женихъ и тогда постѧтся въ тыа дни. 21. и никтоже приложенїа плата небѣлена пришиваетъ къ ризѣ ветхѣ· аште ли же ни возметъ конецъ егѡ новое ѿтъ ветхагѡ, и горши дира бꙋдетъ. 22. и никтоже вливаетъ вїна нова въ мѣхи ветхи· аще ли же ни просадитъ вїно новое мѣхи, и вино пролїется, и мѣхи погибнꙋтъ, но вїно новое въ мѣхи новы влїѧти подобаетъ.

Molitva kod velikoga osvećenja vode na Bogojavljenje.

Троице пресꙋщественнаѧ, преблагаѧ, пребожественнаѧ, всесилнаѧ, всеприсѣщающаѧ, невидимаѧ, непостижимаѧ, содѣтелнаѧ оумныхъ сꙋществъ и словесныхъ естествъ, преестественнаѧ благости, свѣте неприступный, просвѣщаѩй всѧкаго человѣка градꙋща въ мїръ· просїѩй и въ мнѣ недостоинѣмъ рабѣ твоемъ· просвѣти ми мысленнаѧ очеса, ѥкѡ да дерзнꙋ воспѣти безмѣрное благодѣянїе твое и силꙋ· благопрїѧтное да бꙋдетъ еже ѿтъ мене моленїе за предстоящыѧ люди, да прегрѣшенїѧ моѧ не возбранятъ зде прїити свѧтомꙋ твоемꙋ Дхꙋ, но шстави ми неwсꙋжденнѡ вопити тебѣ и глаголати нынѣ, Преблагїй· славимъ тѧ Владыко человѣколюбче, вседержителю, превѣчный царю, славимъ тѧ создателѧ и зиждителѧ всѣхъ· славимъ тѧ безъ отца изъ матере и безъ матере изъ отца сꙋщаго. въ превершемъ бо праздницѣ младенца тѧ видѣхомъ, въ настоящемъ же совершенна

тебе видимъ, ѿтъ совершеннагѡ совершенна ѩвлшагосѧ бога нашего. днесь бо праздничное намъ наста врема, и ликъ Свѧтыхъ собирается съ нами, и Ѧггелы съ человѣки сопразднꙋютъ. днесь бо благодать пресвѧтаго Дхꙋа въ видѣнїи голꙋбинѣ на воды прїинде. днесь незаходимое солнце возсїѧ. и мїръ свѣтомъ господнимъ wзарѧется. днесь лꙋна свѣтлыми лꙋчами мїръ сошсвѣщаетъ. днесь свѣтовидныѧ звѣзды свѣтлостїю сїѧнїѧ вселеннꙋю оукрашаютъ. днесь облацы дождь правды человѣчествꙋ съ небесе wрошаютъ. днесь несозданный ѿтъ своегѡ созданїѧ хотѣнїемъ рꙋкополагаетсѧ. днесь Пророкъ и Предтеча къ Владицѣ приступаетъ, но трепетенъ предстоитъ вида божїе къ намъ снихожденїе. днесь Іорданскїѧ воды въ цѣлꙋ претворяются господнимъ пришествїемъ. днесь стрꙋями таинственными вся тварь напаѩется. днесь человѣческїѧ грѣхи водами Іорданскими шмываютсѧ. днесь рай штверзается человѣкѡмъ, и солнце правды возсїѩваетъ намъ. днесь горькаѧ вода, ѩже при Мшїсеи, людемъ въ сладость претворяется господнимъ пришествїемъ. днесь древнагѡ рыданїѧ избавихомсѧ. днесь ѿтъ тьмы свободихомсѧ, и свѣтомъ благоразꙋмїа wзарѣемсѧ. днесь мракъ мїра потребляется ѩвленїемъ Бога нашегѡ. днесь свѣтомъ просвѣщаетсѧ вся тварь свыше. днесь гѡрнѧѧ долнимъ спразднꙋютъ, и дѡлнѧѧ горнимъ собесѣдꙋютъ. днесь свѧщенное и велегласное православныхъ торжество радꙋетсѧ. днесь прелесть разрꙋшаетсѧ, и пꙋть намъ спасенїѧ оустроѩетъ владычнее пришествїе. днесь Владыка къ крещенїю спѣшитсѧ, да возведетъ на высотꙋ человѣчество. днесь непреклонный своемꙋ рабꙋ преклоняется, да насъ ѿтъ работъ свободитъ. днесь царство небесное искꙋпихомъ, царствїю бо господню нѣсть конца. днесь земля и море мїрскꙋю радость раздѣлиша, и мїръ весели́ѧ исполнисѧ. видѣша тѧ води Боже, видѣша тѧ води и оубоѩшасѧ. Іорданъ возвратисѧ вспять, видѣвъ огнь божества тѣлесѣ нисходящь и входящь въ онь. Іорданъ возвратисѧ вспять, видѧ Дхꙋа свѧтаго въ видѣнїи голꙋбиномъ сходяща и лѣтающа на тебѣ. Іорданъ возвратисѧ вспять, зрѧ невидимаго видима бывша, создателѧ воплощенна, Владыкꙋ въ рабїи зрацѣ. Іорданъ возвратисѧ вспять, и гѡры взыграшасѧ, Бога въ плоти видяще, и облацы гласъ даша, чꙋдящеся приходящемꙋ свѣтꙋ ѿтъ свѣта, Богꙋ истинномꙋ ѿтъ Бога

истиннагѡ, Владычнїй праздникъ днесь въ Іорданѣ видяще, самѡюже престѫпленїа смерть и прелести жало, адовъ сѡзъ въ Іорданѣ погрѫзившаго и крещенїе спасенїа мірови даровавшаго. тѣмже и азъ грѣшный и недостойный рабъ твой, величества чѭдесъ твоихъ повѣствѫа, содержимъ сый страхомъ, въ оумиленїи вопїю ти· велїй еси Господи, и чѭдна сѫть дѣла твоа· и ни едино же слово доволно естъ въ похваленїю чѭдесъ твоихъ.

β) Iz legende i života.

1. Povjest Nikifora Kalista o večerama Hristovim

Вечера Господа нашего Іѵсоѵса Христа єдина бысть въ домоѵ Сїмона прокаженаго, идѣже жена она омакавши нозѣ Христовѣ сльзамы и вьзливаше мѵро многоцѣноіе на главоѵ іего, іеже глаголютъ се ѥко бѣше цѣною въ триста динари, въ стьклѣници тврьдѣ зѣло не оудобь разбиваемѣ, о нѥмь же оученици запрѣтише, глаголюште: Не достоаше ли се мѵро продати за .т. динарїи и дати ништимь. Глаголіе же се нарьды, пистикїи, сирѣчь нерастворено ни съ єдинѣмь ничьсомь ни смѣшено, нь паче оувѣрено на очищтенїе. Бѣше же то мѵро събрано и сътворено отъ .д.-хъ сихъ вештеи великыхъ: смирна и стакси и касїа и ливань и цѵѣть кинамона и токь трьста благооуханнаго и иныхъ многыхъ избранныхъ вештеи, и елеа благаго. Я іеже въ домоѵ Сїмона Фарисеа отьца Лазарева вьзла мѵро на владикоѵ Христа, бѣше же и се истиньнѣишеіе и верно и чьстно съ іелеомь благымь. И сиіе обоіе вечерѣ быше въ Виданіи; а таинаа вечера, ѥже о велицѣи пасцѣ бысть, въ Іероѵсалимѣ въ велицѣмь и светѣмь Сіонѣ, идѣже бѣше и Зеведеовь домь, идѣже и прѣіехомь празновати .д. нѣкаа, вечероѵ таиноѵ и светое оумывенїе и прѣданїе Христово и осезанїе Ѳомино. Тоѵ бо бѣше и врьтоградь близоѵ, идѣже бѣ гробь Іисоѵсовь, тоѵ же бысть и страшна молитва господня и. самоіе то оужасноіе прѣданіе Христово. И понеже бѣше тогда быти близоѵ пасцѣ законнѣи, и прѣжде бытіа сеіе пасхы подобааше

вьса ѥже о насъ сътворити Христось на єдиномь мѣстѣ въ светѣмь Сіонѣ. И о семь вьсѣмь оуготова вса Зеведеи отьць Іоана богослова. Сь бо ѥсть, иже въ скоудєлници водоѵ носѣше и домоѵ владика сь ѥсть самь, ѥкоже глаголютъ великыи Іоанасиіе.

2. Život velikoga župana srpskoga Stjepana Nemanje ili u kaluđerstvu prozvanoga sv. Simeuna.

Stjepanu Nemanji, slavnome osnivaču moćne dinastije, život su opisali sinovi njegovi Stjepan Prvovjenčani i sv. Sava, i učeni kaluđer Domentijan, vrijedni srpski književnik XIII. vijeka, koji je napisao i život najmlađega sina Nemanjina sv. Save. Prva dva života izdao je na svijet Pavao Josip Šafařík u knjizi „Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův“, Prag 1851. (2. izdanje Jos. Jirečeka od g. 1873.), a Domentijanov život sv. Simeuna i sv. Save Đ. Daničić u Biogradu 1865.

Iz života sv. Simeuna od sv. Save.

Smrt sv. Simeuna na sv. Gori u lavri hilandarskoj.

Онь же блаженныи донде въ светоѵю городъ мѣсеца ноемврїа .в. дьнь. богоноснн же и прѣподовнїи ѡтьци, иже живѣхоѵ въ светѣи горѣ, съ радостїю и съ почьстїю великою прїеше его. въ ватопедь же монастырь вьсели се прѣжде, тоѵ бо и ѡбрѣте желаемаго, заблоѵждьшее свое окче, и облѡбизавь ѥ, и прїемь его на свое рамо, ѥкоже подобаше, и прѣдставн его въ слоѵжбоѵ себѣ. и прѣбысть тоѵ мало врѣме, вьсхоте онь блаженыи, ѥко и зде оправда свое царство, тако и тамо вьжделѣ обрѣсти мѣсто спасенїа вьсѣмь прихѡдещимь ѡтъ вьсоудоѵ. и испроси оу царa, кирь алеѯе, ската своего, мѣсто поусто на оустроенїе монастирю въ светѣи горѣ. и поеть мене грѣшнаго изъ ватопеда въ место то, и вьселивѣ се. и прѣбысть же съ мною прѣподобны отьць нашь въ горѣ светѣи годице и .ѕ. мѣсець. кто можеть исповѣдати сего блаженаго подвигы и троуды; въ истиноѵ бо всѣмь живоущимь ѡкрестнымь странамь и дивещим се емоу, зреще на немь неизреченна божїа съхожденїа, и прихождааху к нѥмоу на благословенїе. и тоѵ светые горы прѣосвещены и боговдахновны и

христолюбивии чрьноризци, и вьсь wсвещенны црьковны причьтъ неразлоучимъ wтъ него бѣше, дивеще се толикоу смѣренїю и wбразоу кротости и поученїю наставника и послѣдателя светыхъ еуанѣгелїи оученїа, реченое хотен старѣи быти да боудеть вьсѣхъ мьнїи и вьсѣмь слоуга, и аще не боудете акы дѣти незлобиви, не внидете вь царьство небесное, и пакы блаженїи ниции доухомь, wко тѣхъ есть царьство небесное, блаженїи плачюциеи се зде, wко тамо наслѣдници боудете царьствїю небесномоу, блажени алчюще и жеждоуще зде, wко тамо насытеть се, блаженїи милостиви зде, wко тамо помиловани боудоуть, блажени чистїи срьдьцемь wко выноу бога оузрите и ина прочаа. симь бw вьсѣмь испльнитель бысть блажены wтьць нашь и хтиторь, господинь сїмеwнь, и ни вь которѣмь же ньравѣ бысть зазорьнь, нь спасенїе полоучи съ живоущими христа ради. и достигноувь пажити покоа вь красна дрѣква вьзрастомь и плwды, и сладкыя птице поюще вь нѣмь, идеже слышавь, и поживе мирноую и неметежноу и богоугодноую жизнь, и правовѣрїемь добрѣ оукорѣнившоу се и свѣтло сїяющоу, wко дрѣвоу дивноу стоещоу, пристанищоу доброу, рекоу светоую городу, срѣдѣ же того wко сладкогласноую птицоу и поустынолюбные грьлице, желаемаго вьлоучи нѣкоего мниха, милоую оутѣхоу христолюбивомоу старцоу, и иногда бывшее вьспитѣное емоу овче, вѣтвь wть плwда его и цвѣть wть корѣне его. тоу и благаа вона, вьжделѣ бо по истинѣ и почи на пажити краснѣи, на неиже пwше птица, измѣняюци гласы .е. чювьствы насыщае се прѣмоудрыхъ видѣнїа, слышанїе и обоняне, гласаные и wсезанїе птице. изыде бо изь wтьчьства его вь светоую оноу пажить, рекше вь светоую городу, и обрѣте монастирь нѣколи бывше, рекше милее, вьведенїе светые и прѣславные владычице богородице, развалень wть ноудь wть безбwжныхъ ратникь. и инь лоучьшїи подвигь прїемь, и потроуди старость свою, и мене аще и не достоина съ собою имоуща, работающа емоу, wкоже зде обнови и оустрои вьсачьскаа, тако и то мѣсто светое вьздвиже, wко да и тамо насъ обновленїа и помени и привѣжища не лишить. и съвькоупивь тоу чрьньць доволно, и постави нѣкого прѣподобна моужа именемь медодїа мниха. и вьса wже на доволно монастырю и живоущимь вь нѣмь оуправивь, прѣвысть тоу .н. мѣсець, имѣе подвигы и исправленїа доуховна неизглаголанна, ихже не вьзможеть изглаголати оумь человѣчь. нетькмо бо тоу вь монастири си, нь и вь светѣи вьсѣи тои горѣ и вьсѣмь мwнастырѣмь тоу подасть прѣизобилные милостыне на поменоу себѣ и вьсѣмоу наслѣдїю его.

вь .з. дьнь мѣсеца февраа начеть нѣчто мало wслабѣвати чьстнаа старость его. и тоу абїе блаженныи старьць, господинь сїмеwнь, мене недостоинаго и оумалиенаго вьсакоюдѣ, вьзвавь ме съ тихостїоу, начеть ми светаа и чьстьнаа и сладкаа слwвеса глаголати. вь .вї. дьнь того мѣсеца видѣхъ его, wко готовить се вь wтьхожденїю, и глаголахъ емоу: w блажены господине сїмеwне. се, оуже благы твои готовить се исходь вь покои твои. да юже слышаль есмь, еже еси благословиль наслѣдїе свое, нь и нынѣ свое послѣднее благословенїе даждь имь. онь же вьздѣвь роуцѣ, начеть съ сльзами глаголати· троице светаа, боже нашь, славлю те и благословлю те и молю те и вьwбражаю те, третїе бо благословенїе даю наслѣдїю моемоу. господи вьседрьжителю, боже wтьць нашихъ, авраамовь, исаковь, иwвль и сѣмени праведнаго. съхрани и оукрѣпи вь дрьжавѣ бывшаго владычьствїа моего. и помощь прѣсветые богородице и моа аще и грѣшна молитва да есть съ ними wть нынѣ и до вѣка. заповѣдь же прежднюю вьдаю има. имаита любовь междоу собою, иже ли ею истоупить съ оуставленаго има мною, гнѣвь божїи да пощасть его и сѣме его. мнѣ же w вьсемь томь рекшоу· аминь. вь .вї. дьны пришьдьшоу того мѣсеца, рече· чедо мое, принеси ми прѣсветоую богородицоу. таково бо имамь обѣтованїе, wко да прѣдь нею испоущоу доухъ мои. и съвореноу бывшоу повелѣнїю, къ вечерю бывшоу, глагола· чедо мое, съврьши любовь, вьложи на ме расоу, еже есть погребенїа моего, и оустрои ме съврьшено образомь светымь, како и вь гробѣ ми вьлеци. и простри рогозиноу на земли, и положи ме на нен. и положи камикь подь главоу мою, да тоу лежю, дондеже посѣтить ме господь вьзети wть соудоу. азь же вьса испльнивь, съворихъ повелѣна ми имь. вьсѣмь же намь зрѣщимь и плачющимь се горько, зрѣщемь на семь блаженемь старьци таковаа неизреченьнаа божїа смотренїа. wко бо и зде проси оу бога, и дасть емоу вь дрьжавѣ его, тако и до сего часа не вьсхоте ни едине вещи лишитї се дwховные, нь вьса богь испльни емоу. вь истиноу бо, братїе моа любимаа и wтьци, чюдо бѣ зрѣти,

гоже бѣхоу се и трепетахоу вьсе страноу, тьи видимь бѣ
ѣко единь отъ странныхъ нищь, расою обитъ, лежещь на
земли на рогозинѣ, и камы емоу подь главою, вьсѣми кланя-
емоу, и оумилающоу се и просещоу оу вьсѣхъ прощенїа и благо-
словенїа. ноши же бывши, простивьшимь се и благословивьшимь
се оу него вьсѣмь, отидоше въ келїе слоужбы творити и нѣ-
колико мало покоа вькоусити. азъ же и единь иерен оставихъ
съ собою, и прѣбыхъвѣ оу него вьсоу тоу ноць. полоуноши
же бывьшоу, вьтиша блажены старьць, и к томоу неіе гла-
голати к мнѣ. бывшоу же крѣмени оутрьніе и зачьншоу пѣ-
тїю цркоовьномоу, абїе просвѣти се лице блаженомоу старьцоу,
и въздвигь на небо и рече· хвалите бога въ светыхъ его, хва-
лите его и на оутвръжденисилы его. азъ же рѣхъ емоу·
отьче, кого видѣ говориши; он же възревь на ме, глагола
ми· хвалите его и на силахъ его, хвалите его и по прѣ
мнозѣмоу владычьствїю его. и се рекшоу емоу, абїе прѣ-
божьствьныи доухъ свои изпоустивь оуспе w господѣ, аз же
падь на лици его, плакахъ се горко на дльгь час, и въставь
благодарихъ бога о сикои кончинѣ видѣвь сего прѣподобнаго
моужа.

3. Iz života sv. Save. Od Domentijana.

Чоудо о въздвиженни раслабленаго. Иногда
же соуштоу іемоу въ домоу съпасовѣ въ мѣстѣ рекомѣмь
Житьчи, и тоу вѣ нѣкѣто человѣкъ весь ослабленъ роукама
и ногама, отъноудь не могы просто стати. сего приемь прѣ-
подобьныи по истинѣ оученикь христокь, подобе се владыцѣ
своіемоу рекьшомоу· вѣроуѣи въ мнѣ и дѣла иже азъ твороу
и ть съторить, паче и больша сихъ· владыка же іего Христосъ
словомь въстави раслабленаго въ обычни коупѣли . ли. лѣть
съležешта· врьховьныи же Петрь апостоль Ієнеа раслабле-
наго въздвиже· сии же прѣподобьныи, въторыи апостоль,
тогожде владыкы силоу имѣіе, и молитвою въздвиже расла-
блѣнаго отъ многыихъ лѣть съležештаго, по речению све-
тыихъ отьць светогорьскыихъ· можаше бо, рече, и мрьтвыіе
въскрѣшати, нъ оуклоняше се за велико іего съмѣрение,
въземь же раслабленаго и вънесе и въ црькоовь светоую, и

обѣ ношть вьсоу ста на молитвѣ просе помошти съ выше· и
никомоуже соуштоу съ нимь въ црькви развѣ томоу самомоу
и ослабленомоу лежештоу прѣдь образомь христовѣмь, и
многыіе молитвы сътвори къ вышнѣмоу милости подателіе,
прьвоіе о себѣ, ѣкоже Павль глаголеть· вьсакь архиерен
приносе жрьтвы прьвоіе о себѣ, по томь же и о людьскыихъ
невѣдѣнииихъ· и въ подвизѣ прилежьно прѣдьстоіе, вьсь онебе-
сивь се доушею свѣтлою, и оумомь богомысльнымь прозре
седмосвѣтлаа небеса, съ сльзами топлыми изъ глъбины доу-
шевьныіе зовы, въздвигь прѣподобьнѣи роуцѣ свои на вы-
сотоу небесьноую моле се и глаголе· саваоѣ боже, не разори
моіе основание, и сльньце праведьноіе, неподвижимыи каменн,
крѣпькаа сило, непрѣсѣкаіемыи жьзле, прѣвѣчьныи источьниче
и поуте истоваго съпасенна, и оброучьниче истиньныіе славы,
наслѣдиа неконьчаіемаа пишта, начетьче боудоуштимь бла-
гомь, исплнь десьныими и шоуими блага, давыи благодѣть
свою человѣкомь оувѣдѣти тебе истиньнаго бога· ты бо ми-
лоуіеши и съпасаіеши своіею волею и прѣмногыими штедро-
тами своими, хоте съпасти се вьсакомоу человѣкоу и въ ра-
зоумь истиньныи принти· и ты господи Иисоу Христе, сыне
бога живаго, живеи въ вышьнихъ съ іединосоуштьныимь и
іединородьныимь ти и съ светыимь и благыимь и живо-
творештимь ти доухомь, въздвигноувыи словомь древлѣ
раслабленаго на одрѣ лежештаго, и вьдовичина сына на
погребенніе носима, и прокаженыіе словомь очистивыи, и
страшьныимь и вьсемогоуштимь и милосрьдьныимь гласомь
четвородьневьнаго Лазара адоу изъ челюсти истрьгноувыи·
ты нына вьсевидьныимь окомь твоимь и зде призри съ вы-
соты своіеіе безмѣрьныіе, и оуслыши молитвоу раба твоіего
оуповаюштаго на те, и приди невиднмою силою твоіею,
съкроушивыи ключе адовыіе, и растрьзавыи болѣзни съмрьть-
ныіе неизреченыимь и бесчисльныимь милосрьдиемь, приди
и зде на сего раслабленаго, и свободы отъ одрьжештеіе
іего болѣзни, и растрьгни съоузы болѣзнии грѣховьныихъ,
и обънови свою тварь, да вьси людиіе твои разоумѣіють
силоу твою бесчисльноую и милость твою бесконьчьноую, и
да вьсѣми славить се прѣсветоіе и вельлѣпьноіе име твоіе
отьца и сына и светаго доуха, нына и присьно и въ вѣкы.
и конъчанѣ бывьши молитвѣ, ослабленыи же ѣко отъ сьна

вьскочивь и хождаше, славоу вьсылаѥ богоу и прѣподобьномоу оугодьникоу іего іеромонахоу кирь Савѣ, новомоу чоудотворьцоу, простивьшомоу и словомь своимь светыимь, на земли соуштоумоу небесьноую власть имоуштоумоу отъ владыкы своіего Христа везати и раздрѣшати грѣхы на земли.

γ) Iz apokrifâ.

Слово ѡ прѣпреніїю дїавола съ господомь нашим їсоусомь христѡм. оче благослови.

Пришадьшоу Іесоусѣ на горѣ елеѡньскѣю, и глагола ѕвеником своим: алчем здѣ дни .м. понѣже хощѣ прѣпирати се съ дїаволѡм, занеже вьорѣжается на насъ велми. и алкавь се Їсоусь съ ѕвеники своими ꙗко да прѣпреть дїавола. и слишав же се дїаволь и разгнева се велми и облече се прѣд Іесѡм. и рѣче ка господѣ: заклинаю те богом живим, да ми рѣчеши ѡтквдѣ еси ты. Їсоусь рѣче: ѡт прѣвишнаго. и рѣче дїаволь: да сынь лїи еси ты прѣвышнаго? и рѣче Іесоусь: ꙗко ты рѣче дїаволѣ. и рѣче дїаволь: да аще ты еси сынь божїи, почто придѣ семо? нь иди на небеса и седы на своем прѣстолѣ, понеже твоя сѣть небеса а моя іест земла. и рѣче Іесоусь: пришаль есам погѣбыть тебѣ ѡт лица землїи ꙗко единого человѣка. и рѣче дїаволь: иди ты на свои прѣстоль, твоя сѣть небеса а моя іест земла. аще ли то не хощеши, аггелы мои аггель твоих горшии сѣт и силны, и изгѣбеть тебѣ ꙗко единого ѡт человѣкь а тело твоіе погѣбѣть. и рѣче Їсоусь: о горѣ тебѣ дїаволѣ. и са аггелы твоими и съ светилници твоими! понеже азь пришаль есам на землю погѣбиты тебѣ и съ аггелы и съ светилници твоими и потрѣбыты ѡт лиц землѥ. и рѣче дїаволь: а что сѣт светилници мои? Іесоусь рѣче: творѣци дѣла твоя. рѣче дїаволь: что сѣт дѣла моя? Іесоусь рѣче: твоя дѣла сѣт развоньичастьво, блѣд, завистъ, ревность, оганно прѣкнїе, тма, ненависть, и всакаа неправда. и рѣче дїаволь: право рѣче, ꙗко то сѣт дѣла моя; нь паче тебѣ силны есам и аггелы мои аггель твоих. Исоусь рѣче: горѣ тебѣ дїаволѣ, ꙗко прѣластникь еси всем человѣком, нь посрамити те имам въ скорѣ. и рѣче дїаволь: ти ли мои

прѣластникь еси, ꙗко ѡт жены рѡдїл се еси. Їсоусь рѣче: добре веси и ꙗко ѡт жены родихъ се. да ва шны час слово мое съблюдѣтсе егоже ради человѣка създахъ въ образѣ своіем, и нехощѣ ѡтстѣпиты ѡт него въ векы. и рѣче дїаволь: о человѣце ли, егоже саздаа глаголеш. ꙗко неѡтстѣпиты ве векы ѡт него. да аще тебѣ съгрѣшить и славѣ и часть твою оставить, а волѣ мою и дела моя сътворить, тогда что сътвориши емѣ? и рѣче Іесѣсь: слышїи дїаволѣ! аще человѣкь сътворить волѣ твою, а мою славѣ и часть оставить и живеть .м. лѣт или .н. и пакы на конаць покаетсе, и страннїе начнеть прїнематї въ дѡм, нагїе одеваты, алчних напитаты и жедьнїих напоиты, съ иною добродѣтелїю и прѣждѣ всех ѡтсечетсе дель твоих· и начнеть глаголати: господи помилѣи ме съгрѣшившаго тебѣ. и того помилѣю и пошлю емѣ благѣю съмрьть. и предамь его архаггелѣ михаилѣ съ слѣгами и вьведѣть его въ место покоино. и еще слыши дїаволѣ! аще ли живеть человѣкь .м. лѣт или .н. въ делѣх твоих и к томѣ ка мне не обратить се ни сатворить прежде рѣченїих моих добродѣтелых, и рѣчеть: господи помилѣи и прости ме съгрѣшившаго тебѣ, томѣ пошлю съмрьть лютѣю и напраснѣ и прѣдам его аггелѣ моемѣ, емѣже лице пламеное и ведеть его въ тмѣ кромешнѣю въ ѡгань негасими мѣчитї се с тобою, дїаволѣ. и се рекь їсѣсь, обрати се ѡт него, и вьзыдѣ на горѣ высокѣ. и тѣ вси дїаволы съвакѣпише се тмѣ тмами и тисѣще тисѣщами дїаволь. и вьорѣжише се на господа, и рѣче дїаволь: чюдеса и силы моіе ѕкрѣпите се, и поидите прѣд мною, азь же поидѣ по вас. христосъ бо великь сѣпостатъ пришаль іест на ны, и славѣ и чьсть нашѣ погѣбиты хощет. Єгда бо ѡтьць его създа адама, то азь не рачихъ поклонити се ни целовати его. и того радї съврьже ме съ небесь ѡтьць его. и тога радї хощѣ вьздати ѡтмащенїе сынѣ его христѣ. нь поидѣте вїи прѣд мною и азь по васъ идѣ. И тако идѣщим им на господа, и вьзыдѣ прахъ ѡт дїаволь. и видѣвше ѕвеници господни, горы трѣпещѣще се и морѣ съмѣщающе се ѡт силы бесовскые. и рѣше ѕвеници господни: видѣхом трѣсь ѡт бесовь и гласы их слишахѡм и трѣпеть нас прїеть. и изьшадше .ѧ. паприци и видѣв же петарь вьпаль их ѕжасе се и ѡтбѣже ѡт господа .г. паприца. и рѣче емѣ господь: петрѣ что твориши? и покаав же се петарь и възврати се ка господѣ, и

ста изл рамѫ его зрѣти. и видѣвъ же Їсоусь ѫжасающе се ѫченикы и рѣче им: что ѫжасаетесе? кто съврьже сътанѫ съ небесь? и рѣче емѫ петарь: ты единородьнїи сынъ и wтьць твои съ светимь дѫхомь .г. лица едино божьство и едина слава въ .г. собьствьа неразлѫчимаа, wтьць и сынъ и светы дѫхъ. и повелѣ їсѫсь прїиты облакѫ съ небесь на землю wко мльнїи, и въсхититы сътанѫ и обеситы стрьмоглавь за нозѣ его на облацѣхъ небесних и быст тако. и силы его разгнаа wко дим. и бежеще въпїахѫ: что съгворим хѫдїи или гдѣ сакрити се имамь въ пещерах или въ глъбинах морскых. юже бо кнеза нашего христось на облацѣхъ небесних обесы! о горѣ нам! и тогда видѣвъ дїаволь, wко сконча се слово, еже христось рѣче, и въѫпивь велїем гласѡм глаголюще: помилѫи ме господи, непогоуби менѣ, нь спѫсти ме на землю, да иже въ име моіе не подобьное верѫеть, да творѫ им пакосты, и таковы вси обратет се къ тебѣ. и се рекшѫ дїаволѫ къ їсѫсѫ съмисливъшѫ се емѫ, и повѣлѣ облакѫ wтрѣшити дїавола и падѣ на землю wко мльнїа. и напльнише се ѫста емѫ храпанїа великаго и ваплиа. и въсклони се хитити се господа. и рѣче емѫ їсѫсь: пакы ли тожде слиши, дїаволѣ? и ндѫ ни плѫнѫ на те, слина бо моиа света iест и ветарь wд ѫсть моихъ светь iесть. и рѣче емѫ дїаволь: аще не поборѫ се с тобою, не бѫдѫ тачань вишнемѫ, нь вълезѫ кнезѫ жидовскомѫ въ сръдце и съгворѫ, да те на крьсте пригвоздѣть, и ѫморѣт те. и рѣче емѫ їсѫсь: право сѫдиль еси, дїаволѣ, въпасти ми iест въ рѫце человѣкѡм грѣшником и крстѫ на немже распьнѫт ме, тѫ начнѫть емѫ клањати се, а на тебѣ въсплѫють. и рѣче дїаволь: азь съгворихъ їѡана ѫсекнѫты прѣд иршдомь царемь. и рѣче емѫ їсѫсь: їѡань же ме крьсти, нь нѣст ѫмрьль, нь живь iест. рѣче дїаволь: да быхъ видѣль, когда си се родиль, то бихъ пришаль на место то, и матер быхъ твою погѫбиль а тебе бихъ раскривиль. и пакы рѣче емѫ їсѫсь: кто можеть пшениць жети на вльчьци, вино събирати wт трьнїа. и не wтвеща емѫ ничесоже. и повелѣ їсѫсь растѫпити се землїи .т. сежанихъ въ широтѫ, и потрѣсе земла на четири страны и растѫпи се по повелѣнїю божїю. и рѣче їсѫсь: виждь дїаволѣ величастьво за тобом. и озрѣ се дїаволь и видѣвъ за совою пропасть великѫю. и ѫжасе се и рѣче: что се iест господи? и рѣче їсѫсь: вьниди и виждь, дїаволѣ! рѣче дїаволь: глъбоко лы iест се?

рѣче їсѫсь емѫ: бывъшїи юноша wт .л. лѣт възрастом. и да вазметь камень противѫ силы своеіе и въврьжеть и идеть. за .г. лѣт и не можеть на дно сънити, идеже ты хощеши прѣквиатї дїаволѣ, тѫ хощѫ те свезати ѫзами нерѣшнимиі и посаждѫ те въ прѣисподьнїихъ земли, и прѣквѫдеши тѫ до скончанїа века сего. и рѣче дїаволь: а потом что бѫдеть? рѣче їсѫсь: .а. лето родить се жито много и вино, .в. лето съторѫ да не обрѣщетсе ни спѫдь жита, ни мера вина по васеи земли. и рѣче дїаволь: а потом что? рѣче їсѫсь: съторѫ .г. лета wко .г. мѣсеца а .г. мѣсеца wко .г. нѣдѣлиіе, а .г. недѣле wко .г. днїи, а .г. днїи wко .г. часы, а .г. часы wко .г. чрьте. и рѣче дїаволь: потом господи что пакы? рѣче їсѫсь: съвїю небеса wко свитакь, и раждегѫ землю wко огань, и рѣкѫ морѫ, да исѫхнет wко камень. и прїити имам на место свое, еже нарицает се хижина. тѫ имать прїити мати моа, иже ме роды, и иѡань богословь, и илїа енохъ, иже несѫт въкѫсили съмрьты. и тогда те имам погѫбиты дїаволѣ съ всемы аггелы твоими. богѫ нашемѫ слава и честь и покланаиіе оцѫ и сынѫ и светомѫ дѫхѫ и нинѣ.

δ) Iz ljetopisa.

1. Iz srpskoga ljetopisa po rukopisu koprivničkom XV. vijeka.

Ovaj je komad uzet iz Stojana Novakovića knjige „Primeri književnosti i jezika staroga i srpsko-slovenskoga“. Drugo izdanje. U Beogradu 1889. str. 261—264.

Понєже въ кратьцѣ съложено бысть о памети древьнихъ вѣкъ и скоро текоуштихъ временехъ и лѣтѣхъ и о бывъшихъ царехъ, како царьствоваше отъ начела и по потопѣ даже и до сихъ послѣдьнихъ врѣмень, подобьно iесть въспоменоути и о сръбском земли, како оувѣрена бысть, къто ли начелствоваше въ ниеи и въ сиа послѣдьнаа наша врѣмена. Къ тѣмь бо намь паче слово прѣдьлежить благолюбьзно и въсакоіе почьсти достоино. Ибише бо се намь въ ниеи велици свѣтильници миров, ови апостоломь равьночьстьни, дроузи мироточьци и чоудо-

творьци, инии оучителиє велици и архиєреиє достоблажении и множьство прѣподобьныихъ и праведьныихъ.

Въ нихъ же ѥви се великыи отьць нашь и прьвыи светильникъ тоиє земліє, светыи Симеонъ Немања, новыи мѵроточьць, оутврьдивь православиє, потрѣбивь ѥреси своєго отьчьства срьбьскыє земли. Роди же и сыны .г. Стефана, прьвовѣнчанаго краља, и Вълкана, кнеза въсои Зети и хлмьскои земли, и светаго Савоу, прьваго архиепископа. И ѥлика многа добродѣѧнија и милостыниє сътвори и храмы въздвиже и православиє въсѣкѹ, нѣсть мощьно изрешти, обаче сама благодать светаго доуха на нѣмь изѧви. Съзида же и цркви великыє, Стоуденицоу же глаголю, великоую лавроу прѣсветыє Богородице, и оу Топлици храмъ пресветыє Богородице, и светаго Николы храмъ митрополию, и инъıє божьствьныє храмы, ихъ же не доспѣхомь въспоменоути. Стефань же сынь ѥго, приємь благословениє отьца своєго по Иѵаковоу, въсемоу подобьнь бысть отьцоу своємоу, глаголю же боголюбивь, милостивь, благь, кротькъ, благоразоумьнь, и ѥлика симь подобьна, добрѣ праве и съблюдаіє отьчьство своє. Роди же и сыны .д.: Радослава, Прѣдислава, Владислава и прьваго Оуроша. Съзида же и великоу цркъвь, архиепископию Житьчоу съ инъıими многъıми храмы. Оставлаѥтъ же краљевьство сыноу своємоу Радославоу. Прилоучи же се Радославоу краљю жена Далида она, или рештн новыи Ієзавель, и ѥлика пострада, нь обаче несьнѣдень бысть ѥхидною. Владислављ же по нѣмь прѣѥмлеть краљевьство, и тъ же богооугодьно и благочьстьно поживь. Съзида же и храмъ великъ и чьстьнь, славьноє вьзнесениє Христа Бога нашего, глаголѥмыи Милешева. По семь прѣѥмлеть краљевьство братъ ѥго прьвыи Оурошь, иже и нареченыи храбавыи краль. И тъ благочьстьно поживь, и добрѣ праве православиє отьць своихъ. ⌋

Многа же озлобленија и скрьби отъ оугрьскаago краља приємлеть по пророчьскомоу словоу: многии скрьби праведьнымь, нь отъ въсѣхъ избави ѥго Господь! Роди же и сына два, Драгоутина и Милоутина, иже нареченыихъ Стефань краль и Оурошь краль. Съзида же и цркви великыє, Сопокани глаголю и Градьць, и ина достодивьнаја исправлѣенија сътвори ревьноуіє православию своихъ родителии. Прѣдислављ же, сынь прѣвовѣнчанаago краља Стефана, топлою вѣрою разгорѣвь се и божьствьнымь светаago доуха распаливь се огнѣмь, и въса краснаја вѣка сего ничьто же вьмѣнивь, изволи иночьскоє житиє, послѣди же поставлаѥтъ се архиепископомь въ своємь отьчьствѣ по светомь Арсении, третии по светомь Савѣ стрии своємь, и тъ же Сава наречень бываѥтъ и въ въсемь подобьнь стрию своємоу. Стефань же, Оурошевь сынь, по своємь отьци прѣѥмлеть краљевьство, и паче на любовь божию и на православиє распалаіє се, и достохвално и благооучьстьно съблюдаіє отьчьство си, пожить богооугодьно житиє, инокыихъ любе, старьце почитаѥтъ, младыихъ питѣѥ, въсакоу же правьдоу и истиноу исплнаіє, къ симь же постомь и молитвою своє тело оудроучаіє ѥлико изрешти нѣсть мощьно. Роди же и сына два, Владислава краља и Оурошица. Тъ же Оурошиць свѣтло въ благочьстии коньчиноу приємь, гробоу прѣдаѥтъ се, положень бысть въ митрополии ахилскои, и благодатию светаago доуха мѵро изливаѥтъ, ѥкоже ѥсть вѣдомо въсѣмь. Владислављ же изъгнань бысть дѣчанъскыимь краљемь на Оугре, и тамо коньць приемлеть. Стефань же краль, сынъ отьць прѣжде реченыи, създавь цркъвь светаago Георгиа оу Расоу, и блаженоую коньчиноу постизаѥтъ, измѣнивь земльнымь царьство небесьноє въ лѣто ·ѕѡѯѳ· (6825=1317). Съ же Стефань краль, похвалѥныи отъ дѣль своихъ, при животѣ своємь призиваѥтъ брата своєго, светаago краља Оурошa, и томоу вьроучаѥтъ правити краљевьство отьчьства си. Съ же вьторыи Оурошь прѣѥмлеть краљевьство, много сы въ милостыни, ѥкоже инъ отъ краль и царь никьто ни прьвѣѥ ниже по сихъ. Гдѣ бо не слышаше се ѥгова милостыня и правьда по въсѣхъ ѥзыцѣхъ? Достизаѥтъ же въсточьныє страны, глаголю же Иѥросолимь и Синаю и ѥгипьтьскоую землю, и по въсои грьчьскои и словѣньскои земли, даже и островы поморьскыє и заморьскыє, тамо въсоудь ѥгова милостыня достиже, и ревьность и любовь, ѥже о Бозѣ, обѧви се. И цркви създаше се, и болѧнице сѧчинише се, ѥкоже тамо живоуштимь бъıти въ оудивлении, понѣже и Богъ оумножи царьство ѥго, царьствова бо лѣта .мв. Съзида же въ отьчьствѣ своємь цркви великыє и чьстьныє, сихъ оукраси, ѥкоже и до нъıнѣ видимо ѥсть, глаголю же въ Светои Горѣ великоую лавроу,

домъ прѣчистыѥ Богородице хиландарьскыѥ, и свѣтаго пръвомоученика Христова Стефана при градоу Звечани, иже ѥстъ Баньска, идѣже и свѣтыѥ ѥго мошти лежеть, и вьсе стѣкны златомъ оукраси, шкоже мьнѣти се полити или позлаштене быти. Ѥште же и цркъвь ѥпископию градьчаньскоую, и оу Призрѣнѣ митрополию и свѣтаго Стефана и оу Скопию троѥроучицоу и свѣтаго Георгиа на Стравѣ, и въ Нагоричинѣ свѣтаго Георгиа и въ Солоунѣ свѣтоую Троицоу съзидавь и оукрасивь, и полате вьздвигь и хрисовоулъ оутврьдивь оу царь грьчьскихъ, шко да ѥстъ въ область домоу прѣсвѣтыѥ Богородице хиландарьскыѥ. Съзида же и въ богосъзданѣмь Константинѣ градѣ цркви, и больнице вьдвиже. И къто можеть сихъ въ кратьцѣ изрешти ѥлика съзида и обнови по иныихъ земльхъ, чьто же ли ѥстъ въ сихъ късьнѣти? Обаче благочьстьно и богооугодьно поживь блаженыи коньць постиѕаѥть въ лѣто ·ѕѡѳ· (6829=1321). Роди же и сына два, Стефана краля дѣчаньскаго, Оуроша третиаго, и Константина, иже въ Звечани градоу лежеть свѣтыѥ мошти ѥго.

2. Iz „Повести от житиа кнеза Лазара и негова воиводе Милоша Обилића и остале србске све господе кои билоу на полоу косовоу“.

Ova priča o boju kosovskom crpena je iz narodnih tradicija negdje u prvoj polovini osamnaestoga vijeka, kad se počeo noviji srpski književni i prosvjetno-školski život, koji je i u jeziku i u navikama i u svezama i u upravi počeo lomiti sa starim tradicijama.

Komad, što ga donosimo, uzet je iz izdanja, kako ga je uredio Stojan Novaković i štampao u X. knjizi „Starinâ“.

По гибели Мрнчевића промисломъ божиимь поставише кнеза Лазара на престоль србски са благословениемъ четири патриара васеленска и васего сабора србскаго. И тако кнезь Лазарь бистъ господинь Србљемь, и пребиваше оу свакои правди оу правоме соудоу. Имаше око милостиво, роуци податливе ка васакомоу чловекоу. Имадиаше сина три: Стевана деспота и Лазара и Воуика, и двие кѣри: прво кѣи Мара, пронаречена Видосава, коа би дата за Воука Бранковића, дроуга кѣи Ѥла, коа бистъ дата за Милоша Обилића.

У то вриеме славни кнезь Лазарь изъ лова ездиаше коне са своимь двиема зетовима ка своемоу биелоу двороу, а то гледаю двие кѣери Лазара с висока чардака. Видосава говори дроугами и сестри Ѥли: видите ли сада чоуда, како мои отаць кнез Лазарь ѥзди кона, з десноу страноу Милош Обилићь с лиевоу страноу Воукь Бранковићь. Ѥла нои таино говори: моа драга и премила сестрице, да не зна нашь кнезь Лазарь Милоша добра юнака и паметь неговоу и вриедности негове, не би га метао з десне стране да кона ѥзди. Када то чоу Видосава, поскочи како охола девица, и оудари ѥ, свою сестроу Ѥлоу, роукомь оуз образь, на роуци ои прстенови златни потоноуше Ѥли оу лице. Окваси се леви образь, оудари ои крвца низ прси. И оу та часъ славни кнезь Лазарь са своимь двиема зетовима ка своемоу биелоу двороу коне доездише. Ѥла крвава пред дворе изиде, Милошоу добра кона примаше, а лице крваво пешкиромь сакриваше. Милошь виће Ѥлоу крвавоу, и рече: што ти ѥ, Ѥло, лице крваво? Она немоу све право каза, како ѥ сестра оубила. Милошь из срца оузданоу, и оузе Воука Бранковића за роукоу, те га далеко од двора одведе, и рече моу: Каран, брате, вирницоу твою, олоу Видосавоу, да не говори злие риечи, да не зове поглавица лоуди орлатима; ако ѥ ти нећеш карати, богом ти се тешко коунемь и витешкомь моомь десницомь, када боудемо оу поутоу ездећи на конма на поле Косово, ћоу тебе оузети за појас, тере те о седла немилостиво измегноути, роукомь ћоу те роуци монои испот кона додавати, како но воук воукоу шане кад додае, пак ћоу тобомь оударити о камен и о землоу како оно гладнь орао жавом корначом, одниећоу те оу моиои десници каконо рти зеца пред ловцима, и дароваћоу те вирници твоиои олои Видосави или жива или мртва, за што она оучини мою матерь кобиломь; нека свак зна што оучини Обилићь Милошь, и нека сваки зна и чоуе и види, да инесам Милош Кобилић него Обилић и право храбри детић. До то се дова зва Милош Обилић, а о то дова Кобилић, за што една женска глава ола изоусти.

И тако Бранковићь те страшне риечи од Милоша, од страха оублиеће, доуша моу се заседе, проговорити не може.

*

Я то моу Милош све говораше, али за нега зле воле имадиваше и веће моу не поменоу, него га поусти оу свое дворе, а Милошь оу свою воискоу оде и верно свога господара слоужаше.

Али моу отиде лоукави Воук Бранковић на Милоша врло лагати и лажоу износити, с коиомь ће своу српскоу господоу изгоубити. Поче кнезоу Лазароу говорити: дркћем како проут, мртви ме зноји попаде како се чоуе, кои ти се глась носи за Милошемь Кобилићемь, да ће ти невероу оучинити на полю Косовоу, кад боудеш с царемь бои бити. Кнезь Лазарь говори: моучи, Воуче, кто тоу лажоу изнесе, Милошь е мои штит перни, и оу немоу стои сва моя снага и крепость, Милош ће оставити спомень оу виекь на полоу Косов8 докле се зовоу разтроузи.

И оу то поче кнегина Милица говорити: господине кнеже Лазаре, видимь, да оћеш поћи на поле Косово, али с' мало оустави з господомь, докле видишь, оће ли што бити истина од Милошеве невере. Кнез Лазарь говори: госпоћо Милица, не би ти се садь оуставио, да се не би никадь вратио с пола Косова. Тадаи моу госпоћа Милица говори: а ти поћи с Богомь, господине мои, него те ноште желно молимь, како мога господара, испоуни мени волоу за лоубав нашоу, тако ти завета, кои е међоу нами, што верни моужеви даю верним женамь, и тако ти рода, кога сам сь тобомь родила, и тако твоя воиска здраво одила, немои ме оукорити, што ћоу ти говорити, немои ми деветь браће оу бои водити, немои ме жалосно оучвелити, немои ми оучинити да погине колено срца Юга Богдановића. Кнез Лазарь Милици говори: за то ти, Милице госпоћо, не могоу испоунити волоу твою, за што оу твоои браћи стои сва моя снага, та копла сломити се не мог8; тако се о дице Югновића беседи, да и царь тоурски од ни стра има, вреднаша соу твоя браћа бои бити, него да се скоупи сва земла српска. Тадаи моу се Милица са соузами поклони и рече: тако ти Богь твою дрьжавоу сачоувао и здраво, а ти ми еднога браца од заклетве сестрици остави за милоштоу, нека се старца Юга помаса честитога остане крви и колена и гласа на оконе краю, и да знашь, господине кнеже Лазаре, теби данась Милица пророкоуе, да од те воиске мало ће остати. Кнезь Лазарь Милицоу разговара: госпоћо Милице,

срамота би било твомоу братоу од моее воиске остати, рекли би воиници: од ни ни юнака нити е од юнака. Пакь кнезь Лазарь рече: з богомь остани, Милице госпоћо, соузе ми твое срдце стрнеламь обранаваоу. Пак кнез Лазарь на кона своега оусиде, и воискоу своюю обрати на поле Косово.

ε) Iz romana i pripovijedaka.

1. Iz pripovijetke o Aleksandru Velikom.

Najmiliji predmet zabavne književnosti srednjega vijeka bijaše život Aleksandra Velikoga, kako ga je pripovijedanje potonjih vremena i narodâ, baštinikâ staroga svijeta, romantički iskitilo prema svojemu mišljenju i svojoj fantaziji. Komad, što ga mi donosimo, uzet je iz Novakovićeva izdanja: Pripovetka o Aleksandru Velikom u staroj srpskoj književnosti. (Glasnik srpskog učenog društva II. IX. Beograd 1878.). Osnova je izdanju jedan od najboljih tekstova ove pripovijetke, što se čuva u biogradskoj narodnoj biblioteci pod br. 117., dok je V. Jagić u Starinama III. uzeo za osnovu svojemu izdanju rukopis iz knjižnice knezova Lobkovica u Roudnici u sjevernoj Češkoj, koji je pisan bosanskom ćirilicom u narječju čakavskom XV. vijeka.

(Iz ovoga rudničkoga teksta uzeto je ono, što ima u F. Petračića hrv. čitanci za više razrede srednjih učilišta. II. str. 13—15.).

Smrt Aleksandrova.

Вь тъ дьнь пріидоше іереи отъ Іероусалима, принесоше іемоу шаторь великъ зѣло, и вьзвѣстишѣ іемоу, глаголюште: іако пророкъ Іеремиа оумреть. Алексен'дръ царь оскрьбивь се не мало, и вь тъ дьнь пріидоше къ нѣмоу мнози отъ града, іегоже сьздаль бѣше, Алексан'дрию, и рекоше: цароу Алексен'дре града іегоже сьздаль іеси ты, не можемь жити вь нѣмь никако. Алексен'дръ рече: за што? они же къ нѣмоу рекоше: змиіе великіе отъ рѣки нил'скыіе исходеть, и лоуди оухапюште и ѣдомь оумирають. Алексен'дръ же къ нимь рече: идете вь Іерусалимь, и кости іевреискога пророка Иіереміе вьзьм'ше

и на крьстъ сихъ оу градъ оузигіете оу зьдъ, того бо молитва ѣдь змиинъ исцѣлиѣть. И отъ толѣ и до дьньсь оу Алексан'дріи змиа человѣка оухапати не можеть.

Бѣ дьнь жена къ Алексѣн'дроу приде глаголюшти: моужь мои злобитъ ме и каралѣть ме много. Алексѣн'дръ рече: всакои жене глава ѣстъ моужь, мене нѣсть дано жене соудити прѣдъ моужеми. А она же си моужа на оубиство поноудити хотеше, рече: о цароу, мене же биѣть, тебѣ же невѣр'нъ ѣсть. Алексѣн'дръ же рече: нѣсть ти дан'но моужоу соудити; въ царстви бо моіемъ жены моужемъ не соудеть, горе бо, рече, зем'ли, въ ніеи же жена обладаѣть, жена бо на ѣдиноу потрѣбоу отъ бога сътвори се дѣторождства ради, моужоу потрѣбн'на ѣсть и подроуч'на, и се рекъ Алексѣн'дръ ѣзика ѣи оурезати повеле.

И въ тъ дьнь пристоупи къ Алексѣн'дроу дворождьжица ѣговъ Дан'дароушь, иже милостьнь Алексѣн'дроу и любимъ зѣло и вѣр'нъ до кон'ца, кратъкъ же тѣломь, нъ храбръ зѣло, и воинникъ добр'ъ зѣло, къ Алексѣн'дроу рече: великыи цароу Алексѣн'дре, подов'но ѣсть, ѣко да властеле твои домове своіе видѣть; многа бо лѣта соуть, отъ нелиже отъ домовъ своихъ заш'ли соуть. и тоу Алексѣн'дръ дари многиіе повеле принести, и тоу вел'моуже дарова царскими стемами и многоцѣн'ними діадимами и великими царскими крьз'ни, и красними и див'ними арапьскими фарижи, и множьствомь незьчтен'нимь злата и висера. и тако в'сакомоу въ своіе царство отправити се повеле. самъ же съ материю своею и съ женою и съ свобод'ними витези въ витал'ски гори ловити поиде. и въ тъ дьнь Бринеоушь къ Алексѣн'дроу пристоупи и рече: Алексѣн'дре цароу, даждь ми макѣдонiйско господство! Алексѣн'дръ же къ нѣмоу рече: любимыи и мили мои Бринеоушоу, азъ в'семоу свѣтоу царь ѣсьмь, нъ людіе макѣдон'скимь царемь зовоуть ме, нъ въз'ми себѣ Ливию и Кіликію в'соу и великоу Ан'тіохію. и сіе Бринеоушь не въсхоте, нъ помиш'лиаше въ себе: ѣко аште Алексѣн'дръ оумреть, азъ в'семоу свѣтоу царь боудоу. и тако ѣдь[1]) растворивь, Алексѣн'дръ же вькоусивь, и въ тъ часъ стоуденъ бысть ѣко кроушьць, и осетивь ѣко отроувень бысть, и рече: о любими мои врачоу Филипе. вѣдомо да ѣсть тебѣ, ѣко въ сладкомъ винѣ гор'ка вькоусихъ ѣда. Филипъ же сіе

[1]) otrov mu je poslala majka Minerva iz Maćedonije.

слышавь, и степемоу[1]) съ главы своіе съврьгъ на зем'лю, и биліа нѣкаа топ'лиаше съ целимь теріакіемь[2]), и Алексѣн'дроу дадѣ пити. се же слышавь Бринеоушевъ братъ Лев'кадоушь, и Алексѣн'дрове съмрьти видѣти не могыи, на мѣчь свои налегъ, самъ себе оубодѣ.

Алексѣн'дръ же къ врачоу своіемоу Филипоу рече: можеши ли ме съмрьти избавити, о Филипе? Филипъ же къ нѣмоу съ плачемь рече: о въсега свѣта цароу, Алексѣн'дре, идеже богъ хоштеть, повѣждаѣть се ѣстьства чинь; да невьзмож'но ми іе помошти ти, понѣже прѣодолѣла ѣсть ѣдов'наа стоуденъ срьдца твоего топлотоу. нъ сие помошти ти могоу, ѣко да .г. дьни живъ боудеши, дон'деже вса царствіа оуредиши. се же Алексѣн'дръ слышавь, главою же помавь, и прослъзивъ се, рече: о соуѣт'наа славо человѣчьскаа, ѣко въ малѣ явлаѣши се, а въ скорѣ погибаѣши! добрѣ бо рече рекыи: нѣсть на земли радость, ѣиже не примешаѣть се жалость, ни іе на зем'ли слава непрѣлож'наа! о зем'ліе и сльн'це и людіе и твари, плачите мене дьньсь, въ малѣ бо на свѣтъ явихъ се, а въ скорѣ подъ землю зайдохъ. о земліе, моа мати, ѣко красниіе человѣкы отъ зем'ліе оупитав'ши, и напрасно ихъ къ себѣ приѣм'ліеши! о неоустав'наа человѣчьскаа чести, ѣко къ мнѣ тихо посмѣа се, и паки ме къ зем'ли отсилаѣши! о воіе сил'ни и моштни и любимiи мои Макѣдоніане, аште възмож'но ви ѣсть съмрьти отети ме дьньсь, да съ вама в'сегда боудоу, за мене дьньсь съмрьтію вите се, похитити бо ме отъ васъ пришла ѣсть. се же слышав'ше Макѣдоніане, съ плачемь рекоше къ Алексѣн'дроу: Алексѣн'дре, сил'ныи господине, аште би възмож'но съмрьти откоупити те дьньсь, животъ нашъ въси дали бисмо за тебе, нъ намъ невьзмож'но ѣсть, богоу ѣдномоу въз'мож'но. нъ ты на земли добрѣ пожилъ ѣси, и съмрьть твоа поч'тена ѣсть. бол'ша ѣсть иег'ли иномоу животь. походи оубо, Алексѣн'дре, походи, на оуготован'ноіе тебѣ отъ бога мѣсто, на зем'ли бо добрѣ царствовалъ ѣси, и тамо раи наслѣдити имаши.

Филипъ же врачь Алексѣн'дровъ мьскоу живоу рас'сѣкъ, оу ноі Алексѣн'дра посади сѣдети. и вса земльнаа царствіа и

[1]) стемоу.
[2]) теріакомь.

господст'ва и в'се к'незе по достоꙗнию оуредивь, Олим'ѣадоу же матерь свою и Роксан'доу царицоу за роуке поꙗмь, Потоломеа же и Филона себѣ призвавь, рече: любимаа моꙗ и слад'каа присналa братіѥ, Потоломею и Филоне, женоу мою и матерь вамь дьнѣсь прѣдавамь, ꙗко да мою поминающе иже къ вамь срьдьчьноу лоубовь, и нихъ почтено съмрьти дохраните и македониска царствиа добре оуредите. тело же мое оу Александри оукопаите; мене же паки оузрети имате тогда, егда мрьтви отъ гробовь въстаноуть. вѣдомо да есть вамь, ꙗко на последьникъ летомь Перьшане Макѣдоніани обладати имоуть, ꙗкоже и міи Перьсидомь обладамо дьнѣсь. и се рекь Александрь, Роксандоу за роукоу приемь, сладько сию облобизаше, глаголе: Дариѥва дьшти и моꙗ мила доуше и срьдце и свете очию моею, въсего света царице, Роксандо! вѣси ли, отъ нелиже честь моꙗ приплете ме къ тебе, колико извештание срьдца моего и лоуб'ве къ тебе оуказахъ, ꙗкоже нѣединь моужь къ своеи жени; такожде и тіи къ мнѣ лоубовь и чьсть верьно съблоуде ꙗкоже нѣедина жена къ своемоу моужоу такожде. да вѣдомо да есть тебѣ, ꙗко дьнѣсь лоубовь наша растрьгноути се имать, отхождоу оубо въ поуть невратими и въ мѣсто оуготован'ное мнѣ по дѣломь. ти же ми, Роксандо, остани съ богомь, моꙗ мила лоубьви. и се рекь Александрь, облобизавь ю, отпоусти. и тако властеле на целовь призвавь, и съ въсеми по редоу исцеливавь се, съ плачемь къ нимь рече: о лоубими мои и мили македоници витези, и прочи ѥзици, Александра дроугога къ томоу не имате. и сие рекь, рече: приведите ми великаго доучипала моего. и приведоше прѣдь нимь доучипала. доучипаль же Александра видѣвь оумирающа и многожел'но повишта, и много порьзавь ногама зем'лю копаѥ, Александровь облобизаше од'рь. Александрь же похвативь его за гривоу, рече: о мили мои коню доучипале, не къ тѣмоу дроугыи Александрь въсѣсти на те имать. и тоу Бриѳоуша оного видѣвь, къ немоу рече: о любимыи мои Бриѳоушоу, не вѣси ли, колика блага сътворихъ тебѣ? По что зло за добро въз'даль ми ѥси, по что отров'ного ѥда напои къ ме ѥси? нѣ гроклеть да ѥсть господарь, кои храни господскога оубіицоу и блоудника господске коукѥ; проклеть да ѥсть, к'то хранить градоиздавчию. нѣ зла оубіи, да се зло прѣкрати. и тоу доучипаль скочи, Бриѳоуша оного за врать по-

хвативь, и на землю притиште, и ногами своими до съмрьти оубии. Александрь же сиѥ видѣвь, рече: попи брате Бриѳоушоу, чашоу, юже ми послоужил ѥси. Потоломеи же п'сомь рас'сешти ѥго повеле.

Александрь же на властеле своѥ позрѣвь, и главою помавь и жел'но проплакавь, рече: о любими мои свега свѣта цариѥ, и въси витези и прочи кон'ници, како в'соу въселиен'ноу прѣѥхъ и до рата доидохъ, идѣже Адамь прѣдѣдь нашь жиль бѣше. и в'се крае земле видехомь, и висиноу небесноу оузнахомь и глъбиноу мора разоумехомь, нь оубежати не могохомь горького напраснаго съмрьтнаго срьпа. ви же зрите ме оумирающта, помошти ми хоштете, нь не можете. нь похождоу оубо, похождоу, идеже соуть въси оумрьши отъ века, ви же останете ми з'богомь, мене до съмрьти поменоующте; видети бо се имамо тамо ѥгда мрьтви отъ гробовь въстаноуть на соудиштри страшномь.

И се рекь, силнии царь Александрь, и оумрѣ въ земли нарицаеме Герсемѣ, въ странѣ халдѣисцѣи, близоу Ѥгупта. въ земли Мѣгюрѣціи сирсціи, на рѣци Нилѣ, на мѣсте, идѣже Іосіфь прѣкрасніи .з. житниць Фараоноу цароу сътвориль бѣше. и толико плачь и жалость сътвори се тоу, никтоже нигдѣ не слыша елико тоу. и тако въземше тело, съ чьстію въ Александрїю донесоше. Плака же мати Олимпіада царица, и Роксанда жена его, нарицахоу царіе и кнезы и вси ѥзиціи: „жены и дѣти плачите съ мною“! Роксанда крьзно до землѥ раздра, и косе до землѥ распоусти, съ плачемь къ Александроу ꙗко живоу говораше: о Александре, всего света цароу, силніи господинѣ, да крьв'никь ли мене бѣше, понѣже въ чоуж'дихъ остави ме землѩхъ!? самь ꙗко сльн'це съ сльн'цемь заиде, нь о зем'лѥ и сльн'це и гори и хльми и море и красна дрѣва плодовитаа, плачите съ мною дьнѣсь, источите источ'никь сльз'ныи отъ очию моею, и ѥзеро напльните, городоу напаните пелиновоу, оноу городоу ѥдовитоу м'нѣ! и се рек'ши, на дворь в'сѣмь излести повеле, сама же конь Александра сѣд'ши, ꙗко жива оболизаше, и къ нѣмоу глаголаше: Александре, макѣдонінскыи цароу, макѣдон'ско сльн'це! аште ми ѥ дьнѣсь оумрети, тебе разлоучити се не имамь, моѥ мило сльн'це. се рек'ши, парамахерь Александровь възм'ши и на нь налег'ши, врьхъ Александра оубоде се.

Потоломеи же и Филонь стльпь великь съз'даше и высокь сркде Алексен'дрьскаго града, и на нємь оу златѣ ков'чезѣ тѣкло Алексен'дра цара и Роксан'де положише, идеже и до дньсь тоу стоиетъ. вел'моужіе іего и царіе в'сакь отиде вь свою зем'лю, Алексен'дріа же Потоломею господствовати прилоучи се. по съмрьти же Алексен'дрове на четири ста царствіа раздѣлише се и зем'ліе. и никомоу, о чловече, сы свѣтъ не воуди оу вѣкь, да блюди се да не замѣнишь за покои троудь.

Съвршителю Богоу нашемоу слава вь вѣкы вѣкомь, аминь.

2. Iz pripovijetke o trojanskom ratu.

I ova pripovijetka bijaše mila narodima u srednjem vijeku, ako i nije tako fantastički iskićena kao život Aleksandra Velikoga. Ovaj je komad uzet iz „Arkiva za povjesnicu jugoslavensku", knjige IX., gdje je V. Jagić naštampao jedan glagolski tekst ove pripovijetke u ćirilskom prijepisu, a radi sadržaja ga mećemo ovdje.

Бѣше .а. крал' именем' Приеш', бѣше веле богат'. и едан' дан' поче ловити и пригода се прити на едан' оток' лѣп', при ком' отоцѣ с едне стране течаше велико море и з дроуге стране течаше рѣка, именем' Шанктоуш, а с трете стране бѣше лоуг трд' веле, а с четврте стране течаше море Пелешинно, и с петоу страноу бѣше дол инѣнин', в' ком' растѣше много племенита цвѣтъ. и драго бѣ кралю в' срци. и приче он'дѣ град' зидати, и именова своим' именем' Пиѣнѣ. по том, Приеш' крал' роди сина, Илоуша крала. Илоуш' крал' оучини силно дѣло и призида вещє от оца своего, и именова своим' именем' Илион'. по том' Илоуш' роди сина своего именем' Лавмедона великога, и Лавмедон оучини силно дѣло и именова Лавмедонѣ. по том' роди сина Лавмедон' именем' Ашарикоуша крала, и Ашарикоуш' крал' призида вещє от оца своего и именова Ашарикѣ. по том' Ашарикоуш' роди сина, именем' Дарданоуша крала, и Дарданоуш' крал' оучини силно дѣло, вещє от оца своего, именова своим' именем' Дарданѣ. по том' Дарданоуш' крал' роди сина, именем' Троилоуша крала, и та Троилоуш' крал' оучини дѣло векъше от' всѣхъ и именова своим' именем' Трокъ.

По том' Троилоуш' крал' роди сина, именем' Приѣмоуша крала и Приѣмоуш' крал' имѣше госпоу свою, именем' Ѣкоупоу. и вѣ теготна и воу с'нѣ роди глав'ню и взиде на небо и поусти се опет' к мороу, и от' не падоше искре на Трою и погорѣ до фоундомен'та. извоудив'ши се госпоѣ Ѣкоупа и повѣда то моужоу своемоу Приѣмоушоу кралю, а Приѣмоуш' крал' мишлаше в' ср'ци своем, и в' ютрѣ повѣда всѣм' мештром' тронскѣм' и пророком' и властелем' и нижнѣм' людем', да моу повѣде что хоще бити сан' он'? и продекоше мештри рекоуще: хоще се син тебѣ родити, с кога хоще погиноути Троѣ до фоудомента и не остане камен на камѣнѣ. и приде Приѣмоуш к своен госпои и рече: госпое, када се роди син' от тебѣ, не храни га, на рци га оубити. и рече госпоѣ Ѣкоупа: рада оучиню, ко е твоѣ заповѣд'. и гда се роди син', бѣ вѣлѣ лѣп', и оумисливши мати, и пови га в' брачин' и ш' ним' много злата, и рече едномоу юнакоу[1]: вазми ово дѣте и неси е далеко от Трое и вр'зи е в крај поути. и тако оучини.

И он'дѣ га наиде .а. пастир', комоу пастироу тоу нощ жена сина родила вѣше, и пр'несе га к нен и рече ен: жено храни тако тога, како овога, и веселаше се о нем' и издѣ моу име Париж', за-ч' растѣше како и париж' искроужив' шию: а ки син' бѣше влаши, та растѣше како всако дѣте. и гдѣ бѣ син'ма .з. лѣт', идѣхота на поле с Парижем' от'цем' своим' и хоѣхота околоу добит'ка, и свађше Париж' .в. воли, и ки ню преможаше, томоу свиѣше от цвѣт'ѣ короуноу и положаше на роге, а хоуишѣмоу кладѣше короуноу от сламе. и Париж' дѣклаше коуч'моу, а дроуги та син' дѣклаше бат'.

И када Париж' приде в' юначе[2] вр'ѣме, идѣше гдѣ слишаше юнаке и витези, и срещоу коушаше и воу всакои игрѣ и рване премагаше. и тоу превори еднога витеза, именем' Щита пред' Приѣмоушем' кралем'. и по том' оучини Приѣмоуш' крал' збор' и рече пред' всѣм' зборем': гдо хоще от вас' помагати Приѣмоуша крала в' троиском' дѣли, помаги ме'

[1]) mladić, юнъ mlad.

[2]) mladenačko.

хощоу моу дати три доли злата. и слишаста то д'ва д'ѣвла земална· Небоуш'[1]) и Нептоумоуш'[2]) и сѣкниста се ш ним', и бѣше Небоуш' гоус'ник' и гоудѣше и гредѣше само камение, и зидаше се, кадѣ хотѣше он'. и бѣше Нептоумоуш' мор'ски д'ѣвал' и заповѣдаше мороу, и гредѣше тлак' з мора, и зидахота, коудѣ хотѣхота. и свршиста все дѣло, и придоста к Приѣмоушоу краю и рекоста· господине, дан нама оувѣт', кан си рекал', дѣло е свр'шено. а он' има показа грст' и бргице[3]) и рече· оберета си мен сѣми· то соу доли, ко вама годѣ. а она се рас'срдиста и позваста га пред' Юп'тѣра бога и не могоста га оупрѣти. и поидоста к пророчицам' да прорекоу зло о троиском' дѣлѣ. и пророчено бѣ о Трои, да има бити рассипана в малѣ врѣменѣ, оу врѣме Приѣмоушево.

И по том' женаше се Пелешин'[4]) крал' Тетишем' госпоу. и призва все пророчице в свати, развѣ едное госпе не призва, с коу бише в свади: та госпа, камо коли идѣше, тоу се крв' оучинаше. и оучини ѣвл'ко злато и написа на нем' сико говореш' · злато ѣвл'ко дано боуди наилѣплои госпои в Трои. и положи е в травнице Пелеюшеви.

И идоуши .г. пророчице в травник' хладити се и наидоше злато ѣвлко, и прочтоше словеса и свадише се об' не и позваше се пред Юп'тѣра бога. и пришад'ше преда-н' и решѣ· господине, наидосмо се ѣвлко злато· писмо прави на нем'· ка е вас' наилѣп'ши, тои боуди се ѣвл'ко. а сада соуди и повѣки, ка е меи нами наилѣп'ши, и дан ей се ѣвлко. а Юп'тѣр' богь не хоте им' соудити, рече· ѣ не шоу соудити вам', за-ч' ми е Юнош' жена, а Палеш' невѣста, а Ѣкноуш' сестра' пондѣте пред' Парижа пастиревица, он' вам' соуди.

---

[1]) mj. Пебоуш' Phoebus.

[2]) Neptunus.

[3]) U drugom glag. rukopisu пр'гицы, a to je ista riječ kao пръгрѣшта.

[4]) U dr. glag. rukopisu Пелеоуш'.

ζ) Iz zakonikâ.

1. Iz zakona cara Dušana.

(1349—1354.).

Ovo, što ovdje donosimo, izvađeno je iz izdanja Stojana Novakovića „Zakonik Stefana Dušana cara srpskoga 1349. i 1354.“ Nanovo izdao i objasnio St. N. Beograd 1898.

Законь благовѣрнаго цара Стефана вь лѣто ·sѡнз· (6857=1349) ин'диктиона ·в. въ празникь вьзнесенїа господнѧ мѣсеца маѧ .кѣ. дьнь.

Сіи-же законыкь поставлѧемь отъ православнаго сѣвора нашего, прѣосвѣштенынмь патрїархомь кѵр-Іоанникіемь и вьсѣмы ар'хїереи и црьковникы, малымы и великыми, мною, благовѣр'нымь царемь Стефаномь, и вьсѣмїи властели царства ми, малими же и великыми, закономь же симь сложенїа быше.

1. Напрьво за христіан'ство. Сіим-зїи образомь да се очисти христіан'ство.

2. Властѣле и прочїи людїи да се не жене, не благословив'ше се оу своего ар'хїерея, али оу техзїи да се благослове, кои соу избрали доуховникы ар'хїереи.

3. И ниедина свад'ба да се не оучины безь вѣн'чанїа; ако ли се оучины безь благословенїа и оупрошенїа црькве, таковы да се разлоучѣ.

4. И за доуховны дльгь вьсакь человѣкь да имать повиновѣнїе и послоушанїе къ своемоу ар'хїерею; ако ли се кто обрѣте сѣгрѣшивь црькви, или прѣстоупивь что любо отъ сїега законика воломь или нехотѣнїемь, да се повине и исправи се црькви; ако ли прѣчюе и оудрьжи се отъ црькви, и не вьсхоште исправити повелѣнїа црькви, по томь да се отлоучи отъ црькви.

6. И за ересь латин'скоую; што се соу обратили христїане въ азїмиство; да се вьзврате опеть къ христіан'ство; ако ли се кто обрѣте прѣчювь и не вьзвративь се въ христіан'ство, да се каже како пише оу законикоу светыхъ отьць.

7. И да поставн црьковь велика протопопѣ по вѣсѣхъ градовѣхъ и трьговѣхъ да възвратѣ христіане отъ ереси латин'скые, кои се соу обратили въ вѣроу латин'скоу; и да имь дадѣ заповѣдь доуховноу; и да се възакы врати въ христіан'ство.

8. И попь латин'скы, ако се наиде обративь христіанина въ вѣроу латин'скоу, да се каже по законоу светыхъ отьць.

10. И кто се обрѣте еретикъ живѣ въ христіанѣхъ; да се жеже по образоу и да се прожене: кто ли га име таити, и тѣзы да се жеже.

12. И доуховномоу дльгоу козмици да не соудѣ; кто ли се наидѣ отъ козмикь соудивь црьковномоу дльгоу; да плати .т. перьперь; тѣкмо црьковь да соудіи.

13. И митрополитіе и епископіе и игоумни по митоу да се не поставѣ; и отъ сьда кто се наиде поставивь по митоу или митрополита, или епископа, или игоумна, да іесть проклеть и он'-зіи кои га іе поставиль.

20. И людіи коіе съ вльхов'ствомь оузимаю изъ гробовь, тере ихъ сѣжижоу; село коіе то-зіи оучини, да плати враждоу; ако ли боудѣ попь на то-зи дошьль, да моу се оузме попов'ство.

21. И кто прода христіанина оу иноу невѣрноу вѣроу, да моу се роука осече и езыкь оуреже.

28. И по вѣсѣхъ црьквахъ да се хране оубозіи како іесть оуписано отъ ктиторь; кто ли ихъ не оусхрани одь митрополить и отъ епископь или отъ игоумень, да се отлоучи сана.

29. И калоугіеріе да не живоу изьвѣнь монастыра.

39. Властѣле и властѣличикыи[1]), иже се обрѣтаю оу дрьжавѣ царства ми, Срьблѣ и Грьціи, што есть комоу дало царство ми оу баштиноу и оу хрисоволіи, и дрьже до снега-зи сѣвора, баштине да соу тврьдѣ.

48. Кѣда оумрѣ властѣлинь, конь добріи и ороужіе да се даіе цароу; а свита велика бисерна и злати пояс да има сынь моу и да моу царь не оузме; ако ли не оузима сына, нѣ има дѣштерь, да іесть вол'на дѣштіи и продати или одати свободно.

[1]) vlasteličići.

53. И кои властѣлинь оузме владыкоу по силѣ, да моу се обѣ роуке отсѣкоу, и нось оуреже; ако ли себьрь оузме по силѣ владикоу, да се обѣси; ако ли свою дроугоу оузмѣ по силѣ, да моу се обѣ роуке отсѣкоу, и нось оуреже.

55. И ако себьрь оп'соуіе властѣлина, да плати .р. перперь и да се осмоуди; ако ли властелинь или властѣличикь оп'соуіе себра, да плати .р. перперь.

64. Сирѣта коудѣл'ница да іесть свободна, такожде како и попь.

69. Себрова сѣбора да нѣсть; кто ли се обрѣте сѣбор'никь, да моу се оуши оурежоу и да се осмоуде поводьчіе.

71. И кто зло оучини брать или сынь или родимь кои соу оу единои коуке, вѣсе да плати господарь коуке; или да дасть кои іе зло оучинио.

72. И кто невольнь доиде на дворь царевь, да се вѣсакомоу оучини правда, освѣнь отрока властеоскога.

81. Планине што соу оу земли царства ми; што соу цареве планине да соу цароу, а црьковне црьквамь, а властѣоске властѣломь.

85. Кто рече бабоун'скоу речь; ако боудѣ властелинь да плати .р. перперь; ако ли не боудѣ властелинь, да плати .ві. перперь и да се біе стапін.

87. Кто нѣсть дошьль нахвалицомь по силѣ терѣ іе оучинильь оубіиство, да плати .т. перперь; ако ли боудѣ пришьль нахвалицомь, до моу се обѣ роуцѣ отсѣкоу.

94. Яко оубіе властѣлинь себра оу градоу или оу жоупѣ, или оу катоуноу, да плати тысоуштоу перперь; ако ли себьрь властѣлина оубїе, да моу се обѣ роуцѣ отсѣкоу, и да плати .т. перперь.

95. Кто опсоуіе светителиа или калоугіера, или попа, да плати .р. перперь; и кто се наиде оубывь светителиа, или калоугіера, или попа, да се тѣзіи оубіе и обѣси.

96. Кто се обрѣте оубывь отца или матерь, или брата, или чедо свое, да се тѣзіи оубіица иждеже на огны.

97. Кто се обрѣте искоубь брадоу властѣлиноу или доброу човѣкоу, да се томоу-зіи обѣ роуцѣ отсѣкоу.

98. И ако се оскоубѣкта два себра; мехоскоубине .s. перперь.

109. Магіинникь и отровникь кои се наиде облично, да се [illegible]аже по законоу светыихъ отьць.

111. Кто се нанде соудію осрамотивь; ако боудѣ властѣлинь, да моу се вѣсе оузме; ако ли село, да се распѣ и плѣнін.

120. Царинникь царевь да нѣсть вол'нь забавити, или задрьжати кога чловѣка, да моу коуплю продасть оу без'цѣніе; вол'но да проходи вѣсакы по трьговѣхь, и воломь да походы вѣсакы своомь коуплемь.

122. Яко ли кои властѣлинь задрьжи трьгов'ца, да плати .т. перперь; ако ли га царинникь задрьжи, да плати .т. перперь.

128. Господинь царь кѣди име сына женити или крьштеніе; и боудѣ моу на потрѣбоу дворь чинити и коукіе; да вѣсакь поможе маль и великь.

129. На воисцѣ на вѣсакои да обладаю воеводѣ колико и царь; што рекоу да се чюе; ако ли ихь кто прѣчюе оу чемь; да јесть то-зи осоужденіе које и онем'-зи кои бы цара прѣслоушали; и соудовѣ малы и голѣмы кои соу на воисцѣ да имь соудѣ воєводѣ, а инь никто.

130. Црьковь кто обори на воисцѣ, да се оубіе или обѣси.

131. На воисцѣ свадѣ да нѣсть; ако ли се свадита два. да се біета, а инь никто одь воиникь да имь не поможе; ако ли кто потече и поможе на пор'вицоу, они-зін да се бію.

133. Поклисарь што греде изь тоутіе земліе кѣ цароу; а или одь господина цара кѣ своемоу господиноу; гдѣ пріндоу оу чіе любо село, да моу се чины чьсть, да моу је вѣсега довол'но; нѣ да обѣдоује или вечера, а да греде напрѣда оу ина села.

135. Воиска коя греде по земли царевѣ, гдѣ падне оу ком'-зи селоу, дроуга коя по нои гредѣ, да не падне оу том'-зи селоу.

137. Хрисоволи царства ми што соу оучињени градовомь царства ми; што имь пише, да имь нѣсть вол'нь потворити ни господинь царь, ни инь кто; да соу хрисоволы тврьды.

138. Яко се обрѣте оу чіемь хрисоволи слово лажно приписано, и обрѣтоу се словеса прѣтворен'наа и рѣчи прѣтворене на ино него што є повелѣло царство ми, да се ти-зін хрисоволи раздѣроу, а он'-зін векіе да не има баштине.

151. Повелѣва царство ми; оть сѣда напрѣда да јесть пороота и за много и за мало; за велико дѣло да јесть .кд. поротници; а за помѣны дѣлгь .в. поротникь; а за мало дѣло .s.; и ты-зи поротници да несоу вол'ны никога оумирити, развѣ оправити, или окрикити; и да јесть вѣсака пороота оу црькве; и попь оу ризахь да ихь закльне; и оу поротѣ камо се векы кльноу и кога векы оправе, ты-зін да соу вѣкованіи.

163. Вѣсаке соудіе што соуде да оуписоую соудове и да дрьже оу себѣ, а дроугоу книгоу оуписав'ше да ю даде ономоузін кои се боудѣ оправиль на соуде. Соудіе да посилаю приставе добрѣ, праве и достовѣр'не.

166. Пиянница откоуда греде и зарьве кога, или посѣче, или окрьвави, а не досѣмрьти; такомоу пиянници да моу се око изме, и роука отсѣче; аште ли піань задере, или капоучь скине, или иноу срамотоу оучини, а не окрьвави, да га бію .р. стапіи; и да се врьже оу тѣмницоу; и по томь да се извѣде ис тьмнице, и да се біе и поусти.

168. Златара оу жоупахь и оу земли царства ми нигдѣ да нѣсть; развѣ оу трьговѣхь, гдѣ јесть поставило царство ми динаре ковати.

169. Аште ли се обрѣте златарь освѣнь градовь и трьговь царства ми оу коемь селѣ; да се то-зи село распе, и златарь иждеже.

Яко се обрѣте златарь оу градоу ковѣ динаре тайно, да се златарь иждеже и градь да плати глобоу што рече царь.

170. Оу градовѣхь царства ми да стоје златаріе и да коваоу и ине потрѣбе.

171. Єште повелѣва царство ми; аште пише книгоу царство ми, или по срьчьвѣ, или по любви, или по милости за нѣкога, а она-зи книга разара законикь, не по правдѣ и по законоу како пише закон'никь, соудіе тоу-зи книгоу да не вѣроую, тѣм'мо да соуде и врьше како је по правдѣ.

172. Вѣсаке соудіе да соуде по закон'никоу право како пише оу закон'никоу, а да не соуде по страхоу царства ми.

185. Тѣм'жде образомь, кто дрьже тѣмнице царства ми; да никога не приме ничіега чловѣка безь кніге повелѣніа царства ми.

198. Доходькь царскыи, сокіе и наметь и арачь, да дава вьсакь чловѣкь кьбьль жита, половина чиста а половина прѣ-

проста волы перперь динарми, а рокь томоу житоу да се оусипа на Митровь дьнь, а дроугы рокь на Рождьство Христово. Яко ли сокы властелинь не да на те рокове, властелинь ть да се свеже на царскомь двороу и да се дрьжи докле платы двоиномь.

2. Iz statuta poljičkoga.

Najstariji dio ovoga statuta zapisan je g. 1440. Kako mu samo ime kaže, pisan je za Poljica u dalmatinskom primorju između rijeka Žrnovnice i Cetine oko kamenite planine Mosora. Poljica su se od starine do našega vremena sama upravljala — desetak — dvanaest sela. Svako selo imalo je svojega kneza, pa su ovi knezovi svake godine o Đurđevu dne birali velikoga kneza, vojvodu i kancelijera.

Ovaj je statut izdao već g. 1859. u petoj knjizi Kukuljevićeva „Arkiva“ Matija Mesić, a g. 1890. V. Jagić u spomenutom (na strani 92.) zborniku hrvatski pisanih zakona.

Од робства.

23a (17). И приаше поличане сви единьно и заповидаше свим племенитимь властелем и дидићем и кметићем и влашићем, ки коли би с тѣрци пошли на воискѫ или с мартолоси, да дидићь има се ѫхитити и властеличићь и обисити, а гибѫће све ѕ опћинѫ, а ближнемѫ племенцина; а кметићь и влашићь ки би се наша да с тѣрци воюће или с мартолоси, да се има ѫхитити и обисити, а иманьа негова половина опћини а половина господинѫ неговѫ. тои се разѫми, тко греде главом да е дѫжань, а ина челадь да ни дѫжна главом.

И на окои згора писано приаше, тако властеличић, тако дидићь, тако кметићь, ки коли ѫлизе ѕ тѣи згрихѫ, да е една ослѫха свакомѫ, како е згора писано.

23b (18). На конаць ки годи би поличанинь ке хоћь крсте бѫди робио с тѣрци али с мартолоси али се придао тѣрком али ѕ тѣрке пошао хоте шд свое воле, ли е дѫжан напри главом, како е згора речено, а имане гре ѕ опћинѫ; ако ли племецинѫ има, гре ближнемѫ; ако ли е кметићь, тада иманьа по неговѫ господинѫ, а ино ѕ опћинѫ.

24 (19). И окои приаше поличане бѫдѫћи сви заедно, сви властеле и сва опћина поличка, овако и по ови пѫть: ѫчинише по четири властеле и четири дидиће за три мисеце, наконь три мисеце да се дрѫзи промине, ли такое ѫдиле по осам тихе згора писаних; а комѫ бѫде криво, да позива придa не за три дни ѕ свакомѫ мисецѫ; а тко би не пришао на први позовь, да плати .і. коланачь; а на дрѫги позовь ако не приде, да плати дрѫгѫ десеть коланачь; ако не приде на трети позовь, да гѫби правдѫ.

25 (20). И окои примише поличане сви опћено бѫдѫћи заедно на окѫпѫ, да ниедань поличанинь не може држати влаха ѕ Полицихь ни на поличком, одложе тко га може држати на свом и о свом, шдложе добре воле на чем би стали.

26 (21). И приаше Полица сви кѫпно, да ки коли би поличанинь ѫбио човика, ки би ша на Полица истинним законом ѕ Полицихь да зло ѫчини, да тогаи имаю сва Полица платити; или тко би наша лѫпежа при свом иманью или при кога коли поличанина иманью, тко коли ѫби лѫпежа кредѫћи али кодећи, да га Полица сва плате; или би тко ѫбио гѫсара, а онь га хоће дерати, а ови ки се брани ѫбие га, и тоган Полица плаћаю. ки ли би поличанин свадив се или скарав се тере ѫбио поличанинь поличанина, да га Полица не плаћаю.

27 (22). И примише поличане сви единьно, да се не има ниедань поличанинь ни може взети за изванского проти поличанинѫ, што е ис племенцине парна; ки ли би се взео, да плати либар .н.

Од ѫмицаћна дивоћак силом.

113 (247—248). ѕ име исѫса амен. Лит од пороћенћа кнегова .ѵ.χ.е., мисеца шетенбра на .д. дни, ово нека се зна, како ово ѫчини сва почтована опћина поћличка скѫпно и договорно, а за кнештва господина Стипана Никѫлића и за коиводе Ивана Сичића, а то да ниедан поличанин не има ѫмицати дивоике силом. Яко ли би коћи то ѫчиниће сѫпротив почтованоћ опћини, да би ѫмака дивоикѫ силом, а да мѫ иде почтована опћина на кѫћѫ и да мѫ развали кѫћѫ, а негово све ча годи има да се ѫзме ѕ опћинѫ поличкѫ, толико ономе ки би ћѫ ѫмака, толико ономе, ки би мѫ помога. И за ово

*

ѕчинише, зашто бише ѕмака Ѕтипан Каћѕнић диконѕ силом, а за свога сина, ка є била обећана дрѕгомѕ и обрнѕта на опосѕн и на нѕ ставлен простен по законѕ овога свитa. И зато осѕди почтована опћина Ѕтипана Каћѕнића педесет толорих а дом Иванова синовца двадесет толорих, а сваког свата по десет толорих, ки ќе годир биќо ѕ тих сватих. И ако то не донесѕ на збор почтоване опћине, да иде опћина на ниховѕ кѕћѕ и да им ѕзмѕ дѕплицѕ, а то да све иде ѕ опћинѕ поличкѕ.

(273). Ово нека се зна, како приписасмо ови статѕт из старога ѕ ови вирно и право, ни ѕзмакнѕѕ ни примакнѕѕ, него да се воќле разѕми арваџки и латински, ѕ договором сви властели и дидићи и са свим пѕком. И то ќе за кнежиќе кнеза Ђѕре Ѕиновчића, кнеза великога, и воќводе Икана Беховића, с осталими главари и с пѕком, како ќе згора.

η) Iz ispravâ.

1. 1189. 29. avgusta. U Dubrovniku.

Kulin, ban bosanski, ugovara s knezom Krvašem iz Dubrovnika i dopušta dubrovačkim trgovcima slobodno trgovati po Bosni.

У име ѡца и сына и светога доуха. ќ бань босањски Кѕлинь присезаю тебќ, кнеже Крваш, и вьсѣмь граѣамь[1] дѕбровьчамь правы приќтель быти вамь ѡдь селќ и до вќка и правь гои дрьжати сь вамы и правѕ вќрѕ, до колќ сьмь живь, вьси дѕбровьчане кире[2] ходе по моемѕ владанию трьгѕюке,[3] гьдќ си кьто хоке крквати, годќ си кто мине, правовь вќровь и правымь срьцемь дрьжати є безь вьсакое зьледи, разьвќ цо ми кьто да своновь воловь поклонь, и да имь не

[1]) dat. pl. strsl. гражданьмъ—građanm—građamm—građam.

[2]) mj. иже = koji.

[3]) mj. трѣгоуѣиіе. Da bi se označio naš glas ć upotrebljavahu naši ćirilovski spomenici znak **k**.

бѕде ѡдь моихь честьниковь силе, и до колќ ѕ мене бѕдѕ, дати имь сьвќть и помокь какоре и себќ, коликоре моге, безь вьсега зьлога примысьла, тако ми богь помаган и сие свето еванђелие. ќ Радое диќкь бань[1] писахь сию книгѕ повеловь бановь ѡдь рождства христова тисѕка и сто и шесьмь десеть и деветь лќть, мќсеца авгѕста ѕ дьвадесети и девети дьнь, ѕсќчкние главе Ишвана крьстителa.

2. 1198—1199.

Stjepan Nemanja, veliki župan srpski, daruje namastir Hilandar.

Ис-кони сьтвори богь небо и землю и човќкы на нем, и благослови ие, дасть имь власть на всќи твари своеи, и постави ѡви царе, дроугие князе, ини владикы, и комоужде дасть пасти стадо свое и ськлоудати є шть всакога зьла находещаго на не. тќмьже, братие, богь прќмилостивы оутврьди Грьке царьми а Оугре кральми, и когожде езика раздќливь и законь давь и нравы оустановы и владикы надь ними по нравоу и по законоу раставль своею прќмоудростию, тќмьже по мьнозѣки его и неизьмќрьнќи милости и човќколюбию дарова нашимь прадќдомь и нашимь дќдомь ѡбладати сиовь земловь срьбьсковь, и вьсакоќко богь строе на оуньша човќкомь нехоте човќчи гибќли, и постави ме велиега жоупана нареченаго вь свќтќмь крьщени Стќфана Неманоу, и ѡбновихь свою дќдиноу, и больше оутврьдихь божиювь помокию и своею моудростию, дановь ми шть бога, и вьздвигохь погибьшѕю свою дќдинѕ, и приобрќтохь ѡдь морьске земле Зетоу и сь градовы. а ѡдь Ярьбанась Пилоть, а ѡдь грьчьске земле Лабь с Љпланемь, Глѣбочицоу, Рќке, Загрьлатоу, Лќвьче, Бќлицоу, Лепеницоу. и божиювь помокию и своимь троудомь та вса приобрќть, поспќшениемь божиемь мирь и тихость вьсьприемьшоу владичьствоу моемоу ѡдь вьсоуда, зачехь пооцравати мысль свою и пооучавати оумь свои, вьждељквати и пеци се ѡ доуши своеи, вь которое число вьчьтень бѕдоу

[1]) banj = banov.

вь дьнь страшьнаго сѣда, и како би мощьно вьспрнети ми ангельски и апостольски wбразь и послѣдовати владичьнемь глаголомь: вьзьмѣте иго мое на се, и наоучите се wть мене, ѣко кротькь есмь и съмѣрень срьдьцемь, иго бо мое благо и брѣме мое лько есть., миноувьшоу же врѣмени многоу владика мои прѣмилостивы не прѣзьрѣ молениѣ съплѣканиѣ своего, нь ѣко щедры трѣдоположьникь и мьздовьздатель, иже рече неисквьрьними своими оусти: не придохь призывати праведьникь нь грѣшьникь вь покаѣние; и мьнѣ по милосрьдью его вьнезапоу приклоучьшоу се врѣмени ѣсн8, и вса мира сего чьсть и слава ни вь чьтоже ми вьмѣнена бысть, и высоу красотѣ житиѣ сего и дивьно вьзьрѣние ѣко и дымь ми бысть видимо, а христова любы паче привезоваше се кь мьнѣ аще и кь недостоиноу. и вьнезапоу wставихь владичьство мое и вьса моѣ, различнаѣ моѣ, Христоу изьволшоу тако и прѣсвѣтѣли госпожди богородици, и сподоби ме грѣшьнаго свѣтаго ига его благаго, и wбьщьника ме сътвори чьстьнаго и ангельскаго и апостольскаго wбраза малаго и великаго. семоу же коньчавьшоу се о мьнѣ, оустрою семоу бываемоу, wставихь на прѣстолѣ моемь и вь христодарованѣмь ми владичьствѣ лоубьвьнаго ми сына Стѣфана, велиега жоупана и севастократора, зети wдь кога вѣньчанаго кирь Алеѯиѣ цара грьчькога, и аще и не достоинь рабь Христоу нарещи се, Симеонь мних, благословихь и всакимь благословлениемь ѣкоже благослови Исакь Иѣкова, сына своего, еже[1]) посьпѣшьствовати емоу w всакомь дѣлѣ блазѣ оу владичьствѣ своемь и благосрьдь8 быти на мирь крьстиѣньскы и w цркважь пещи се и о слоужещихь вь них и никакоже быти зазорьноу wдь всѣхь творьца и господа. по семь же изьволениемь владикы моего Исоу Христа, ѣкоже вѣщаваеть писание: никотриже пророкь вь wтьчьствѣ своемь приеть есть, начеть подвизати се мысль моѣ изити ми wдь знаниѣ моего и дѣти и постигноути нѣкое мѣсто и тоу полоучити съпасение, и не wстави мене владика мои и моего желаниѣ, паче бо радѣеть се w грѣшьницѣ кающи се. изидохь изь wтьчьства своего вь Светоую Гороу, и wбрѣтохь монастирь нѣколи бывъши, зовомы Хиландарь, кьведение светые и прѣславьние владичице наше богородице, идѣже не бѣ камень осталь на камени ноу разкалень wдьноудь; и потроудивь старость свою, посьпѣшьствоующоу ми сыноу ми, велиемоу жоупаноу Стѣфаноу, съподоби ме владика мои быти емоу кьтитороу. и чести его погивьшее вьзискахь, и wбновихь и по изьволению владичице богородице, и да ере исьпросихь парике оу цара оу Призьрѣнѣ, да дахь wдь них манастироу оу Светои Горѣ светои богородици оу Милешах села Непробица, Момоушоу, Сламодраже, Ретивлоу, Трьние, Ретивьцица, Трьновьць, Хоча и дрѣга Хоча и трьга тѣниге[1]) и дьва винограда тѣниге насадихь и оулиѣнникь ·д·: едьнь оу Трьпезѣкь, дрѣги оу Давьшорѣ, трети 8 Голишевѣ, четврьти 8 Паричѣхь; а за конмьжде оулиѣникомь по дьва човѣка, и планиноу Богачоу, и wдь влахь Радово соудьство и ѣврьгево, а всеге влахь ·ро·, и дахь wдь добытька чато моге, и оу Зетѣ кобыле и соли ·л· сьпоудовь. и аке като wдь манастирьскихь лѣди вѣжи или влахь подь велиега жѣпана или под инога кога, да се вракаю wпеть; ако ли wдь жѣпанихь лѣди приходе 8 манастирьске лоуди, да се вракаю опеть. и вьса елико дахь манастыреви оу Светоу Гороу, да нѣ трѣвѣ ни моемоу дѣтетеви ни моемоу оуноучетеви ни моемоу родимоу ни иномоу никомоуре. ако ли ѣто сие прѣтвори да моу богь соуди, и да моу е соупьрьница света богородица на страшьномь соудищи wномь и ѣзь грѣшьникь Симеwнь.

Крьсть Симwнwвь и подьписание.

[1]) odgovara grčkom članu.

3. 1238.

Stjepan Vladislav, kralj srpski, tuži se, da su Dubrovčani prekršili zadanu vjeru hvatajući i plijeneći njegove ljude.

† По милости божиеи, ѣ Стефан Владислава пиш8 тебѣ, кнеже дѣбровьчьски, и всѣи опьчинѣ. ѣ смь ималъ к вамь wбѣть, да приѣмь томоу градоу, и да мѣ работамь 8зь егов8 почьсть; а ви се сте обекали и рекьли: да си сѣде твоѣ села свободьно и твои лѣдие; да ѣ смь былъ рекль моимь лѣдемь, да се не бое ницаре; да вы како си се сте навчили по[2]) клетьвѣ

[1]) adv. tujđe = ovdje cf. niže вьсеге strsl. вьсежде = svagdje.

[2]) post.

наша села и наше болѣры ємати, такози сте и мнѣ ѵчинили, давше свою рѫкѫ и свою вѣрѫ, тере моѣ села плѣнили и боларе ели[1]), а дрѫге исѣкъли. да ѕ томь богь да расѫди, на комь є клетъвь ѡстала, а ви що можете чинити, чините. богь ви дан здравие.

Стефан Владислав.

Ostrag: Кнезѫ дѫбровъчьскомѫ и всѣки опѫкинѣ.

4. 1250. 1. prosinca. U Povljima.

Knez otoka Hvara i Brača Brečko i njegovi nasljednici daruju zemljama manastir sv. Ivana u Povljima na Braču.

Въ име ѡца и сина и стаго дха. лето ѡтъ роженна гѣ нашего Исхово тисѫщьно и сто и осьмь десеть и .є. бы въ дни краля Белы, бискѫпа Микѫли отокомь хѫварьскимь и брачькимь, Бречько кнезь отокомь, Прьвожь жѫпань, сѫдьа Десѣнь брацикь Прьвослав. ты вси сѫть дедици владанѣ оточьскомѫ. и въ ты дни бы Радько попь и колѫдьрь слѫже цркви стаго Иоана ѕ Павлахъ; и бы пькъ брачьскы и хварьскы съ кнеземь Бречькомь на Болѫ; и наче говорити Радько калѫгерь: кнеже и вси властели, мольстырь стаго Иоана есть великь быль прежде, како вы вѣсте нь є запѫстель и его земле. тако есьмь слишаль, да сие земле, еже вы дрьжите по коньцѫ, кнеже и жѫпане, есѫ былы прѣе стаго Иоана цркве; молю вы, властеле, да бысте є дали цркве. и рече Бречько кнезь и Прьвошь жѫпань: вѫдте бѫ и стомѫ Иоанѫ проценены, како сѫть былы. и сье сѫть тье земле: на Калѣвѣ кѫстѣрьне Драгыцинь доль ѡдь ниже спилы до Рѫинника, окладь велакь выше его, ниже бѫнь окладь, подь црьквомь стаго Никѫлѫ три оклади. и бы по томь Сѣвенѣ кнезь отокомь, и похѫвали вращение кнеза Бречьково и жѫпана Прьвоша. и по томь бы кнезь отокомь Мирослав, снь Славомирь, ѕнѫкь Ѵсемирь иже вѣ дедиць владаню кнежьѣ оточькога. и приде къ цркви стаго Иоана на днь стаго Иоана съ своимь родомь; и потврьди такое ты

[1]) ьати = hvatati.

земле, иже беше Бречько вратиль. и вѣше се ѫдаль чловекь ѕ мольстерь стаго Иоана именемь Смольць, а реки: дохрани ме съмьрти а моѣ дедина ѫса бѫди въ цркве. и то его ѫдание похѫвали кнезь Мирослав на тъ днь, и жѫпань Бидошь. и семѫ ѫданью Смольца вѣше свѣдоци: Десиславь снь Грѫбенинь и брать его Радошь ѡдь Гъмиць, Прьвославь Немана ѡдь Кѫросѣмь, Драгота ѡдь Сплѣцань, Раде Корьдяниць ѡдь Рогоснице, Доброна, Зовидроугъ, Лѫкан. и заведе ѣ самь жѫпань Прьвошь въ цркве, и да моу пристава Петрихѫ и се соуть тье земле: на Трѣвошинѣ единь дольць, и въ Лѫцѣ дольць единь, ѕ Грьмачи два, при пѫти единь, на югъ Гримаче тоже Тѣшень дольць, ѡдь нега Дьлги дольць подь здав ... на Съмьрькови единь, кнеже осѣци вси съ никомь ѣже при пѫти; тоже Чьврьѣнь дольць, ѕ Хѫста все, ѕ Смокове ѣми тры; ѕ Гаце единь, Кравошь единь, Лихомирь дольць единь, село ѕ капице цркве сте Мрне до гѫмьна на вѣчеринѣ градьца до Вѣлѣки Сѫтѣске ѕ Вѣлѣки Лѫце, ѡдь Расдоли бѫрна страна до врьха подь Зьрьѣки, ѡдь Плоче до Рестинина; тоже ѡдь мее до Ипьненице, тоже Осѣчица; тоже на брѣзѣ окладь, за Наклому печа, подь Омендѫлѫ дольць, више Млатьви окладь; тоже Планиковы дольць; тоже подь Расоху дольць, подь Гнилице печа. ѕ Расохахъ подь сѣтковь печа. приде Порѫга съ своимь синомь Теохем ѕ цркве стаго Иоана, и быста тѫ колѫдра, и даста село свое на Пражьницах, и виногради, и земле, и все достоѣние ню въ цркве стаго Иоана. и быше томѫ свѣдоци: кнезь Себенѣ и кнезь Мирослав и жѫпань Драгослав и жѫпань Бидошь. Владина прѣпрѣ рашькомѫ о дольцѫ и о нивѫ до гѫмьна предь жѫпаномь Негоемь, приставь Доброна Миханиць. и да Владина локьвицѫ и нивѫ въ цркве стато Иоана; свѣдоць брацикь Рѣстимирь, Петрихьна, Раде Кордяниць, Милота, Радомирь . . . . . Бькои. Ратько опать кѫпи ѡдь ѕ Драготы четврьть дола за локьвами, а дрѫгѫ четврьть ѕ Живини и ѕ Хранеца. свѣдоць попь Милько, Прьвослав Растимиріць, свѣдоць Доброна Хранотиць. а Бокань мѫ да четврьти. Радокань Милиниць прѣ се на Хльмьчани ѕ малихъ локьвахъ, и сътвори имы сѫдьбинѫ и вьзискаше цлеза за сѫдьбинѫ ѫцивене ѕ . . . .є. спѫди пьшенице. бы томѫ цлезѫ пороучьникь Доброна Хранотиць, Радидроугъ, Драгшань. и рѣше вси чесници: къто не да ѫсѫ приставьцинѫ, да не бѫде

чесникъ ѕ локкве. и не да ѕ тѕ прѣставьцинѕ Сто҃кнъ Радешевицъ, Бѕдилицъ Радѕнъ, Драшько Дьговицъ, Мирько Мирешевицъ. и продахъ ѣ Доброна опатѕ Ратькѕ ихъ честь за то порѕчье. и бы томѕ сведокъ Станьцъ и синъ его Рѕцько, Драгои, Прибенъ, Дрѕжина, Мьрчько. приде Марна раба Рацина, искѕпивьши се и дала юкъ в҃кше господ҃къ вьсега своега четврътѕ ч҃кстъ; и да ю ѕ мольст҃крь стаго Иоанна и Павлахъ. бы Драгона ѕ Рашьке, и да мѕ ч҃тврътѕ честь wдь всега своега. и да Драгона и Марна вьсе ѕ цркъвь стаго Иоанна, земле на Рѕдинахъ о Загони и подь Загонь до Брѕска, подь Смречево ихъ нива ѕзьгорѕ вса до вьрьха и польгъ не .г.. оклади, нише о гомиле нива, ѕ Толание полаче нива, за Прибндрѕжѕ гомилѕ нива. кѕпихъ ѕ в҃кселька никѕ Боларьцикъ за три брави. да Рашька за Локьвицѕ дольць до Завале. да Драгона и Марна въ странахъ сихъ честь лозьа; а ч҃кстъ, аже беше Веселькова, кѕпихъ за подь цлеза. кѕпихъ ѕ Храноте ѕ чьрнехъ ѕ Жикине за Рѕникомь дольць за цлезь. кѕпихъ ѕ Речимира вькѕ Вькльковьцинѕ ѕ бр҃кзихъ до вьрьха. приде Вькькохьна Петрешевицъ ѕ мольст҃крь стаго Иоанна ѕ Павлахъ и да свои ждребе земле; и бы томѕ сведокъ Милота Радомирицъ и братъ юга Драшько и попъ Радндрѕгъ. и се земле сѣтъ стаго Іоанна въ Повьлахъ: окладь в҃клакъ, и еже овое на вѕрѕ ега, и на югъ в҃кше ега два оклада и ѕ Бѕнахъ все, горе надь гомиле два оклада до Миркова, wдь Миркова до Копелище все, ѕ Смокове wдь горнега стѣденьца долѕ до Рьтьца, и Грачице съ Нерези все, поль Деселина дольца, подь Смокове нива, на Сельцехъ земле, надь Расохи нива, подь Копитл҃къ брьдо земле Радовн҃къ до Расохъ, подъ цркъвь Никѕлинѕ трие оклади, подь смоковине надь Браниево печа Жѕковикъ съ вьрха до море, Расохатица вса съ всими никами на югъ и на вѕрѕ ѥ, и одь Негодраже осеке . . . . . воцница wдь мора до дѕба, на вѕрѕ Сечева дольць до врьха С҃кчева все около. придоста два чловека ѕ мольстьрк стаго Иоанна именемь Порѕга и Смольць, и р҃кста опатѕ Радькѕ: дохрани на съмрьть на наю, виногради и земле вьсе вѣдите въ цркъвь стѣга Иоанна, и прие ѥ съ вьсими своими, се бы на дань стаго Степана на Вречинѕ, и тѕ бы князь Крьн҃къ синъ Кресимирь, св҃кдокъ жѕпанъ Драгославь, Чьрнеха брацикъ, опатъ Станимирь, сѣдьць Прьвославь, Рестимирь брацикъ, Десиславъ синъ

Сьрдань, Милота Радомирицъ, Драгота Вькчиницъ .†. азъ Класи слишавъ wтъ писькѕпа Никѕле, wтъ кънеза Влацина, wтъ жѕпана Чепрьне, wтъ сѣдьца Лѕке, потьвр҃кю и ѕкладаю рѕкѕ мою.

† Ѣ Иоаннъ канѕникъ стаго Дѕима и присешенъ письць хѕарьски за повеление господьне Никѕле вискѕпа хѕарьскога и кнеза Влацина и жѕпана Чепрене и сѣдьца Лѕке и моление Иоанна опата стаго Иоанна писахъ и зламенахъ рѕчьнимь зламенемь; что видихъ писано ѕ старѕ книгѕ, то писахъ wтъ рожьства Христова летъ тисѣща и дви сти и петьдесеть, и прьви месеца децебра.

5. 1326. 26. ožujka. Danj.

Stjepan Uroš (Dečanski), kralj srpski, dopušta Dubrovčanima slobodno trgovati po zemljama svojega kraljevstva.

† Пише кралевьство ми, да ѥсть в҃кдомо всакомѕ. створи милость кралевьство ми а поклисаремь дѣбровьчкимь Жѕню Вькасовикю и Жѕню Дрьжикю и Жѕню Лѕкаревикю да имь ходе трьговьци по земляи кралевьства ми и по трьгов҃кхъ и по пѕтев҃кхъ, да имь н҃кстъ пакосте не и wдь кога ѕ земли кралевьства ми, да ходе свободно, да се никъто за нихъ не задегіе: испакости ли имь кьто що или ѕ трьгѕ или ѕ жѕп҃къ, да имь сплати вьсе жѕпа; не исплати ли имь жѕпа, да имь плати кралевьство ми из моіе кѕкіе. и пакь имь створи милость кралевьство ми, и записа: аке им се где слѣчи др҃кво тере имь се разбіе на мори при земли кралевьства ми, да се за wнози др҃кво никьтw не задегіе wдь властель кралевьства ми ни wдь велихъ ни wдь малихъ; аке ли имь се кога чьтета ѣчини wньдези, да имь съплате школьна села волиа градь, кои бѣде; не сплати ли имь, да имь кралевьство ми плати из моіе кѕкіе; кто ли имь що испакости трьговцемь ѕ земли кралевьства или др҃кѕ, да приме гн҃квь и наказаніе wдь кралевьства ми, и да плати кралевьствѕ ми .е. сьть перьперь. а сію им кралевьство ми записа милость на Дани м҃кеца марта .кѣ. дьнь на благов҃кщение, а wдь вьплъщенна хри-

стова тисѣца и .ткѕ. лѣто. а тѕ кѣше воєвода Младѣнь и тепьчи Владоє и чельникь Гюрашь, и Ранко рече писати.

Стефань Ѵрошь краль.

6. 1332. 23. listopada. U Dubrovniku.

Ugovor Stjepana, kralja bosanskoga, i Dubrovčana o svađama među Bošnjacima i Dubrovčanima.

Ѣа име wтьца и сина и светаго дѕха. сиє писаніє wдь порогена сина божіа лиеть .атлв. лѣто, индикьтионь .еі., августа мисеца .ек. дань на свете Марьіе, господинь банъ Степань ѕтврьди законь, ки ѥ прьво био мегю Босномь и Дѕбровникомь, да зна всаки чловекь, кои ѥ законь прьво билъ. ако има дѕбровчанинь кою правдѕ на бошнанинѕ, да га позове прѣдь господина бана илли прѣдь негова владаоца, рока да мѕ не бѕде wдговорѣти[1]). ако бошнанинь запши, да ние дѕожанъ, да мѕ нарече прѣсеки[2]) самошестѕ, кѳіе любо постави банъ[3]) родь, ако бѕде подобанъ wдь банова рода тко, да мѕ сѕ поротници wдь негова племена, кога мѕ хотеніе: а тои да се зна, да не може техѣн[4]) побегнѕти, а веке не може прѣдь никога мѕ нареки· ако ли говори бошнанинь на дѕбровчанина, да га позове прѣдь дѕбровчани на поредѕ. ако запши, да мѕ нарече прѣсеки самошестѕ, кои сѕ ѕ Босни, на свою волю, а дѕбровчанинь да може побегнѕти трехъ, ако ле прѣкіеме, коіемѕ нарече бошнань, а рока такоге да не бѕде дѕбровчанинѕ, кои сѕ ѕ Боснѕ, да томѕ поротници ѕ Босни, а кои ѕ Заврьшю, такоіе ѕ Заврьшю, а нѣмь ѕ Заврьши, тими ѕ Заврьши такое поротници да сѕ и бошнанинѕ з дѕбровчани. а кто дѕбровчанинь ѕбиѥ алли посече ѕ Босни илли бошнанинь дѕбровчанина, таи правда да ѥ прѣдь господиномь банѡмь, а wсѣдь да греде банѕ на нихъ. ако бѕде скада бошнанина з дѕбровчаниномь ѕ Дѕбровници, да сѕди кнезь дѕбровачки и сѕдіе, а глоба wпкини. ако има свадѕ дѕбровчанинь з дрѕгомь своіемь ѕ Босне, господинь банъ да не има печали. ако ли се позовѕ прѣдь бана, да даде wсѣдь господинѕ банѕ, ѕ цю се wсѣде. ако бошнанинь ѕхити ѕ Дѕбровчанина за коња, а wнь бѕде ѕкраденъ илли ѕхѕшенъ, а прави дѕбровчанинь: мо-іе конь влаци, волы: га самъ кѕпио, не знамъ wдь кога, волы повіе, wдь кога ѥ кѕпленъ, волы прѣксеже самошесть, чистъ дѕога да бѕде. и ако бошнанинь бѕде дѕожанъ а побегне изъ Босне з дѕогомь, да мѕ ниѥ внере ни рѕке[1]) wдь господина бана. и ако бошнанинъ изъме добитакъ дѕбровачки на верѕ, и книга бѕде ѕ Дѕбровници, ако кнезъ и сѕдіе пошлю, да ѥ книга права, да ѥ верована, да плати дѕбровчанинѕ и безъ прѣставцине[2]). ако ли татъ или хѕсарь ѕзме дѕбровчанинѕ ѕ банові владаню, тко се ѕвіе, да плати дѕбровчанинѕ безъ приставцине, а господинѕ банѕ всаки шестъ волова на свою главѕ. и да се не врате, ако рать бѕде, чеса богъ ѕлиши, мегю Босномь з Дѕбровникомь, да да господинь банъ Степанъ року дѕбровчанѡмь .з. мисеца, да си погю ѕ Дѕбровникъ слободно: на то им е вера господина бана Степана. а дѕбровчане да живѕ хѕмскомь землѡмь ѕ нихъ законѕ ѕ прьвѡмь. а овомѕи писаню сведокъ жѕпань Крѣкша и велики воєвода Владисавъ Галешикъ и Бокосавъ Тепчьикъ, Радосавъ Хлапеновикъ, Степко Радосаликъ, Милошъ Ѕвокасикъ, Стефань Дрѕжчикъ, Кѕдисавъ Гонсаликъ, Владисавъ Ѕвокасикъ, Миотенъ Драживоєвикъ, Прѣбисавъ Милобратикъ. а wдь Заврьша жѕпанъ Ивахань Прьбиловикъ, Блатко Добровоєвикъ, чеоникъ хлапъ Иванъ Кѕдисаликъ, Дивошъ Тиехорадовикъ, Гонсавъ Бонсиловикъ и Браношъ Чепрьникъ, кнезъ Павао Хрьватиникъ, Станацъ Бонсаликъ. а сиюи книгѕ писа Прѣбоіе дияконъ велики славнога господина бана Степана, господина свемъ земллѣмъ босанцемъ и хѕмьцемъ и донемъ краіемъ господинь, а сам преписанъ хрѣсовон, кои прѣкнеше поклисарьіе дѕбровачци wдь господина бана, Лѕчѣ Марька Лѕкаревика и Феличъ Матинъ Пеличевика, како ѥ законь био мегю господѡмь босанскѡмь старѡмь и wдь почела свето почивша, да се не пометѣ, паче да се зна, wвои да храни

[1]) odrediti.

[2]) ѣ mj. *i.*: priseći.

[3]) b a n j pos. adj.: banov.

[4]) gen. pl. od zamj. тѕ, тѣхъ-й.

[1]) zaštita.

[2]) postotak.

господинъ банъ в свою кѵкю, а дѵги хрѵсовои да храни господина бана Степана Степанъ Бенчѵлика. прѣписахъ wдъ заповеди кнеза дѵбровачкога и свега вика, цо им се видело, тои писахъ, ни прѣмкохъ ни ѵмкохъ и запечатихъ печатю wпкине дѵбровачке, и потврьдихъ, цако да іе всакомѵ веровано цако граматикъ wпкине дѵбровачке в врѣмє кнеза Маврожтика ѵплѵкеніе Ісѵ Христа .ѧтлв. лѣто, индиктиона .єі., мисеца wктобра .кг.

7. 1423. 27. prosinca. U Kukanu.

Sandalj, vojvoda bosanski, svjedoči, da je primio sav novac, što je bio na ostavi u vlastele dubrovačke.

† Мни воєвода Сандалъ дамъ знати всакомѵ, комѵ се подоба, и прѣдъ кога wвъ нашъ листъ приде, цако, имаюћіе великѵ потрѣбѵ, послахъ к много почтеноі wпћини, властеломъ дѵбровачцѣмъ слѵгѵ нашега, диюте ѵкѵћніе Грѵпка, потрѣбѵюћи аспри наше, ке сѵ посталене в реченихъ властеш подъ записи и листови и wбиюти' ки сѵ међю нами, и wдъ много почтениҳъ властель и wпћине дѵбровачке примихъ по реченомъ Грѵпкѵ асприи все, ке сѵ биле в записѣхъ нихъ и нашихъ посталене в властель реченихъ, и за већіе вниерованиіе и потврьћіеніе на то ѵчинихъ и ѵписахъ wвъ листъ wтворень, цако іе тои иста моа рнєчь и посланиіе и моіе примленніе речене аспри, а тои іесть в свѣдочвѵ почтенихъ и разѵмнихъ поклисарев wпћине дѵбровачке: кнеза Никола Гѵчетиһа и кнеза Влахѵше Тамариһа, ки сѵ в тои дова при нась били, милостню божиwмъ и любвомъ и приязанию почтене wпћине властеш дѵбровачцѣхъ. писанъ въ лѣта христова рожтва тисѵћа и четири ста и .к. и третиіе лѣто, мѣсеца декембра .к. и .з. дань, в кѵканѵ.

C. Ogledi proze pisane latinicom.

1. Iz stare hrvatske kronike.[1])

Po izdanju Črnčićevu.

Glava VIII. I pomanjkavše ti rečeni i nepravedni kralji, osta sin jednoga, ki bi napokonji, komu biše ime Satimir. I ta kako prija gospodstvo, poče ljubiti krstjane i ne da jih progoniti. I za njega opet poče vira procvitati, i očitovati se krstjane, jere cića straha krijahu se. I u tom vrimenu biše u gradu, ki se zoviše Tesalonika, jedan človik mnogo naučen i filozof, imenom Kostanc. I taj muž biše sasvim dobar i sveta života, i u onom mistu velik meštar, i velmi spametan, i od ditinstva muž svet. I nadahnut Duha Sveta, (i) izide iz Tesalonike, i pojde u Kazariku. I onde pripovida viru krstjansku, i kršćaše ki se obraćahu (i) u ime Otca i Sina i Duha sveta. I na viru krstjansku obrati svu Bulgariju.

IX. I ta umri kralj Satamir, i prija kraljevstvo i poča kraljevati muž dobar i pravden, imenom Budimir, koga biše meu inimi obratil rečeni Božji sluga i muž. Ki kralj biše naučen, koji za mnogo dan pričaše se filozofi, kojih razumom svojim dobivaše. I pojde i on u Kazariku, i onde dobrovoljno primiše ga, i veseljahu se gospodstvu njegovu. I onde pribiva kraljujući sveti puk[2]), koji Kostanc biše obratil.

I tada biše papa Stipan, i posla listove ka svetu mužu Kostancu, zovući ga k sebi, jere slišao biše kako pripovidaše viru Isusovu, i da biše tolik puk obratio na viru Isusovu, i za to ga viditi želiše. I tako sveti muž Kostanc naredi popove i knjigu hrvacku, i stumači iz grčkoga hrvacku, i knjigu hrvacku istumači evan'jelja i sve pistule crikvene, i tako staroga kako novoga zakona, i učini knjige s papinim dopušćenjem, i naredi misu, i utvrdi zemlju u viru Isukrstovu. I vaze prošćenje, i obrati k Rimu put svoj, koji mu pod posluh sveti zapovidin[3]) biše. I greduće

[1]) Vidi o tom ljetopisu str. 25.

[2]) Ime Svetoplk = Svetopuk je krivo, da je onaj, koji je prevodioi ili prepisivao: „Regnante vero rege Sfetopelek“ napisano: „kraljujuć sveti puk“.

[3]) zapoviđen.

navrati se na kraljevstvo svetoga puka[1]), koga biše na viru obratio, kojih gospodovaše mudri i dobri kralj Budimir, koji po Kostancu biše naučen u viru. I razumivše kralj prišastje Kostanca, bi vele vesel, i s poštenjem primi ga. I tada poče Kostanc život i čudesa Isukrstova pripovidati, i napuni i utvrdi kralja u viri Svetoga Jedinstva i Trojstva božanstvenoga. I u svem kralj virova, i krsti se sa svimi, ki još u kraljevstvu njegovu bihu nekršćeni. I papa kada biše poslal po blaženoga muža Kostanca, posal, koji k njemu dojde, po papinu dopušćenju posveti ga za koludra. I pribivše blaženi muž s kraljem nikoliko dan, koji jure utvrjen u viri i u zakonih Isukrstovih vazam prošćenje od obraza kraljeva i onoga svetoga puka pojde k Rimu.

XXVI. I osta na njegovo misto sin Krišimir, i bi svakom dobrotom urešen i napunjen straha Božjega. I kraljujuće imi sina, i postavi mu ime Zvonimir. I tako živi lit trideset i jedno, i umri.

XXVII. I osta kraljem Zvonimir, koji počteni kralj, sin dobroga spomenutja, poče crikve veoma čtovati i ljubiti. I poče dobre pomagati, a progoniti zale. I bi od svih dobrih poljubljen, a od zalih nenavijen, jere ne mogaše zla viditi. I tako ne biše on za Hrvate, zašto oni ne će biti dobrotom dobiti, dà bolji su pod strahom. I za dobroga kralja Zvonimira biše vesela sva zemlja jere biše puna i urešena svakoga dobra, i gradovi puni srebra i zlata. I ne bojaše se ubogi da ga izji bogati, i nejaki da mu vazme jaki, ni sluga da mu učini nepravo gospodin. Jere kralj svih branjaše, zašto ni sam prezpravdeno ne posidaše, tako ni inim ne dadiše. I tako veliko bogactvo biše, tako u zagorje kako u primorje, (biše) za pravdenoga kralja Zvonimira. I biše puna zemlja svakoga blaga, i biše veće vridna ureha na ženah i mladih ljudi, i na konjih, ner inada sve imanje. I zemlja Zvonimirova biše obilna svakom raskošom, ni se nikoga bojaše, ni jim nitkore mogaše nauditi, razmi gnjiv Gospodina Boga, koji dojde svrhu ostatka njih, kako pismo govori: „Otci zobaše kiselo grožđje, a sinovom zubi utrnuše.“ Po ovi način i u to vrime zgodi se, da cesar rimski s voljom svetoga otca pape posla posle i listove svoje ovako g dostojnomu kralju Zvonimiru, proseće i moleće kako draga brata i meu kralji krstjanskimi kralja počtovanoga: „Oto te molimo i prosimo, da skupiš k sebi svu gospodu zemlje tebi podložne, i svih od vridnosti. I kada bude skupšćina,

[1]) Svetoplka (Svetopuka).

da pročtiš meu svimi ovi drugi list, koga s tvojim listom šalje se od strane naše gospodstvu vašemu moleće, kada pročte, da odgovore i da dadu nam na znanje volju svoju i odlučenje, ko učine vitezi i baruni s voljom gospodstva tvoga.“

I tako dobri i sveti kralj Zvonimir, prijamše listove od pape i cesara zapovidi po sve kraljevstvo svoje, da bude skupšćina i sa shodom u Petih Crikvah u Kosovi, da svaki bude do dan dvadeset i pet, i prišatče vrime da pride mnoštvo veliko. I legoše vojske i narediše straže. I kada dojde dan, dà slavni i dobri kralj Zvonimir otvoriti listove pape i cesara velikoga grada Rima, s voljom svetoga otca pape, koji kazahu:

„Brata našega Zvonimira molimo s vlasnici i pukom zemlje i kraljevstva njegova, da bi hotil odlučiti, i s nami biti zajedno s pomoću ine gospode krstjanske, koji ovake listove imaju od nas, i oni da odluče volju njih, i da nam dadu na znanje, jesu li k volji našoj pristali, ča jest z dopušćenjem Božjim i Sina njegova, koji jest porojen od Dive Marie, i muku (trpel) i krv prolijo na drivo križa, i na njem umoren; koja smrt bi odkupljenje svita i oslobojenje svetih otac iz limbne tamnosti. I tako z dopušćenjem njegovim i s pomoću u njega virujućih jesmo odlučili osloboditi mista, koja je za ljubav našu okrvavio, i gdi je pridao duh otcu kroz muku i trud i greb, u kom bi položeno prislavno tilo njegovo.“

I toj čuvše Bogom prokleti i nevirni Hrvati, ki ne mnogo prija daše pomoć hudobnomu sinu, (da) dobroga njih gospodina kralja Radoslava iz kraljevstva njegova izagnati i s oružnom rukom s nemilostivim sinom njegovim iz zemlje prognati. Tada čuvši toj nevirnici, ne daše ni listove dočtiti, i skočiše, ne samo da bi pristali na dostojnu molbu svetoga otca pape i cesara rimskoga, da sveta mista iz ruk poganskih izmu i oslobode, dà oni Bogom prokleti počeše kričati i vikati na svetoga kralja, tužeći se i vapijući jednim glasom kano na Isukrsta Židove: „da on išće izvesti njih iz domov njih, iz žen i ditce njih i s papom ter s cesarom otimati mista, gdi je Bog propet i gdi je greb njegov. A što je nam za to?“

I nevirni Hrvati vazeše zlu misal i nepravedan svit, i meu sobom zlo viće učiniše, i sebi i ostatku svomu rasap i vičnje pogr'jenje. I tako počeše upiti kakono Židove vapiše na Isukrsta, kada reče poglavica: „Bolje da jedan umre, nere tolik puk da

pogine.“ I tako sramotni i nevirni Hrvati počeše govoriti vapijuće kako psi ali vuci: „Bolje da on sam pogine, ner da nas iz didine naše izvede cića Boga i inim mista toliko daleko obuimati, zemlje i gradove.“ I ne inako, nere kako psi na vuke lajući kada idu, tako oni na dobroga kralja Zvonimira, komu ne daše ni progovoriti, nere z bukom i oružjem počeše sići njega, i tilo njegovo raniti, i krv prolivati svoga dobroga kralja i gospodina, koji ležeći u krvi izranjen velicimi bolezni, prokle nevirne Hrvate i ostatak njih Bogom i Svetimi njegovimi, i sobom i nedostojnom smrtju njegovom, i da bi veće nigdar ne imali gospodina od svoga jazika, nego vazda tuju jaziku podložni bili. I tako izranjen ležeće a Hrvate proklinjuće izdahnu. I pojde duh njegov po milosti onogaj, ki sve može, s anjeli veseliti (se) u vike vikom

XXVIII. I toj slišavši kralj ugarski imenom Bela prvi, što se biše zgodilo u Hrvatih, pride na pospih s vojskom golemom, i vaze kraljevstvo hrvacko, i požali smrt slavnoga kralja Zvonimira, i vazam Hrvate i zagorsko i primorsko i bosansko kraljevstvo. I imiše kralja Belu za gospodina, jere svoga bihu ubili pres krivine. I po rečenom kralju ugarskomu Hrvati biše podloženi od volje u nevolju; i od slobodnih u rabotu obrati. I bi kako pismo govori: da zli teg zlu plaću čeka. I biše za svoj teg plaćeni oni prokleti i nevirni Hrvati krozi griha, zašto pogubiše svoga dobroga gospodina kralja Zvonimira, kako Žudiji gospodina Isukrsta. I tako prokleti Žudiji inim služe ne imajući ni oni od svoga jazika gospodina. Dobri kralj Zvonimir živi u kraljevstvo, dokle bi ubijen, lit trideset i pet. A ubijen bi na lit Isukrstovih tisuća i osamdeset, a toj tisuća i osamdeset manje jedno.

Gospodin Dmine Papalić najde ovo pismo u Krajini u Marković, u jedne knjige stare, pisane hrvackim pismom, i ispisa(h) rečeni Dmine rič po rič. A ja Jerolim Kaletić ovoj prepisah iz rečenih knjig na tisuća i pet sat i četrdeset i šest, na sedam dan otubra miseca u Omišu. Bogu hvala.

2. Iz Lekcionarija Bernardina Spljećanina.

Knjiga Lekcionarij tiskana je godine 1495. gotičkim slovima kao i ostale knjige onoga vremena u Evropi. U knjizi su poslanice i evanđelja, što se čitaju u crkvi kroz godinu.

Odlomak je ovaj tiskan po akademijskom izdanju (1885.) onakim pravopisom, kakim je tiskano izdanje od 1495. god.

Luka XV. 11—32.

U Ono vrime: Recçe yſus vçenichom ſuogijm. pritaç ouu: Clouich nichij gymiſſe dua ſijna y reçe mlagij od gnih otçu Otçe day meni dijl blaga chijmi priſtogij: Irazdilijgym. blago Ine yzijde velle daan. ſchupiſſi ſſe mladij ſijn. yodprauiſſe poyde vnycho vladanye dalecho. y onde razſtrati blago ſuoye xiuechi neçiſto vbludu. Ibuduchi ſſe blago razprauijl vçinijſe glad vellik vonom vladangij y on poçe. v neuogli potribouati: Ipoy de ypritiſnuſſe chyednomu grayaninu od onoga vladanya. aon poſla gnega naſſello ſuoye. da paſe praſçe. Aon xeliſſe naſſititiſſe xegliuda choga praſçi zobahu. anitchormu niſtar nedadijſſe: I on vſebi ſmiſliffciſſe reçe: Kolichiſſu nayamnijçi vhyxi otca moga. chij obyluyu chruha. aya ofde ſada od glada mruu? Ustati hochiu y poytichiu kotçu momu yrechichiu gnemu: Otçe moy ſagriſcijlſam bogu nanebi. atebi na zemgli. yure nijſam doſtoyan zuatiſſe ſyn tuoy: Da vçijnime kako yednoga odnayamnijchoſ tuogyh: Iuſtaffciſſe: doyde chotçu ſuomu: Ibuduchy yoſchie. dallecho vgliedaga otaç gnegof. ymilloſſardyem bij ganut y potechſi obuyaga zagarlo gnegouo ypogliubij gnega: Ireçe gnemu ſijn: Otçe moy. ſagrijſylſam nanebu yprid tobom: yure nijſam dostoyan zuatiſſe. ſijn tvoy: Reçe tada otaç. | flugam suogijm: Barzo ſada yzneſſite nayboglyu ſuitu y obucite gnega y poſtauite parsten naruchu gnegouu y obuchiu na noge gnegoue: Idouedite iunça nay tuſchiega. y vbijtega da blaguyemo veſſelechiſle. yere euo ſijn moy vmarl bijſſe yoxiuilge. yzgibal bijſce ynaſſaſtye: Ypoçaſſe blagouati ſueſeliem: Abijſſe tada ſijn gnegof ſtarigij v pogly: Igreduchi priblixaſceſſe chſtanu. yſliſſa suiralle ynakaralle: Yzazua yednoga od ſluug y vpijtaga çaye to veſſelye vnas: Aon reçe. gnemu: Bratye tuoy priſſal. y vbijlye tuoy otaç. yunça nay tuſchiega. zaçye gnega zdraua priçechal: Razſardyfſiſſe tada on ynehtijſſe vliſti v hyzu: Tada otaç gnegof yzayde vancha. ypoçega moliti da vlize vhyxu: Aon odgouoriffi otçu ſuomu. reçe: Euoye tollicho godijſch. dati ſluxu. ynigdare zapouidi tuoye nepriſtupih. ati nigdare meni nijſi hotijl datt yednoga chozlichia. dabyh ſmogymi priyategli poblagoual: Aſada chadaye

*

doſſal ouij ſijn tuoy. chijge razſul blago ſuoye zbludniçami. vbijlſy gnemu yunça naytuſchiega: aon reçe gnemu: Sijnu tijſi vazda ſamnom. yſſacha moya tuoya yeſſu: Blagouati yueſſelitiſſe potribouaſce. zaç brat tuoy vmarl bijſſe i oziuilge. yzginul bijſſe ynaſſaſt yeſt;

3. Krašićki sud rješava pravdu

između Ivana Kozlovića i Mataka Talkovića 30. studenoga 1581.

Leta 1581 Dan Zadny Nowembra, cha ye Na Dan Zwetogha Jandrya, w kraschychyh, Na Lycze Zemlye, na Zenokossy Dwgawy, By Prawda z yedne Ztrane med Matakom Thalkowychem, A zdrwge ztrane med Iwanom kozlowychem. Goworasse recheny Matak Thalkowych: Gozpodo I Prawdo! Ja nyzam byl Josche royen, Da ye moy Dyd I moy otacz owu Zenokossw kwpyl po zakonw kraschychkom, I Iz tretyh rwk wazel, zach ye tw zenokossw Dersal Nyky Gergur pychwlin na zalog; Pak yw ye byl wczynyl Jane Berdyk, Pak yw ye moy dyd martyn Thalkowych od nyega wazel za onw czenw, kako yw ye on byl wczynyl, I platyl yw ye, zach onda wa no wryme nye mogal nyedan kraschych kwpyti ny platyty; I Dersal yw ye moy Dyd I moy otacz myrowno bolye od 30 Let, I nygdare ga nygdor wa nyoy ne zaztawy I nezbantowa; Vazda zam do zada wa nyoy myrowan byl I wdersan; I onda ye kozlowych zam zwoye Imynye prodawal Penychw I Brezarychw. Na to Iwan kozlowych odgowory: Gozpodo I prawdo! cha govory matak Thalkowych, da ye owa zenokossa Dwgawa nyegowa Dydyna, a Ja goworym, da ye moya prawa dydyna I predydyna; I cha ty govoris, Da nyzy nygdar do zada Va nyoy zbantowan, pache ja goworym, da ye I onda oglasewano, kada yw ye kwpowal moy ztrycz matak kozlowych, ako ze Izwy nakon 10, 20 Let Ily 50, da yw gdo Iny kwpwye zeby, nego matak kozlowych, moy ztrychych, da nygdar wa nyoy ne che byty myrowan, I zada da by w on zeby kwpowal, I da by w dersal, Ja ga ne bych bantowal, Da on yw ye wam kwpowal, zeby chynechy z prehymbom I z layharyom; I po tom zw twoye perwy wa nyw wlyzly, A w prawu moyw Dydynw. A Zamyte

my, moya gozpodo, naperwo zwydochaztvo. I Jos cha zy rekal, da nyzy nygdar do zada wa noy od nykogar zbantowan, Pache zam te dozta krat opomynal I goworyl za nyw I zeno zy na nyoy zdywal, da ga nyzy domom wozyl. I polagh toga wzega, moya Gozpodo, wygte Prawdenym zakonom, Je ly w Prawadno kwpyl I po zakonw kraschychkom, Ne ymayochy ponwdnoga kmeta, ny Aldomasnyka, ny owodnyka, ny nyedne prawycze od zakona kraschychzkogha. Na to matak talkowych odgowory: cha goworys ty Iwan kozlowych, Da ye nyzam kwpyl po kraschychkom zakonw, I Lyzt ye potle pyzan na pogodbw, ondy e byl Jwre kozlowych I dopwztyl yo ye kwpowaty, kako na to weroyem Bernetw brezarychia, I martyna pernychia, I Gergetw brezarychia, I na zakon kraschychky, ky e onda tekal meyw nymy. Na to Iwan kozlowych odgovory: Gozpodo I pravdo! ogleyte prawdenym Dwgowanyem, I Po zakonw, more ly meny on zam Lywdy namytaty I Izbyraty; I neka matak kozlowych powy, ky yw ye kwpowal, kako ye kwpowana, I kako ye bylo, Dokle zam Ja Izwydyl, kako hody za rechenw zenokossw. Na to matak talkowych odgowory: kada ty Newerwyes owyh tryh ztarczew, A Ja tebe weroyem na no Imynye zenokossw, cha ye wrydno. Prawda naperwo dozwa zwydoke Iwana kozlowychia: ky perwy zwydok by Gerge brezarych, Drwgho Jwre Nowakowych; ky powydasse pod rotw: Ja Gerge brezarich zykal zam Jedan kamyk malynzky z otczem Jwrete Nowakowycha, I dosal ye k nam Ded Jwrech Petar Nowakowych, I powyda nam: owo chwh, Da kozlowych prodaye zenokossw Dwgawu talkowychem, Zato moy Gerge, hodwa, wazmymo yw my Dwa, ne daymo ye w meyw; I kada zmo naperwo ztaly, pochel ye matak kozlowych zwprot nam ghoworyty: Ja zeby kwpwyem rechenw zenokossw. A nykomwr Inomw: Na to Gerge nowakowych I gherge Brezarych odgoworyzmo: onda moy matak, ako ty zeby I zwoyem rechenw zenokossw kwpwyes, ty zy naywolney od brata zwogha, Da ako yw gdo Iny kwpwye ter ze Izwy nakon 50 Let, my ogowaramo tw prodayw, Da on, ky by w Iny kwpyl Nego ty, Da neche nygdar wa noy bithy myrowan, ny nyegow oztanak. Prawdy by wydyty polagh Jedne I Drwge ztrane rychy. I polagh Lyztow mataka talkowichia, ke w prawdw napervo bysse Dal, Da ye rechenw zenokossw po zakonw kraschychkom wczynyl, kwpyl i platyl. to se nenayde w rechenyh Lyztyh, I Prawda Lyztom nyedne mochy Ne da, Nego

da zw Lyzty falssywy, I nyzw po zakonw kraschychkom pyzany, I Da nymayw nyedne mochy male ny velyke. Zato prawda obnayde, Da recheny Iwan kozlowych zwoyemy braty Ima od danaz na 15 Dan poztawyty I Daty matakw Thalkowychw Dwkat Zedamnayzte I pol, Pak Da Imayw wlyzty w rechenw zenokossw Dwgawu, I myrowno yw Dersaty I Ladaty I wsywati, ony I nyh oztanak, kako prawu zwoyw Dydynw; A matak kozlowych, ky e tako prehynbeno hodyl zwprot zwomw rodw I Lassno, Thako Da w rechenoy zenokossy Dwgawy nyma I nemore imaty nyednoga Dela mala ny welyka. Na to pristave wzesse: Matak Thalkowych Vaze Gaspara Speletychia, ryhtara terskoga, I Lwketw Smwndychia; Iwan kozlowych waze Francetw chywka, zwdcza kraschychkoga, I Barychia Skerlcza, zwdcza kwpchynzkoga. Wa toy Prawdy zydyly zw w kypw gdna m. knez myhal Herendych I knez Jwray Hrelyacz; od ztrane kneza Steffana Gregoryanczia byly zw knez myho Voykowych, knez Jwray Goworkowych, knez Petar Berczkowych. Polagh toga byly zw oztaly dobry lywdy Domachy I meyasky, knez Iwan norsych I myhal repych, k. Jwraj Goymerchych, knez Gergwr Dolyanzky, k. Iwan Jwngych, k. myhal mwskowacz, k. Petar wolowych, Francze chywk, Gaspar Speletych, Fabyan wlassych, Iwak Skerlacz, Perych werbaz, myhall krayachych, Iwan bylychych, Vale kossawych, Syme nowakowych, myhe mayhanowych, Iwak Swpanych, Marko Domandowych, Lwke ztanych, Iwan wochkowych, Iwan Jwrgewych, Pawal magdyn, Gerge Jemryhowych, Syme Bedenychych, jwan mwhych, Fabyan slybycz. Steffan Wynczalych. I za weche werowanya I bolye thwerdyne zgora Imenowany, ky zw w kypw gdna m. byly gdna Jwrya Zrynzkogha, knez myhal Herendych I knez Jwray Hrelyacz, zwoyemy ze rwkamy podpyssasse I zwoye pechate na owu Sentenczyw poztawyse, koyw po nyh odlwchenyw I z prawdenoga gradczkoga Legystroma Izpyzal ye zwoyw rwkw myklows Dyak Perytth, Grada ozlia rachonnyk, Letto I Dan kako zgora.

Ꙗ҇ѡаннъ Ѧнѣѕиреѡѫ, ѡнрꙗ m. p.
Jwray Hrelyacz, manu ppria.

Kukuljević: Acta croatica str. 283.

III.

RJEČNIK.

U ovom rječniku nema onih riječi, koje su ili posve jednake značenjem i oblikom riječima u današnjem hrvatskom jeziku, ili se tako malo razlikuju, da se lako raspoznaju prema onom, što se učilo o glasovima i oblicima jezika staroga slovenskoga i staroga hrvatskoga. Ako nema riječi s ѣ, onda se nalazi s ѧ.

Я.

Ꙗвиѥ adv. umah.

авити, ꙗвити, ꙗвлѭ, ꙗвиши, javiti. Tako i drugdje dolazi rado **а** m. **ꙗ**.

авраамль adj. Abrahamov.

агньць m. jagnje.

адъ m. ᾅδης, pakao, ad.

азимьство n. upotreba nekvasnoga hljeba, usus panis infermentati.

акѧе = **аѣе** = **аште** adv. ako.

акъı adv. kao.

алавастрѫ ἀλάβαστρος, posuda od alavastra, sklenica.

алазоникь adj. hvališa, ἀλαζών.

àldomâšnîk m. svjedok kupovnini, koji pije aldomaš.

алектора m. pijetao, ἀλέκτωρ-ορος, ὁ.

алѫкати, -алѫчѫ, -алѫчеши gladovati.

алѫчьнѫ adj. gladan.

апелати се prizvati se, appellare.

аре adv. jer.

аредитати baštiniti, tal. ereditare.

аромата m. miris, ἄρωμα, aroma.

архиѥрей, архиерей m. glavar svećenički, ἀρχιερεύς.

архитриклина m. ἀρχιτρίκλινος, magister convivii, prvi kod stola.

аште conj. ako; — **да** ako; — **оубо не** εἰ μή τι, osim ako; **иже аште** ὃς ἄν (ὃς ἐάν), kogod, quicunque. **аште ли же ни** εἰ δὲ μή, inače.

Б.

Бабоуньска рѣчь riječ je, što pripada Babunima. Babúni zvali su se odmetnici od vjere bogomili, a ime će im biti od

babe, i tako će biti nazvani zato, što se uzimalo, da su im u vjerovanju bapske gatnje.

балиꙗ m. liječnik.

банд m. osuda, koja može biti i na plaćanje u novcu, potom i globa. Od tal. bando.

безаконьнїе n. bezakonje, grijeh, zločin.

безвѣстьнъ adj. neizvjestan, nejasan.

безочьство n. bestidnost, sramota.

безчисльнъ adj. bezbrojan.

бестоудьнъ adj. bestidan.

бимь, би od **бꙑти**.

благоволити, -лиѭ, -лиши odobravati, zadovoljan biti čim.

благоволєнїе n. odobravanje.

благовѣрїе n. pobožnost.

благовѣстити, -вѣштѫ, -вѣстиши i **благовѣштати**, -аѭ, -ѥши vb. objaviti

благодѣтєль m. dobročinac.

благодѣть f. milost.

благодѣꙗнїе n. dobročinstvo.

благословєствити, -вештвлиѭ, -вєствиши blagosloviti.

благосрьдь adj. milostiv, blag, benignus.

благоѫханьнъ (**благооуханъ**) adj. mirišljiv.

благꙑни, нꙑ f. dobrota.

ближика m. f. bližnji, susjed, rođak.

блюдъ m. zdjela.

блюсти, **блюдѫ**, -деши verb. čuvati.

болънча f. neki novac, grč. βαλάντιον, pa i neka vrsta težine.

болꙗшьми adv. većma.

бракъ m. brak, svadba, γάμος.

брань f. rat.

братрꙑа f. braća.

брачинь m. haljina od svile; prema srednjem lat. barracanus, barchanus — baršun.

боуꙗ adj. lud.

боукарь m. književnik.

бѣсъ m. đavao.

вѣдѣти, **вѣжду**, **вѣдиши** bdjeti.

бꙑтиѥ n. biće, κτήματα; **небꙑтиѥ** n. nebiće.

В.

Вазети се за кога zauzeti se za koga.

варъ m. vrućina, žega.

варѣти -рѭ -рѣѥши (**варати**) naprijed ići, čekati.

величьство n. veličina, veličanstvo.

веселоумъ m. (**авеселоумъ**) Apsolom.

ветъхъ adj. star, vĕt, vĕgd -a -o.

вещь f. stvar.

вид'ѣти, **вижду**, -диши vidjeti, gledati.

вина f. krivica, izgovor.

вита f. βῆτα.

витвиѥ = **вѣтвиѥ** n. granje.

владика f. gospodin, gospodstvo, vlasteoka, vlast.

владичьство, **владꙗчьство** n. vlast.

влахъ m. Romanus, čovjek od starih naselja rimskih po obližnjim krajevima grada, stoga katkad i Dubrovčanin, a po glavnoj radnji onih prvih i svaki, koji radi oko stoke, pecuarius.

влашть adj. vlastit.

влъхвъ m. (pl. **влъсви**) mudarac, prorok.

влъховьство n. mađije, čaranje, čini.

вложьвлѥнїе n. vráčânje.

внимати, (**вънимати**) -имаѭ -имаѥши ili -ѥмлѭ -ѥмлѥши προσέχειν, attendere.

вой m. vojnik.

воинъ m. vidi **вой**.

вольнь adj. komu je slobodno, slobodan.

волꙑ conj. ili.

вонꙗ f. miris.

впрашати vidi **вънпрашати**.

врагъ m. neprijatelj.

вражба vidi **вражьда**.

вражьда f. globa, što je plaća, tko ubije čovjeka.

вражьдовати, -доуѭ, -доуѥши neprijatelj biti.

врачєванїе n. vráčânje.

вранъ m. gavran.

врътоградъ m. vrt.

вр'ѣдити, **вр'ѣжду**, **вр'ѣдиши** vrijeđati, uvrijediti.

вр'ѣшти, **врѣгѫ**, **врьжеши** baciti.

вспѧть adv. vidi **въспѧть**.

встокъ (**въстокъ**) m. istok.

вѣдати, **вѣдамь**, **вѣдаси** uručiti, predati.

вѣждел'ѣвати, -ваѭ, -ваѥши željeti.

вѣзбранити -ню -ниши zabraniti, zapriječiti.

вѣзв'ѣстити, -штѫ, -стиши oglasiti.

вѣзв'ѣштати, -штаѭ, -штаѥши iter. oglašivati.

вѣзгласити, -шѫ, -сиши oglasiti, zapjevati.

вѣзданиѥ n. naknada, zasluge, retributio.

вѣздати, -дамь, -даси vratiti.

вѣздрадовати сѧ, -оуѭ, -оуѥши сѧ poradovati se, obradovati se.

вѣгдр'ѣмати, -млѭ, -лѥши dormire, podrijemati.

вѣздрѫжати сѧ, -жаѭ, -жаѥши сѧ prionuti.

вѣздоухъ m. vazduh.

вѣзирати, -раѭ, -раѥши poglédati.

вѣзлежати, -лежѫ, -жиши ležati za stolom.

вѣзлѣшти, -лѧгѫ, -лѧжеши leći za stol.

вѣзложити, -жѫ, -жиши položiti.

вѣзненавид'ѣти, -вижду, -виджиши nenavidjeti.

вѣзношенїе n. prinos.

вѣзпити, -пиѭ, -пиѥши zavikati.

вѣзтрепетати vidi **вѣстрепетати**.

вѣзоупити, -пиѭ, -пиѥши zaùpiti, — pijêm, exclamo.

вѣзѧти cf. **ѧти**.

вѣзъ praep. c. acc. za.

вѣ инѫ adv. svagda, uvijek.

вѣиспрь = **испрь** adv. gore.

вѧмѣстити, -мѣштѫ, -стиши brati (na pr. zlatna kupa devet bere litar'), uzimati, obuhvatiti.

вѧнити, -идѫ, -идеши unići.

вѧнѣгда (**вьнегда**) conj. kad.

вѧнѫ adv. van, napolje, nadvor.

вѧпити, **вѧпиѭ**, **вѧпиѣши** zvati, vapiti.

вѧоружити, -жѫ, -жиши oružati.

вѧпль m. vika.

вѧплѣтити, -плѣщѫ, -плѣтиши utjeloviti.

вѧпрашати, -аѭ, -аѣши pitati, moliti.

вѧпросити, -прошѫ, -сиши upitati.

вѧскрѣшати, -шаѭ, -шаѣши podizati, činiti da tko uskrsne.

вѧспитѣти, -тѣѭ, -тѣѣши othraniti.

вѧспѧть (**вьспеть**) adv. opet, natrag.

вѧстати, -станѫ, -неши ustati.

вѧстрепетати, -штѫ, -штеши uzdrhtati.

вѧстрѣгати, -гаѭ, -гаѣши iskinuti, istrgati.

вѧстрѣгнѫти vidi **трѣгнѫти**.

вѧсѫтытати, -таѭ, -таѣши uhvatiti.

вѧсѫтытити, -штѫ, -тиши grabiti, uhvatiti, ugrabiti.

вѧчисти, чьтѫ, -чьтеши uvrstiti, ubrojiti.

вѧшьстиѥ n. uzašašće.

вьведениѥ n. uvod.

вьзвѣстити, -вѣштѫ, -вѣстиши dojaviti.

вьзрѣниѥ n. pogled, intuitus.

вьлоучити dobiti.

вьнезапоу (**вънезапѫ**, **вънезапь**) adv. iznenada.

вьображати oblikovati.

вьплъштениѥ, **вьплѫштениѥ** n. utjelovljenje, incarnatio.

вьсакоюдѣ adv. sa sviju strana.

вьселіенѣна f. odasvud nastanjena zemlja, ἡ οἰκουμένη, vasiljena.

вьсесѫжагаѥмъ adj. što se upali.

вьсесѫжагаемаа жрѣтва f. žrtva paljenica.

вьспрiѧти, **вьспрiѧти**, **имѫ**, **имеши** primiti.

вьстанивь adj. ustalac t. j. čovjek marljiv, radin, stalan.

вьсхитити сѧ, -хищѫ, -хитиши **сѧ**, podići se.

вьсѫходъ m. uzlazak, uzašašće.

вьсь, **весь** f. zemlja, selo.

вьшстиѥ vidi **вѧшьстиѥ**.

вѣдомъ adj. poznat.

вѣдѣти, **вѣмь** (**вѣдѣ**), **вѣси** znati.

вѣдѣти сѧ znati se, poznati se.

повѣдѣти, -вѣмь pripovjediti, kazati.

исповѣдѣти, -вѣмь priznati; -**сѧ** ispovjediti se.

съвѣдѣти συνειδέναι, svjedočiti, t. j. znati s kime nešto.

оувѣдѣти doznati, upoznati, naučiti.

вѣтвь f. grana.

вѣтвiе n. granje; vidi **витвиѥ**.

вѣштавати, -ваѭ, -ваѣши govoriti.

Г.

Гибель f. pogibao, pogibija.

главьня f. glávnja, veliko drvo, što se loži na vatru.

глаголати, -лѭ, -ѣши govoriti.

година f. sahat, čas, vrijeme.

годѣ (lok. od **годъ**) = **воля** ili, lat. sive.

гой m. mir.

господь m. gospodin, gospod.

градьць m. mala ograda, vrtlić, gradić.

грести strsl. **грѧсти**, **грѧдѫ** ići, gresti, gredem.

грѣсть f. šaka.

грьдѣливь adj. ohol.

грѧсти, **грѧдѫ**, -деши grem, gredem, idem.

гѫба f. spužva.

Д.

Даже conj. da; **даже до** sve do, usque ad.

двородрьжица m. dvorodržica, koji upravlja kućnim poslom.

двьрь f. i pl. **двьри** vrata.

дѣл' adv. (**дѣла**) poradi.

денет taj dan (**день тъ**).

диднѣь m. plemić.

дирѣ (= **дира**, **дирa**) f. rupa, dira, što je razdrto.

диѣкъ m. (**диакь**) đak.

длъготрьпѣниѥ n. ustrpljivost.

длъжьнъ adj. dužan.

добрѣ adv. dobro (dobre).

добытъкъ m. blago.

доволе крат dosta puta.

доволъ m. dostatnost.

довлѣти, -лѣѭ, -лѣѣши i -лѣѭ -лѣѣши dostajati.

дойдеже conj. dok (**до идеже**).

дола f. dio.

домовитъ m. domaćin.

доньдеже, **донъже** conj. dok.

досажденiе n. pogrda.

достоѧниѥ n. baština, hereditas.

достодивьнь adj. prema grčkome ἀξιοθαύμαστος, dostojan divljenja.

достохвальнь adj. dostojan hvale, dignus laude.

древлѣ adv. davno.

дроугъ m. prijatelj.

дрѫзати, -заѭ, -заѣши usuditi se.

дрѣво n. lađa, drijevo.

дрѧхлъ adj. neveseo.

доуплица f. duplo, dvostruko.

доучипалъ m. konj Aleksandrov Βουκεφάλας, ὁ.

доушевници m. dobri, duševni ljudi.

дъмениѥ n. nadutost.

дѣрати vidi **дьрати**.

дѣска f. daska.

дьрати, **дерѫ**, **дереши** derati, kidati.

дѣланиѥ n. djelo.

дѣлатєлѣ m. radnik, poslenik.
дѣла praep. c. gen. radi.
дѣтѣ f. djeca.

дѣти, дѣѭ, дѣіеши i дєждѫ, дєждеши djeti, postaviti, tvoriti. силы дѣіѫтъ сѧ о немь i čudesa on tvori.

Є.

Neke riječi, koje se počinju sa slovom є, naći ćeš kod іє.

єредь m. tal. erede, baštinik.

Ж.

Жало n. žalac, žaoka.
ждати = жьдати, жиждѫ, ждеши i жьдѫ, жьдеши čekati.
ждрѣбій m. vidi жрѣбій.
же adv. a; kad stoji na kraju riječi, pojačava joj značenje.
женихъ m. ženik, mladoženja.
жестосрьдиіе n. tvrdoća srca.
жєшти, жєгѫ, жєжеши, imper. жьзи peći, žeći.
жизнь f. život.
житіе n. život, žiće.
житинскъ adj.: сластъ житинска slast života, ἡδονὴ τοῦ βίου.
жрѣвьна f. žrvanj.
жрѣбій m. žrijeb, dio.
жоупа, pagus, kotar. Župa je imala svoju upravu odvojenu od državne, koja je bila po gradovima u župama, a uprava je njezina bila u vlastelina, kojega je bila župa, ili u više njih, ako ih je bilo više.
жьдати, жиждѫ жиждеши i жьдѫ, жьдеши čekati, oklijevati, izglédati, iščekivati.
жьзлъ m. žezlo, ῥάβδος, virga.

З.

За prijedl. poradi; за нѥ, за нѥже adv. zato, jer.
забъдѣти biti budnu, bdjeti početi.
забѫти, -бѫдѫ, -бѫдеши zaboraviti.
завєз m. obveza, obligatio.
заговор m. zalog, pignus, vadium.
задегіе od задѣти сѧ, дєждѫ, дєждеши (dođem), zadjesti se.

зазорьнь adj. ukora vrijedan, reprehendendus.
заимодавьць, m. davalac zajma, δανειστής.
запрѣштати, -штаѭ, -штаіеши (iter. prema perf. за-прѣтити) prijetiti, zaprećivati.
запѫшити mj. забѫшити zanijekati (cf. udario u bah = zanijekao).
заръвати, -вѫ, вєши udarati.
застѫпити, -плѭ, -пиши zastupiti, obraniti, zaštititi.
зацѣдити, -ждѫ, -диши nacijediti.
зговарати сѧ izgovarati se.
згоник m. prognanik.
згриха f. grijeh.
звѣздочьтєниіе n. čitanje, gatanje iz zvijezdâ.
здание n. građevina.
здрьже part. dalje, nastavljajući.
зиждитель, зьждитель, m. conditor, stvoritelj, osnivač.
златица f. zlatan novac.
змьй m. zmaj.
знание n. poznanici, prijatelji.
зракъ m. lice.
зьдати, зиждѫ, зиждеши zidati, graditi, tvoriti.
зълъ adj. zao.
зьдъ m. zid.
зьледь (злѣдь f.) f. zlo. ispor. zlijediti, zlijedim.
зьрѣти, зьрѭ, зьриши gledati, zreti.
прѣдьзрѣти naprijed vidjeti.
оузьрѣти vidjeti.
зѣло adv. veoma, silno.

И.

Иго n. jaram.
иде, идеже conj. gdje, jer; до идеже, доньдже dok, dokle, kako daleko.
иєрей m. svećenik, ἱερεύς.
ижде adv. jer.
ижденьнъ adj. od iskona, iskonski.
иждешти, -дегѫ, -жеши ispaliti, exurere.
избѣытъковати, -оуѭ, -оуіеши vb. obilovati.
избѣытъкъ m. izobilje.
изволити, -лѭ, -лиши htjeti, izvoljeti (изволѣти).
изволєніе n. volja, placitum.
извѣстовати, -стоуѭ, -стоуіеши potvrditi.
извѣштєніе n. dokaz.
изѧти, изѥмѫ uzeti; vidi ѥмати.
импач m. zapreka, smetnja, tal. impaccio.
импачати zapriječiti, smetati, tal. impacciare.
имьже adv. jer.
индикътионь m. indikcija, lat. indictio. Tako se zove ciklus od 15 godina kod godišnjega crkvenoga brojenja. Da se proračuna godina indikcije, valja

godini od rođenja Isusova dodati broj 3 i onda taj zbroj podijeliti brojem 15. Ostatak ove diobe pokazuje broj indikcije. Ako nema ostatka, onda je indikcija 15, kako je u ovoj knjizi na str. 156. u ugovoru Stjepana, kralja bosanskoga, od 23. listopada god. 1332. (U Rimljana bijaše indictio doba za porez, koji se uzimao od svega posjeda, roblja i marve, te su se zato svakih 15 godina sastavljale listine i po njima razrezivao porez).

иноκь m. kaluđer, μόναχος.

иноческъ adj. kaluđerski.

иночадъ adj. jedinorođeni, μονογενής.

инъ drugi; **въ инъ** svagda, neprestano.

ироднꙗ, ироднꙗда f. Ἡρωδιάς, Herodijada.

исекноути smalaksati, pomanjkati.

ис-кони adv. (**конь**) u početku.

испакостити, -штѫ, -стиши nanijeti štetu, pakostiti.

исплънъ adj. indekl. pun.

исправити, -влѫ, -виши izvršiti.

исправлꙗти, -влꙗѭ, -влꙗеши raspravljati, odlučivati.

исправлꙗние n. sjajno djelo.

истиньнъ adj. istinit, pravedan.

истѣкние n. truhljenje.

истокъ adj. prav.

источьникъ m. vrelo, izvor, vrutak.

исцѣлити = **ицѣлити, -лѭ, -лиши** iscijeliti, ozdraviti.

исъхнѫти, нѫ, неши (aor. **исохъ**) usahnuti, uvenuti.

ицѣлити vidi **исцѣлити**.

исцѣлꙗти, -лѭ, -леши iscjeljivati, ozdravljati.

исчакнѫти -нѫ, -неши osušiti se, ohladnjeti.

ищезнѫти vidi **ищезнѫти**.

ищезнѫти = **ис-чезнѫти** iščeznuti, nestati.

июдѣй = **июдей** m. židov, Ἰουδαῖος.

К.

Каде adj. **къде** gdje.

казати, кажѫ, кажеши kazniti.

капоучь m. u svezi po svoj prilici s talij. cappuccio, što znači kukuljica, kamilavka, pa može biti kalpak ili kapa.

каснити doći kasno, učiniti kasno.

катоунь m. mjesto za pašu. Na katunima je sjedilo i po više porodica.

квештиоунь m. pravda, tal. questione.

келиа f. ćelija, novogrč. κελλίον.

кесарь m. καῖσαρ (kao rimski ćesar za razliku od cara: **цѣсарь**).

клеврить = **клеврѣтъ** m. drugar.

клѣть f. soba, ćelija.

клати, кльнѫ, -клънеши kleti, **-сѧ**, uklinjati se.

книга f. pismo, knjiga.

книгъчий, -чиꙗ m. pisar.

козмикъ m. svjetovnjak, κοσμικός.

коли adv. god.

конь m. početak (**ис-кони**).

конь praep. kod.

коньчина f. konac.

корабльникъ, кораб'никъ m. mrnar, korabljar.

короуна f. vijenac, lat. corona.

которати, -лѭ, -леши osuđivati.

которъый, котеръый adj. koji.

кранивево (n. adj.) **мѣсто**, κρανίου τόπος, košturnica.

кровъ m. krov, šator.

кромѣшьнь adj. izvanji, spoljašnji.

кроушьца m. kovina.

кръзно m. odijelo od kože.

кръштати, -штаѭ, -штаеши iter. kršćavati.

кръквати, -влѭ, -влеши počivati.

ктиторъ m. osnivač, κτήτωρ.

коудѣльница f. ne zna se pravo što je. Značenje će joj biti „sirota“, koja kudjelju prede.

коукꙋа, коукꙋла f. blagajnica (str. 87).

коуньтеньть adj. tal. contento, zadovoljan.

коупъно adj. zajedno.

коупь m. kûp; **въ коупѣ** zajedno.

коустѣрьна f. gustijerna, cisterna; jama, iz koje se crpe voda.

коучьма f. vrsta šešira.

коуциа = **коутиа** f. pšenica ukuhana s medom.

къде adv. gdje; **ни-къде-же** nigdje.

къжде pron. svaki.

късънъ adj. (**коснъ**) spor.

къторъ cf. **ктиторъ**.

кьбьль m. kabao.

куновиа f. zajednica, zadruga, κοινόβιον.

Л.

Лаꙗта f. obraz.

левѣий m. Λευίς, Levi.

левѣитъ m. Λευίτης, Levit.

ли adv. ipak, tamen.

либра f. mjera i idealna novčana jedinica od 20 soldina; soldin = 12 dinara.

ливанъ m. λίβανος, thus, tamjan.

листвие n. lišće.

лице, stvar ukradena ili porobljena, koja daje najjači dokaz. „**Ꙗко се што годѣ лицемь оухвати**“ znači: na djelu, u stvari. Prema tome je **обличение** uhvaćen stvarni dokaz, a **облични** i **облично** stvarju dokazano i uhvaćeno.

лихоимьствие n. lakomstvo.

лихъ adj. zališan; **лихо** zališno.

лобъзание n. (subst. verb. od **лобъзати**) cjeliv.

ложе n. ležaje, loža.
лоно n. krilo.
лоуна f. mjesec.
лъжь adj. lažan (f. **лъжь** laž).
лъсть f. prijevara.
любо, што любо štogod.
любоништь adj. prijatelj siromasima.

М.

Мазда f. vidi **мьзда**.
маломоштъ m. siromah.
мартолосъ m. trgovac robljem, (grč. ἁμαρτωλός).
масло n. ulje, mast.
мастити vidi **мьстити**.
маштени, маштение n. osveta, (**мьстити**, osvetiti se; **мьсть** osveta).
мехоскоубина f. kazan za očupanu bradu; cf. **мѣхоскоубина**.
миноути prijeći, transire.
миръ m. 1. mir; **иди въ миръ** idi s mirom; 2. svijet.
миса f. zdjela, krug.
мльнии f. munja.
мльчание n. mučanje, muk, tišina.
многажди adv. mnogo, često.
многашти adv. mnogo puta, često.
моштьнъ adj. moguć.
моудити vidi **мждити**.
моудро (**моуро**) n. pomast, μύρον.
мытарь m. carinik.
мытарьница f. carina, Zollamt, telonium.
мытьница f. carina, telonium.
мьзда, мазда f. plata.
мьздовьздатель m. platac.
мьнѣшьми adv. manje.
мьнѣти, -нѣ, -нѣши misliti.
мьска f. maska, mazga, mula.
мьстити, мьштѫ, мьстиши osvećivati.
мѣропьхъ vidi **себарь**. Meropsi ili neropsi bili su vlasteoski ljudi na zemljama crkvenim, vlasteoskim i kraljevskim ili carskim, i onomu su, čija bješe zemlja, bili dužni nešto raditi i davati. Imali su prava ličnosti i imanja.
мѣхоскоубина f. kazan za čupanje brade.
моуро vidi **моуро**.
мѫроточьць m. koji toči mast, unguentum fundens.
мждити, -ждѫ, -дѣши oklijevati.

Н.

На adv. nego; cf. **нъ** i **нѫ**.
навадити, -ждѫ, -дѣши podgovoriti.
навести, -ведѫ, -ведеши navesti.
навлашни osobni, privatni.
наказание n. kazan, poena.

nakarale f. vrsta svirala.
налѣшти, -лѧгѫ, -лѧжеши naleći počekati, permanere; **грѣхъ** ostati u grijehu.
напльнѣти, -нѣѭ, -нѣиеши napunjati.
направа f. nagodba, **оучинити напраавоу** nagoditi se.
напрасьно adv. iznenada.
нарицати, -ѧѭ, -аиеши i **-чѫ, -чеши** zvati.
нарокъ m. sreća.
настоѣти, -стоѭ, -стоиши biti tuj; **настоѧ** sadašnji.
насытити, -штѫ, -тиши, nasititi, nahraniti.
начинание n. nastojanje, ἐπιτήδευμα.
начинати, -наѭ, -наиеши počinjati, načinjati (impf. prema **начѧти**).
начало n. početak.
начѧти, начьнѫ, -неши početi.
начѧтъкъ m. početak.
наиѣмати naimati; vidi **иѣмати**.
наѭти cf. **ѭти** najmiti.
небытие n. nebitak.
невольнъ adj. preko volje, nerad.
невѣдѣние n. neznanje.
невъзможьнъ adj. što ne može biti.
невѣдѣ, невѣдѧшти preko volje.
недомышлѧти сѧ, -шлѭ сѧ, -шлиеши сѧ о чемь čuditi se čemu.
неискврьнъ adj. neoskvrnjen.
ненавидѣти, -жду, -диши mrziti na koga.
неподобно adv. nepošteno.
непраздьнъ adj. trudan.
непрѣложьнь adj. nepromjenit.
непрѣкѣкаиемъ adj. nedjeljiv, indivisibilis.
непыштевати, -штоуѭ, -штоуиеши nagađati.
нерь adv. nego.
несьмысленъ adj. bezuman.
несьблюдьно adv. nerazumno.
неоуставьнъ adj. nepostojan.
нечьстивъ adj. grješan.
нечьсть f. grjehota.
неѭсыть f. gem, pelikan.
никада adv. nekada (str. 86.)
николиже adv. nikad.
никотриже, никотрыже nitko.
никъдеже adv. cf. **къде**.
никъиже pron. nijedan.
ништь adj. siromašan, ništi, nevoljan.
нравъ m. običaj.
ноудити vidi **нждити**.
ноутарьдоу adv. iznutra.
нъ adv. ali, po.
нъıнѣ adv. sada.
нъıриште n. duplja.
нѣколи adv. nekoć, jednoć.
нѫ adv. nego.
нѫтрьждоу adv. iznutra.
нждити, нѫждѫ, нѫдиши siliti.

О.

Облъ adv. ipak; vidi **обаче**.
обада f. straža.
обарителник m. čuvar.
обаче adv. tà.

*

обидивъ adj. nepravedan.
обиѣть vidi **об'ѣть**.
облѣшти, -лѧгѫ, -лѧжеши ostati, noćiti.
обличати, -аѭ, -аѥши tužiti.
обличение vidi **лице**.
обличитель m. tužitelj.
обличити, -чѫ, -чиши obličiti koga, kriviti, t. j. licem uhvatiti i dokazivati; vidi **лице**.
обличи cf. **лице**.
облобызати, -заѭ, -заѥши cjelivati.
обоняние n. vonjanje, miris.
образъ m. 1. oblik, lik; 2. način.
оброучьникъ, оброучьникъ m. jamac, poruk.
обр'ѣсти, обрѧштѫ, -ѧщтеши naći, pronaći.
об'ѣтати, -таѭ, -таѥши nalaziti.
обр'ѣтатель m. nalaznik.
обыштникъ m. drug.
об'ѣть m. obećanje.
об'ѣтование n. obećanje, zavjet.
обѧти, обѣмати, -имѫ, -имеши obuhvatiti, uhvatiti; vidi kod **ѧти**.
овогда-овогда sad-sad.
овьчѧ (овче) n. ovca.
одговорник m. odvjetnik.
одложе conj. osim.
одръ m. krevet.
одьноудь adv. posve, omnino.
озмьрено вино vino sa smirnom, myrrhatum vinum.
окаанъ adj. jadan.
окрьсть adv. naokolo.
окрьстьнъ adj. susjedni, okolni.
олѣи m. ulje.
омъıти, -мъıѭ, -мъıѥши oprati, umiti.
онѫдоу adv. s onu stranu.
оплотъ m. (**плести**) plot.
опона cf. (**пѧти**) zavjes.
опосоуньк, на опосоуньк inversum, obrnuto.
оправьданиѥ n. pravda, opravdanje.
оправдити, -ждѫ, -диши (**правѣда**) opravdati, δικαιοῦν.
осван adv. vidi **осв'ѣнь**.
осв'ѣнь adv. osim.
осѣзание n. doticanje.
осѣзати, -заѭ, -заѥши doticati, dotaknuti (**осѧзати**).
осик, ос'ѣкъ m. ograđeno mjesto za marvu.
осило n. ἀγχόνη, laqueus, zamka.
ослоуха f. globa.
ослоушание n. neposluh.
осмѫдити opaliti.
особити сѧ, -блѭ сѧ, -биши сѧ (**особь**) biti sam, samotovati.
осоѳъ m. isop, (lat. hysoppus, grč. ὕσσωπος), neka mirisna biljka.
остѫпити -плѭ, -пиши podsjedati.
осѫдъ m. delictum, prekršaj.
ос'ѣнѣти, -ѣѭ, -ѣѥши zasjenjivati.
осѧгнѫти, -нѫ, -неши opipati.
осѧзание n. opip.
осѧзати, -жѫ, -жеши i **-аѭ, -аѥши** pipati.
отаи adv. tajno.
отирати, отираѭ, -раѥши (**отр'ѣти**) otirati.

отрокъ cf. **себарь**. Otroci su od sviju sebara imali najmanje prava u srpskoj državi srednjega vijeka.
отроча, -ате n. dijete.
отъврѣзати, -аѭ, -аѥши otvorati.
отъвр'ѣсти, -врѣзѫ, -зеши otvoriti.
отъвр'ѣшти, -врѣгѫ, -врѣжеши odbaciti, odriješiti; — **сѧ** s gen. otpasti, zanijekati.
отъвѣштати, -штаѭ, -штаѥши odgovarati.
отъвѣтъ m. odgovor.
отъдати, -дамь, -даси pokloniti.
отлѫчити, -чѫ, -чиши isključiti.
отъмаштение n. (**отъмьштение** n.) = odmazda, osveta.
отъм'ѣтати, -аѭ, -аѥши odbacivati.
отънѣлиже conj. otkad.
отъстоѩти, -стоѭ, -стоиши daleko biti.
отъ'ѣдь m. (ѣ=ıа) (ἀντιφάρμακον) protivulijek.
отьноудь (отънѫдъ) adv. uopće, posve.
отьсоудоу adv. odavle.
отьчь adj. očinski, očin.
отьчьство n domovina, otadžbina.
очистити, -чіштѫ, -стиши očistiti.
отѧти vidi **ѧти**.
оц'ѣстити, -штѫ, -стиши očistiti.

П.

Пагоуба f. propast, pomor.
пажить f. livada, paša.
пакость-и f. pakost, šteta.
пакы adv. opet.
параклитъ m. utješitelj.
парамахерь m. mač, παραμάχαιρα.
параскевгин, -ня f. g. παρασκευή, Paraskeva, Paraskevija, sveta Petka.
Парике mj. **парици**. Daničić u rječniku iz književnih starina drži, da to ne će biti ime kraju, već ljudma, koji se zovu **парикъ** πάροικος, colonus, težak.
парижь m. arapski konj, φάρης, sr. lat. farius.
парна, парьна f. parba. parnica.
паска = пасха f. πάσχα, pascha.
паче adv. većma.
пелати voditi.
пелена pelèna (najviše se govori pl. pèlene).
перман nekaka čast. Jagić izvodi iz lat. primarius.
перьпера f. ὑπέρπυρον, novac. Perpera se uvijek dijelila na dvanaest dinara, a vrijednost joj je bila od prilike šest franaka.
печа f. komad. tal. pezza.

печаленъ adj. tužan.

печаль f. briga, skrb.

пешти сѧ, пекѫ сѧ, печеши сѧ brinuti se čime ili za što.

пистикъ m. πιστάκη, arbor ferens pistacia; drvo u Siriji, koje rađa plodom roda orahova.

питати, -питаѭ, -таѥши odgajati, othranjivati.

питѣти isp. питати.

пиштꙋ f. hrana, pȉća.

пладьне adv. (= пол-дьне, дьне loc. sing.) o podne.

платъ m. sukno.

племенѣнина f. baštinjeno dobro, bonum hereditate acceptum.

пловань m. župnik.

плоть cf. плъть.

плъть f. put, meso, tijelo.

плътьскъ adj. od mesa.

плѣвати, плюю, плюєши pljuvati.

плѣвелъ m. pljeva, τὰ ζιζάνια.

плѣсати, -шѫ, -шеши plesati.

повелѣвати, -аю, -аєши zapovijedati.

повелѣти, -ѣю, -ѣиши zapovjediti.

повелѣниѥ vidi повелꙗ f. zapovijed.

повиновениѥ n. poslušnost.

повинѫти сѧ, -нѫ сѧ, -неши сѧ pokoriti se.

повиштати, -штаю, -штиши za'rzati.

поводьчиѥ griješkom mj. подьочиѥ n. trepavice.

повѣстовати, -ꙋю, -ꙋєши pripovijedati.

повѣсть f. pripovijedanje, povjest.

подвигъ m. posao, natjecanje.

подвизати, -заю, -заєши i -жѫ, -жеши dizati se, gibati se.

подкнежин m. potknez.

подобанъ adj. dobar.

подобати, -аю, -аєши, pristojati se.

подобиѥ n. podobnost, jednakost, sličnost; съмрьти = jednaka smrt.

подъръти, -рꙑю, -рꙑєши potkopati.

подъроучьнъ adj. (подържьнъ) podložan, područnik.

подꙗти, -имѫ, -имеши odozdo uzeti, uzeti.

подѣланиѥ n. dodatak.

пожити, -живѫ, -еши poživjeti.

позокъ m. pozivanje, poziv.

позорьникъ m. gledalac.

позрѣти, -рю, -риши gledati, pogledati.

поколе adv. pošto.

пола f. polovina; полама napola.

поли, пълн praep. c. gen. uz, osim toga.

полоудьньнъ adj. (od loc. полоудьне podne) podnevni.

полоу-ношти adv. loc. (полъ i ношть) o ponoći.

полъ, полоу m. strana, polovica.

полъма adv. napola.

польза g. -зѣ f. korist.

помашти, -машѫ, -машеши namagnuti.

помьнѣти, -нѣю, -ниши sjećati se.

помѧнѫти, -мѧнѫ, -неши pomenuti.

поощравати, -аю, -аєши pobuđivati, poticati.

поносити, -шѫ, -сиши комоу prekoravati koga, ružiti.

поноудити, -ждѫ, -диши prisiliti.

понєже conj. jer.

попирати, -аю, -аєши poduprijeti.

поплѣнити, -нѭ, -ниши oplijeniti.

поразити, -жѫ, -зиши udarati.

пореда f. red, sud.

порода f. raj; παράδεισος, paradisus.

пороучье n. jemčenje.

поржгати сѧ, -гаю сѧ, -гаєши сѧ narugati se.

поржчьникъ m. jemac.

посагати, -аю, -аєши udavati se.

посалъ m. poslanik vlasteoski.

посегалъ od посагати.

послоухъ m. svjedok.

послѣдиже adv. poslije.

послѣдованиѥ n. nastavak.

послѣдовати, -доую, -доуєши slijediti.

послѣдь adv. napokon, poslije.

послѣдьникъ m. posljednje, extrema.

поспѣшениѥ n. brzanje, pomoć.

поспѣшьникъ m. pomoćnik.

поспѣшьствовати, -вꙋю, -воуєши pomagati, brzati.

постатъ m. stvar, dio.

постити сѧ, -пощѫ сѧ, постиши сѧ postiti se.

постраѭати сѧ, -аю сѧ, -аєши сѧ popravljati se, usavršivati se.

посѧгати vidi посагати.

потрѣбляти, -аю, -аєши vb. uništiti (r. потребля́ть).

похоть f. pohota, naslada.

почитати, -аю, -аєши štovati.

почьсть f. počast, čast.

пошишоунъ m. tal. possessione, posjed.

поꙗти (поѧти vidi ѧти), -имѫ, -имеши uzeti.

правити, -влю, -виши govoriti, upravljati, voditi.

правь adv. pravo.

преторъ m. πραιτώριον, sudnica.

прелесть f. vidi прѣльсть.

прикасати сѧ s lokat. predmeta, dotícati se čega ili do šta.

прикладъ m. primjer, simbol.

приключениѥ n. slučaj, događaj.

приключити сѧ, -чѫ сѧ, -чиши сѧ dogoditi se, doći, contingere (s lokativom).

прилежьнъ adj. marljiv; прилежьно, прилежьнѣ marljivo, neprestano.

приложениѥ n. zakrpa.

прилоучити сѧ, -чѫ сѧ, -чиши сѧ desiti se.

прильнѫти, -нѫ, -неши prionuti.

примисалѣ mj. примъслиа od примъсланиѥ n. sumnja, briga.

примъслъ m. misao, cogitatio adiuncta.

приникнѫти, -нѫ, -неши natkučiti se.

приобрѣсти, **-брѧштѫ**, **-брѧштеши** steći.

присежникъ m. prisežnik.

пристанищте n. luka, pristanište.

пристрашьнъ adj. uplašen.

приснъ adj. pravi.

присно adv. svagda.

причитати сѧ, **-аѭ сѧ**, **-аѥши сѧ**, pribrajati se.

причть m. (**причьтъ**) svećenstvo.

приѹ́ръ m. prior.

причастьникъ m. dionik, zajednik.

причащтенїе n. zàjedîn.

пришьлькць (**пришлець**) n. stranac, došljak.

приѧти, **-имѫ** vidi **ѧти** primiti.

прозѧбнѫти, **-нѫ**, **-неши** nići, niknuti.

прокаженїе n. guba.

прокаженъ adj. gubav.

проповѣдѣти, **-вѣмь**, **-вѣси** propovijedati.

просадити, **-ждѫ**, **-диши** raskinuti, prodrijeti.

протесати, **-шѫ**, **-шеши** rasjeći.

противѣ praep. protiv, prema, πρός.

прочий adj. òstâli.

прѣвѣкїе adv. prije.

прѣгрѣшта f. pregršt.

прѣвадь m. sveštenik, tal. mletač. prevede.

прѣбꙑти, **прѣбѫдѫ**, **-бѫдеши** ostati, preostati.

прѣвꙑспрьнъ adj. previšnji.

прѣданїе n. izdaja.

прѣдьзрѣти (vidi **зьрѣти**) naprijed gledati, zreti.

прѣжде adv. prije, pređe.

прѣзоривъ adj. ohol.

прѣзь законь mimo zakon.

прѣизбꙑти, **-бѫдѫ**, **-бѫдеши** većma se umnožiti.

прѣимати, **-ѥмлѭ**, **-ѥмлѥши** i **-имѫ**, **-имаѥши** preuzimati u nasljedstvo.

прѣимьникъ m. nasljednik.

прѣисподьнь adj. najdonji, najniži, preispodnji.

прѣклонити, **-клонѭ**, **-нити** prekloniti, inclinare.

прѣльстити, **-штѫ**, **-стиши** prevariti.

прѣльсть f. prijevara.

прѣльстьникъ m. varalica.

прѣмлъчати, **-млъчѫ**, **-млъчиши** mučati, šutjeti.

прѣмоудити, **-моужѫ**, **-диши** proboraviti.

прѣподобьнь adj. vele častan.

прѣпрѣнїе n. prepiranje.

прѣпражда f. grimiz.

прѣпраждьнь adj. (**прѣпражда**) skerletan.

прѣсмикати се, **-аѭ се**, **-аѥши се** micati se.

прѣспѣти, **-спѣѭ**, **-спѣѥши** prevršiti, natkriliti.

прѣтворити, **-рѭ**, **-рити** promijeniti.

прѣти сѧ cf. **пьрѣти сѧ**.

прѣоужастити, **-штѫ**, **-стиши** uplašiti.

прѣходити, **-ждѫ**, **-диши** obilaziti.

прѣчоути, **-чоуѭ**, **-чоуѥши** ne pokoriti se.

поустꙑньнъ adj. (**поустини**) pustinjski.

поуть m. modus, način: **по пѫтѣ** и **по правдѣ**.

пьрѣти, **пьрѭ**, **пьриши** ili **пьрѫ**, **пьрѣши** prepirati se; —**сѧ** prepirati se.

прѣпьрѣти -рѭ, **-прити** nadgovoriti, natpravdati. **распьрѣти сѧ** ἀμφισβητεῖν, raspravljati što, dokazivati.

пѣна f. kazan, globa, tal. pena.

Р.

Работати, **-аѭ**, **-аѥши** rábotati, služiti.

рабий adj. ropski.

рабъ m. rob, sluga.

раждѣшти, **-гѫ**, **-жеши** ražeći, ražežem.

развѣ praep. osim.

разгнѣвати сѧ, **-ваѭ сѧ**, **-аѥши сѧ** rasrditi se.

раздроушенїе n. razrušenje.

раздърати vidi **раздьрати**.

раздьрати razderati, raskinuti vidi **дьрати**.

размѣсити, **-мѣшѫ**, **-сиши** razmijesiti, pomiješati.

раса f. haljina.

разслабленъ adj. ùzêt, a, o; paralyticus.

распѧтенїе n. sumnja.

распѧтати, **-аѭ**, **-ѥши** sumnjati.

распонъ m. (**пѧти**) vješala, križ.

рученїе (**ручени**) n. želja, težnja, od **рутити** = htjeti.

ревновати vidi **рьвьновати**.

рекоѹ i **рекъше** znače često što i lat. id est, grč. ἤτοι.

реноуць part. od **гънати**.

риза f. odijelo, haljina.

ризьно = **ризьнъ** m. odijelo, haljine.

ричь f. stvar.

ровъ m. jama.

рогозина f. rogožina, tapet.

роднмъ m. rođak.

родъ m. rod, koljeno, γένος.

розьство n. mj. **рождьство** prema češkom, rođenje.

рота f. zakletva.

ротити potvrđivati zakletvom, **роѣнъ** zaklet, iuratus.

роубани (**роубати** — rubare, robare, raubare) plijenjenje, krađa, robaria seu depraedatio.

рѫпѣтати, **-штѫ**, **-штеши** roptati.

рьвенїе n. revnost.

рьвьновати, **-ноуѭ**, **-ноуѥши** s dat. nasljedovati.

рѣ́кьнота f. istina.
рѣ́кьнъ adj. prâvî, istinit, siguran.
рѧдъ m. red.
рѧкополагати, -лаѭ, -лаѥши rediti.

G.

Гакела́рь m. blagajnik, sacellarius, σακελλάριος.
санамъ m. sklùp, sajam, sabor, (сънѣмъ).
санъ m. čast, dostojanstvo.
сапогъ m. cipela, crevlja.
свар f. grdnja.
сватъ m. svojak, svak, affinis.
светитель m. biskup.
свидѣ́тель m. cf. съвѣдѣ́тель.
свита f. odijelo.
свободити сѧ, -ждѫ сѧ, -диши сѧ sloboditi se.
свободь adj. slobodan.
свьтѣ́ти сѧ, -штѫ сѧ, -тиши сѧ svijetliti se.
свѣ́тилькникъ m. svjetionik.
свѣ́тъ m. svjetlo.
свѣ́шътати, -лаѭ, -лаѥши vidi съвѣ́шътати.
се adv. gle.
себаръ m. stanovnik stare države srpske, koji nije bio vlastelin ili svećenik. Vlastela (koja su se dijelila na veliku i malu, na vlastele i vlasteličiće) i svećenstvo bili su privilegovani staleži, te su imali osobite povlastice (privilegija) pred zakonima zemaljskim. Sebri (građani, sokalnici, meropsi ili neropsi i otroci) nijesu imali nikakih privilegija.
севастократоръ m. visoki dostojanstvenik, σεβαστοκράτωρ.
сежань n. (сѫжьнь) hvat.
село n. polje, njiva, selo.
селѣ́, сели adv. sada; до селѣ́ dosad; отъ сели, отъ селѣ́ odsad.
сиковъ adj. cf. сикъ.
сикъ adj. talis, takav.
сильнъ adj. mogúć, silan.
скоть m. životinja.
скровиште n. vidi съкровиште.
скрѫжьтъ m. škrgut, βρυγμός.
скрьбь f. muka, briga, nevolja.
скоудѣлница f. (скѫдѣлница) zemljana posuda.
слово, -есе n. riječ, govor.
словесьнъ adj. razuman, rječit.
слоухъ m. sluh, glas.
слоучити сѧ (съслоучити) -чѫ сѧ, -чиши сѧ slučiti se, dogoditi se.
слѣ́дъ m. trag; въ слѣ́дъ adv. ostrag, ὀπίσω, a tergo.
смирьна f. σμύρνα, myrrha.
смоковьница, смокъвьница f. smokva.
смѣ́шение n. vidi съмѣ́шение.
сокіе t. j. soće ili soć, žitni danak caru (tributum frumentarium). U srednjevječnom latinskom jeziku zove se ta vrsta danka soca, socagium i bio je u običaju u svima evropskim državama srednjega vijeka. Ljudi, koji su davali taj danak, zvali su se sokalnici (сокальници), Sackmannen u Njemačkoj, Sockmens u Engleskoj, Uomini di sacco u Italiji.
солдин m. novac mletački, soldin, soldina, tal. soldo, soldino. U libri (liri) bijaše 20 soldina, a u soldinu 12 dinara.
сотъ m. (сътъ) = sât, die Honigscheibe, favus; coll. saće.
союзъ m. sveza, savez; rus. сою́зъ.
спан'жа f. trošak, tal. spesa.
спира f. konop, uže, vojska, σπεῖρα.
сподобити (съподобити), -блѭ, -биши držati za vrijedno, dignum iudicare.
спѣ́хъ m. nastojanje, dobra volja, προθυμία.
спѫдъ m. vagan.
срѣ́дограднје n. sredograđe, media urbs.
стадій m. trkalište, mjera za prostor, στάδιον.
стакти f. στακτή, stacte; ulje, što iz smirne kaplje.
стапије coll. batine, štapovi.
стар m. tal. stajo, modius, mjera.
стема f. στέμμα, mitra.
стисноути prisiliti.
стлъпотвореније n. građenje stupa, kule.
стлъпъ m. stup, kula.
страдати, -ждѫ, -ждеши trpjeti, stradati.
стража f. straža, vrijeme.
странькнъ adj. tuđ, strani.
страстькнъ adj. koji trpi, passionis.
стрій m. stric.
стрінѣи vidi стрѣ́шти.
строити, -ѭ, -иши uređivati.
строути, стровѫ, -еши upropastiti.
стрѣ́шти, -гѫ, -жеши stražiti, čuvati.
стоужда cf. тоужда adj. tuđ.
стѣ́зати сѧ natezati se.
соудьство n. zemlja sučeva.
соупостатъ, съпостатъ m. neprijatelj, πολέμιος, hostis, adversarius; σύμμαχος, commilito.
соупрьница f. protivnica.
соуй adj. zaludnji; къ соуіе zaludu, ματαίως.
соушило n. suho drvo, suhovina, suharje.
соуіетьнъ adj. tašt.
събабити pokvariti, oštetiti.
съходъ vidi съходъ.
съхранити pohraniti.
съблюдати, -лаѭ, -лаѥши čuvati, zadržati.
съблюсти, -дѫ, -деши održati, sačuvati.
събъіти сѧ, събѫдѫ сѧ, събѫдеши сѧ zbiti se, dogoditi se.
съвада (свада) f. svađa.

съвъпрашати сѧ, -аѭ сѧ, -аіеши сѧ zapitivati jedan drugoga.
съвѣдѣтель m. svjedok.
съвѣдѣтелъствовати, -ствоуѭ, -ѥши svjedočiti.
съвѣдѣтелъство n. svjedočanstvo.
съвѣтъ m. svjet, savjet.
съвѣштати, -аѭ, -аіеши govoriti; — сѧ pogoditi se.
съвѧзати, -вѧжѫ, -вѧжеши svezati.
съдравъ adj. zdrav.
съзьдати sazdati, sagraditi, učiniti; oblike vidi kod **зьдати**.
съзьдатель m. stvoritelj.
съказатель m. tumač.
съкровиште n. blago, θησαυρός.
сълати, **сълаѭ**. **сълеши** slati.
съмѣренъ adj. vidi **съмѣрієнъ** adj. ponizan.
съмѣрієніе n. smjernost.
съмѣшеніе n. miješanje.
сънѣдь f. jelo, hrana.
сънѣдьнъ adj. što se može jesti.
сънѣсти, **-нѣмь**, **-нѣси** izjesti.
сънѩти, **-сънимѫ**, **-меши** sabrati.
съобразьнъ adj. jednak, sličan.
съпати, **съплю**, **съпиши** spavati.
съподобити сѧ, **-добльѭ сѧ**, **-биши сѧ** biti cijenjen.
сърѣтеніе n. sastanak, occursus.
съставьникъ m. zastupnik, branitelj.
съсѣчѧти, **-нѫ**, **-неши** osušiti se.
съсѫдъ m. sûd - sûda, posuda.
състо n. sto.
състязати сѧ, **-аѭ сѧ**, **-аіеши сѧ** i **-жѫ сѧ**, **-жеши сѧ** raspravljati.
сътѧжати, **-жаѭ**, **-жаіеши** (iter. prema **съ-тѧжити**) s dat. stužiti, smutiti.
съходъ m. sastanak, skupština, zbor.
съхожденіе n. silazak.
съхранити, **-нѭ**, **-ниши** sahraniti, sačuvati, spasti.
съвькоупити, **-коуплю**, **-пиши** sakupiti.
сьде adv. ovdje.
ськроушити, **-шѫ**, **-шиши** rastjerati, rasuti, razriti, razvaliti.
сьплѣсканіе n. stvorenje, formatio.
сьпѧдь (**спѧдь**) m. vagan, modius.
сьоузь (**сьѧзъ**) m. vez.
сѣдѣти, **сѣжду**, **-диши** sjedjeti.
сѣменитъ adj. sa sjemenom, plodan.
сѣнь m. sjen.
сѣти, **сѣю**, **сѣіеши** sijati.
сѩтъ verb. def. reče, inquit, ἔφη.
сѫдитель m. sudac.
сѫдište n. sudište.
сѫдоу adv. s ove strane.

Т.

Тварница f. otrovnica.
тварь f. stvar.
творити сѧ, **-рю сѧ**, **-риши сѧ** činiti se; **и той творѧше сѧ далечайше ити** = καὶ αὐτὸς προσεποιεῖτο πορρωτέρω πορεύεσθαι.
творьчь adj. tvorčev.
тврьдь f. tvrdost, firmamentum.
тепьчии, **-ьа** m. neki dvoranin.
териакъ m. theriacum, lijek od otrova.
тесним закономъ lege stricta, strogo po zakonu.
теченіе n. tijek.
тешти, **-текѫ**, **-течеши** trčati.
титлъ m. natpis, τίτλος.
тожде adv. isto.
толѣ, **отъ толе** adv. otada.
толикъ pron. tolik, kao imenica **толикоу чюдесъ бѣ вина** τῶν τοσούτων θαυμάτων παραίτιον.
толоръ m. vrsta novca, talijer, talerus.
торжество rus. торжество, slava.
точило n. tijesak, prešnica, torcular, ληνός.
трепеза, **трапеза** f. stol, trpeza, τράπεζα.
трепьтьнъ adj. trepećući, dršćući.
тришти adv. tri puta, triš, triž (u C. G.)
троіероучица f. ime crkvi.
троудоположьникъ m. sudac, ἀγωνοθέτης, qui operam dat.
троудити сѧ, **троужду сѧ**, **троудиши сѧ** mlitav biti, klonuti.
троупъ m. trup, strvina.
трѣбовати, **трѣбоуѭ**, **-ѥши** trebati.
трьгнѫти, **-нѫ**, **-неши** trgati, kidati.
къстрьгнѫти iščupati, istrgati.
отъстрьгнѫти otkinuti.
трьсвѣтъ, **трьсвѧтъ** adj. trisvet, ter sanctus, τρισάγιος.
трьстъ m trst, trska.
трѣва f. usjev, trava.
трѧсавица f. groznica.
тъштъ adj. prazan, uzaludan.
тъчиѭ adv. samo.
тькъмо adv. samo, nego.
тьма f. tama, sila, mnoštvo, velik broj uopće.
тьштаніе n. vidi **тьштеніе**.
тьштеніе n. staranje, revnost.
тьштивъ marljiv, brižan, brz.
тѧжькъ adj. težak, φορτικός; kompar. **тѧжьи** τὲžî.
тѧжити, **-жѫ**, **-жиши** tužiti, biti u nevolji.

Оу.

Оу conj. već; **не оу** još ne, nondum.
оубо adv. dakle.
оубѣлити сѧ, **-лѭ сѧ**, **-бѣлиши сѧ** postati bijel.

оува, оувы interj. οὐά, vae, aha, jao.

оувѣдати, -даѭ, -даѥши ostarjeti.

оувѣдѣти, оувѣмь, -вѣси saznati, naučiti.

оугасати, -саѭ, -саѥши ugasiti, utrnuti.

оуготовати, -ваѭ, -ѥши prirediti, pripraviti.

оуготовити сѧ, -товаѭ сѧ, -виши сѧ opremiti se.

оудание n. dar.

оудобь adj. lak.

оудолѣти, -лѣѭ, -лѣѥши obladati kim.

оудроучати, -аю, -аѥши krotiti, ublažavati.

оудрьжати, -жѫ, -жиши zadržati.

оужасити, -шѭ, -сиши uplašiti.

оужаснѫти сѧ, -нѫ сѧ, -неши сѧ prestrašiti se.

оужасть f. strah, užas,

оужастьнь adj. strašan.

оужасъ m. strah, užas.

оузмакноути oduzeti.

оузьрѣти, -зьрѭ, -зриши pogledati, opaziti.

оукарѣти, -лѣѭ, -лѣѥши (čit. оукаряти, -ряѭ, -ряѥши) prezirati, biti obijestan.

оукорѣызньнь adj. sramotan, nečastan.

оулешти, -лѧгѫ, -лѧжеши uleći, prestati.

оулишити, -шѭ, -шиши zaprijećiti.

оулишникъ m. uljanik.

оулоучити (олоучити), -чѫ, -чиши pregledati, ugledati.

оумакноути, оумицати oteti, otimati, umicati.

оумрьтвѣти сѧ, -мрьтвѣѭ сѧ, -твиши сѧ postati mrtav.

оуный, оуи̑ши, оуные adj. komp. bolji.

оуничьжити, -жѫ, -жиши (ничь-же) uništiti.

оуныти, -ныѭ, -ныѥши klonuti duhom, teško biti.

оуоружити, -жѫ, -жиши naoružati.

оупасти, -сѫ, -сеши pȁsti, pascere.

оупитати, -аѭ, -аѥши othraniti.

оуповати, -аѭ, -аѥши ufati se, nadati se.

оуподобити (подобити), -блѭ, -биши isporediti, postati kao.

оупокрѣтъ, оупокритъ m. licemjer.

оупьзвати, -ваѭ, -ваѥши pouzdati se.

оупьрѣти, -пьрѭ, -пьреши prepirati se.

оусрамлѣти, -лѣѭ, -лѣѥши (iter. prema perf. оу-срамити), postidjeti, — сѧ s gen. stidjeti se koga radi čega.

оусрьдие m. usrdnost, dobrota.

оуставити, -влѭ, -виши postaviti.

оустрой m. djelo.

оустроѥние n. red, uređenje.

оустрѫмити сѧ, -млѭ сѧ, -миши сѧ pobuniti se, krenuti se.

оусь = вьсь adj. vas, sav.

оусѫхнѫти, -сѫхнѫ, -сѫхнеши usahnuti, povenuti.

оусѣкнути, -сѣкнѫ, -сѣкнеши posjeći, usjeći.

оусѫждати, -ждаѭ, -ѥши pripremati, priređivati.

оутрѣкй adj. jutarnji; оутрѣкй дьнь sjutradan.

оутѫкнѫти сѧ upasti, utaknuti se.

оухапати, -аѭ, -аѥши gristi, ugristi.

оухищт'рение n. varka, prijevara.

оухытити, -хытѫ, -тиши uhvatiti.

оухоусити, -шѭ, -сиши oteti za plijen, praedari.

оуштедрити, -дрѭ, -дриши žaliti, sažaljavati.

Ф.

Фарижь m. konj, vidi парижь.

фарисѣй m. farizej, φαρισαῖος.

фоундоменьтъ m. osnov, temelj, lat. fundamentum.

Х.

Хижина (хѫижина) f. vidi хѫижина.

хотѣти, хощѫ, хощеши, 3. pl. хотѧтъ htjeti.

храмъ m. vidi храмина.

храмина f. kuća.

хранитель m. čuvar.

хрѵсовой, хроусовой m. hrisovolj, hrisovulja ili hrisovulj, χρυσόβουλον ili χρυσόβουλλος λόγος znači upravo ono, što nama danas zakon ili zakonska povlastica, jer se na sve odluke toga reda morao udarati zlatan pečat.

хтиторъ m. cf. ктиторъ.

хѫижина f. kuća, stanica, ćelija.

хѫтрость f. lukavost.

хоудоба f. zlo, zločin.

хоудъ adj. siromašan, malen.

хѫдожьствие n. mudrolija, varka.

Ѡ.

Riječi, koje se počinju s ѡ, valja potražiti kod slova о.

Ц.

Цлезь m. neki novac, od gots. skilliggs, star. njem. skilling (schilling), strsl. сколзь i стьколзь.

црѣноризьць m. kaluđer (црѣнъ i риза odijelo).

цѣлька f. liječenje, ozdravljivanje.

Ч

Чарованиѥ n. čaranje.
чаѩти, чаѭ, чаієши čekati, nadati se.
чедь, чѧдь f. čeljad.
челникъ m. načelnik.
честь f. dio, čest.
честьникъ m. carinik, portitor.
число n. broj.
чисменитъ adj. brojan.
чисмѧ, -ене n. broj.
чисти, чьтѫ, чьтеши (vidi **чьтомъ**), brojiti, štovati.
чрѣзъ praep. kroz, preko.
чрѣсло n. bedro.
чрѣсъ vidi **чрѣзъ**.
чрьньць m. kaluđer.
чьстидостоинъ adj. dostojan časti.
чьсть f. čast.
чьстьнъ adj. častan, poštovan.
чьтомъ part. praes. pas. od **чисти** ὁ τιμώμενος.
чѧсть f. dio, čest.

Ш.

Штедрота f. milost, largitio.
штедръ adj. milostiv.
шоуй, шюй adj. lijevi.
шьдъ, шьлъ kao part. prema **ити**.

Ѣ.

Riječi, koje se počinju s **ѣ**, valja potražiti kod **ꙗ**.

Ꙗ.

Ꙗдь m. otrov.
ꙗзва f. rana.
ꙗко adv. (srednji rod od **ꙗкъ** qualis) kako, jer, da, ὅτι.
ꙗкоже, ꙗко (s dat. ili s dat. i infin. ili akuz. s infinit.) kako.
ꙗможе adv. kamo.
ꙗсти, ꙗмь, ꙗси jesti.

Ѥ (Ꙋ).

Ѥгда conj. kad.
ѥдиночедъ, ѥдиночѧдъ adj. jedinorođen.
ѥдинъ num. jedan; **ѥдини** τινές, **ѥдини-ови**, τινὲς-ἄλλοι.
ѥдиньно adv. zajedno.

ѥдро cf. **ѣдръ**.
ѥдь m. jêd, otrov.
ѥзыкъ cf. **ѣзъıкъ**.
ѥликъ adj. kolik.
ѥльма adv. koliko.
ѥмати, ѥмлѭ, -млѥши uzimati; **вѣроу** vjerovati.
ѥресь f. jeres, αἵρεσις, haeresis.
ѥромонахъ m. ἱερομόναχος.
ѥстьство n. bivstvo, biće, priroda, οὐσία, (ruski естество).
ѥтеръ pron. neki, netko.
ѥхидьна f. ἔχιδνα, zmija ljutica.
ѥште adv. još, jošte; **ѥште не** ne više, dalje ne.

Ѵ.

Riječi, koje se počinju s **ѵ**, valja potražiti pod **оу**.

Ж.

Жза f. (**вѧзати**) uza, okovi.
жтроба f. (**жтрь**) utroba.
жтрьѭдоу adv. iznutra.

Ѫ.

Ѫдръ adj. brz; **ѫдро** adv. brzo.
ѫзъıкъ m. jezik, govor, narod; **ѫзъıци** τὰ ἔθνη. (str. 84.)
ѫти, имѫ, имеши uzeti, primiti.
вѧзати uzeti, odnijeti.
изѫти izvaditi, uzeti.
наѫти, наимѫ, наимеши napuniti, dodati, najmiti.
обѫти, обимѫ, обимеши obujmiti, uhvatiti.